J. M. COETZEE

Nobelio premijos laureatas

Maiklo K gyvenimas ir laikai

vaga

MAIKLO K
GYVENIMAS IR
LAIKAI

J. M. Coetzee

MAIKLO K GYVENIMAS IR LAIKAI

Iš anglų kalbos vertė *Violeta Tauragienė*

Vilnius

UDK 820(680)-3
Co-39

J. M. Coetzee
LIFE & TIMES OF MICHAEL K
Penguin Books, New York, 1985

Copyright © J. M. Coetzee, 1983
By arrangement with Peter Lampack Agency, Inc.
551 Fifth Avenue, Suite 1613 New York,
NY 10176-0187 USA
© Vertimas į lietuvių kalbą,
Violeta Tauragienė, 2005
© Leidykla VAGA, 2005

ISBN 5-415-01772-0

Karas – visų tėvas, visų karalius,
ir vienus atskleidė kaip dievus, kitus – kaip žmones,
vienus vergais padarė, kitus – laisvaisiais.[1]

[1] Vertė Mantas Adomėnas. Herakleitas. Fragmentai, „Aidai“, V., 1995, p. 41.

Pirmas skyrius

Pirmas dalykas, į kurį pribuvėja atkreipė dėmesį, kai padėjo Maiklui K išeiti pasaulin iš motinos įsčių, buvo jo kiškio lūpa. Ji buvo užsirietusi kaip sraigės padas, o kairė šnervė atvipusi. Akimirką užstojusi vaiką nuo motinos, ji pražiodė tą mažylytį burnos pumpurą ir nudžiugo pamačiusi, kad gomurys sveikas.

Motinai ji pasakė:

– Džiaukitės, tokie vaikai neša laimę visai šeimynai.

Tačiau Anai K visiškai nepatiko ta nesusičiaupianti burna ir ta gyva rausva mėsa, taip priešais ją apnuoginta. Ją net nu-

purtė pagalvojus, kas joje augo visus tuos mėnesius. Vaikas negalėjo žįsti krūties ir rėkė iš alkio. Ji pamėgino maitinti jį iš buteliuko, bet jis neėmė ir buteliuko, tada ji ėmė penėti šaukšteliu ir nekantriai suirzdavo, kai vaikas užsikosėdavo, užspringdavo, paskui pravirkdavo.

– Vaikui augant ta lūpa susiglaus, – pažadėjo jai pribuvėja. Bet lūpa nesusiglaudė arba susiglaudė labai mažai, o nosis neatsitiesino.

Ji imdavosi vaiką į darbą, nesiliovė ėmusi ir tada, kai jis jau buvo nebe kūdikis. Saugodavo nuo kitų vaikų, nes jų šypsenos ir šnabždesiai ją skaudino. Metai po metų Maiklas K sėdėdamas ant paklotėlio žiūrėdavo, kaip motina blizgina svetimų žmonių grindis, ir mokėsi būti ramus.

Dėl šitos fizinės kliaudos ir lėto mąstymo Maiklą po trumpo bandomojo laikotarpio motina atsiėmė iš mokyklos ir atidavė į Huis Norenius prieglaudą Fore, kur jis praleido likusią vaikystės dalį išlaikomas valstybės kitų likimo nuskriaustų vaikų draugijoje, mokydamasis skaityti, rašyti, skaičiuoti, šluoti, šveisti, kloti lovą, plauti indus, pinti krepšius, medžio darbų ir kasti žemę. Kai jam sukako penkiolika metų, jis išėjo iš Huis Norenius ir tapo Keiptauno savivaldybės Parkų ir sodų padalinio 3b lygio sodininku. Praslinkus trejiems metams, jis pasitraukė iš Parkų ir sodų padalinio, kurį laiką nedirbo, tik gulėjo ant lovos ir spoksojo į savo rankas, vėliau gavo Žalumynų turgaus aikštėje viešųjų išviečių naktinio patarnautojo darbą. Vieną penktadienį, kai vėlų vakarą ėjo iš darbo namo, požeminėje perėjoje jį užpuolė du vyriškiai, sumušė, nusegė laikrodį, atėmė pinigus, batus ir paliko gulėti

be sąmonės, su prakirsta ranka, išnarintu nykščiu ir dviem lūžusiais šonkauliais. Po to atsitikimo jis metė naktinį darbą ir sugrįžo į Parkų ir sodų padalinį, kur pamažėle ėmė kilti tarnyboje ir tapo pirmojo lygio sodininku.

Dėl tokio veido K neturėjo draugių. Geriausiai jis jautėsi, kai būdavo vienas. Ir viename, ir kitame darbe vienatvės jis turėjo sočiai, nors išvietėse jį slėgdavo ta tviskanti neoninė šviesa, atsimušanti nuo baltų plytelių ir sukurianti erdvę be šešėlių. Labiausiai jis mėgo parkus su aukštomis pušimis ir ūksmingais takais, apželdintais agapantais. Kartais šeštadieniais jis nenugirsdavo vidurdienio pabūklo griausmo ir užsimiršęs dirbdavo pats vienas kiaurą popietę. Sekmadienio rytais miegodavo ilgai, o popietėmis lankydavo motiną.

Kai Maiklas K buvo jau perkopęs trečią dešimtį, vieną vėlyvą birželio rytą jam, grėbstančiam lapus De Valo parke, buvo įteiktas laiškas. Tai buvo jo motinos laiškas, pasiekęs jį per trečias rankas: išrašyta iš ligoninės, ji prašė, kad jis atvyktų jos pasiimti. K padėjo į šalį įrankius ir nuvažiavo autobusu į Somerseto ligoninę, o ten pamatė motiną, sėdinčią saulėkaitoje ant suolo prie įėjimo. Ji buvo tvarkingai apsirengusi, tik batai stovėjo šalia. Išvydusi sūnų ji pravirko, prisidengusi ranka akis, kad kiti ligoniai ir lankytojai nematytų.

Jau daugel mėnesių Aną K kankino baisiai tinstančios kojos ir rankos, vėliau ėmė tinti ir pilvas. Nebepajėgiančią vaikščioti ir vos įstengiančią kvėpuoti ją paguldė į ligoninę.

Penkias dienas ji išgulėjo koridoriuje tarp begalės nelaimėlių su durtinėmis, muštinėmis ir šautinėmis žaizdomis, negalėdama miegoti dėl jų aimanų, apleista slaugių, neturin-

čių laiko raminti seną moterį, kai visur aplinkui taip įspūdingai mirė jauni vyrai. Kai buvo atvežta, ją atgaivino deguonimi, vėliau gydė tinimą mažinančiomis injekcijomis bei piliulėmis. Tačiau prireikus anties, retai kada buvo kas ją paduoda. Ji neturėjo chalato. Kartą, kai pasieniu slinko į išvietę, ją sustabdė senas vyriškis pilka pižama, jis nešvankiai kalbėjo ir rodė savo grožybes. Kūno reikmės jai tapo kančių šaltiniu. Slaugių paklausta, ar išgėrė piliules, ji patvirtindavo, bet dažniausiai tai būdavo melas. Kvėpuoti jau buvo kiek lengviau, bet ėmė taip niežėti kojos, jog gaudavo prispausti rankas po savimi, kad suvaldytų norą kasytis. Trečią dieną ji ėmė prašytis išleidžiama namo, nors kreipėsi, aišku, ne į tą, į ką reikėjo kreiptis. O šeštą dieną braukė palengvėjimo ašaras, kad palieka tą kančių buveinę.

Registratūroje Maiklas K paprašė invalidų vežimėlio, bet jo negavo. Nešdamas motinos rankinę ir batus, jis prilaikė ją visus penkiasdešimt žingsnių iki autobuso stotelės. Ten rado ilgą eilę. Prie stulpo priklijuotas tvarkaraštis žadėjo autobusą kas penkiolika minučių. Jie išlaukė valandą; šešėliai išilgėjo, vėjas jau darėsi žvarbus. Nebeišgalėdama stovėti Ana K atsisėdo prie sienos, atkišusi priekin kojas kaip elgeta, o Maiklas saugojo vietą eilėje. Kai autobusas atvažiavo, laisvų vietų jame nebuvo. Maiklas įsikibo į turėklą ir laikė apglėbęs motiną, kad ji išsilaikytų ant kojų. Buvo jau penkios, kai jie parėjo į jos kambarį Jūros kyšulyje.

Aštuonerius metus Ana K dirbo tarnaite į pensiją išėjusio trikotažo fabrikanto ir jo žmonos penkių kambarių bute su vaizdu į Atlanto vandenyną Jūros kyšulyje. Pagal sutarties

sąlygas ji privalėjo ateiti devintą ryto ir išbūti iki aštuonių vakaro su trijų valandų pietų pertrauka. Ji dirbo pakaitomis penkias arba šešias dienas per savaitę. Gaudavo mokamas dviejų savaičių atostogas ir turėjo kambarėlį tame pačiame name. Alga buvo padori, šeimininkai nepriekabūs, darbą gauti buvo sunku, tad Ana K nesiskundė. Bet prieš metus jai pradėjo svaigti galva, o pasilenkus suspausdavo krūtinę. Paskui įsimetė vandenligė. Bermanai vis dar laikė ją valgiui gaminti, trečdaliu sumažinę algą, o namų ruošai nusisamdė jaunesnę moterį. Kambarėlis, kuriame ji gyveno, priklausė Bermanams ir jie leido jai pasilikti. Vandenligė kankino vis labiau. Iki patekdama į ligoninę ji nieko nebegalėjo dirbti ir kelias savaites nesikėlė iš patalo. Gyveno apnikta baimės, kad Bermanų labdara baigsis.

Jos kambarėlis po Žydrosios pakrantės rezidencijos laiptais iš pradžių buvo skirtas laikyti oro kondicionavimo įtaisams, kurie taip ir nebuvo įrengti. Ant durų kabojo lentelė su kaukole ir sukryžiuotais raudonais kaulais, su užrašu apačioje PAVOJUS – GEVAAR – INGOZI. Kambarėlyje nebuvo nei elektros, nei ventiliacijos, oras visada būdavo suplėkęs. Maiklas atidarė motinai duris, uždegė žvakę ir išėjo laukan, kol ji susiruošė į lovą. Jis pasiliko pas ją tą pirmąjį vakarą po sugrįžimo ir visus kitos savaitės vakarus: pašildydavo ant žibalinės viryklės sriubą, darė viską, kaip mokėdamas, kad jai būtų patogu, atlikdavo visus būtinus darbus ir guosdavo glostydamas jai rankas, kai ji imdavo lieti ašaras. Vieną vakarą autobusai iš Jūros kyšulio išvis nevažiavo, ir jam teko miegoti jos kambaryje ant demblio užsiklojus paltu. Jis nubudo

nakties viduryje sušalęs į kaulą. Nebeįstengdamas užmigti ir negalėdamas išeiti dėl komendanto valandos, sėdėjo virpėdamas ant kėdės iki aušros, o motina dejavo ir knarkė.

Maiklas nemėgo to fizinio artumo, kurį ilgais vakarais jiedu abu buvo priversti kęsti jos mažyčiame kambarėlyje. Jį trikdė ištinusių motinos kojų vaizdas, ir jis nusukdavo akis, kai jam reikėdavo padėti jai išlipti iš lovos. Visos jos šlaunys ir rankos buvo baisiausiai nudraskytos (kurį laiką ji netgi užsimaudavo nakčiai pirštines). Bet jis nevengė nė vieno iš tų dalykų, kuriuos atlikti laikė savo pareiga. Klausimas, neduodavęs jam ramybės prieš daugelį metų už dviračių pašiūrės Huis Norenius prieglaudoje, o būtent: kam jis buvo išleistas į pasaulį, gavo atsakymą. Jis buvo išleistas į pasaulį, kad prižiūrėtų savo motiną.

Niekas sūnaus kalbose negalėjo numaldyti Anos K baimės dėl to, kas galėtų nutikti, jei ji netektų savo kambario. Naktys, praleistos Somerseto ligoninės koridoriuose tarp besivaduojančiųjų mirtimi, atskleidė, koks abejingas gali būti pasaulis senai moteriai, sergančiai bjauria liga karo metu. Ji manė, kad kai nebepajėgs dirbti, ją išgelbės nuo patvorio vien tik nepatikimas Bermanų gerumas, buko sūnaus pareigingumas ir galiausiai santaupos, laikomos rankinėje lagamine po lova: vienoje piniginėje naujaisiais pinigais, kitoje – senaisiais, jau beverčiais, kurių ji neišdrįso išsikeisti.

Todėl, kai vieną vakarą pargrįžęs Maiklas prabilo apie atleidimus iš darbo Parkų ir sodų padalinyje, ji ėmė svarstyti

tai, apie ką ligi šiolei vien tik tuščiai svajojo: ketinimą palikti nedaug težadantį jai miestą ir grįžti į ramesnę savo mergystės laikų aplinką.

Ana K gimė viename ūkyje Princo Alberto apygardoje. Jos tėvas nebuvo pastovus žmogus, turėjo bėdų dėl pomėgio išgerti, ir vaikystės metais jie nuolatos keliaudavo iš vieno ūkio į kitą. Motina skalbdavo ir dirbdavo daugelio žmonių virtuvėse, o Ana jai padėdavo. Vėliau jie persikėlė į Autshorną, ir Ana kurį laiką ten lankė mokyklą. Gimus pirmajam jos pačios vaikui, Ana atvyko į Keiptauną. Paskui buvo dar kitas vaikas, nuo kito tėvo, po to dar trečias, kuris mirė, o jau tada atsirado Maiklas. Anos atmintyje iki Autshorno nugyventi metai liko patys laimingiausi – toks šilumos ir pilnatvės tarpsnis. Ji prisiminė, kaip sėdėdavo vištidės smėlyje, o viščiukai cypsėdavo ir kapstydavosi, prisiminė, kaip ieškodavo po krūmais kiaušinių. Gulėdama lovoje tvankiame savo kambarėlyje, kai žiemos popietėmis lietus varvėdavo nuo išorinių namo laiptų, svajodavo, kaip ji pabėgtų nuo to atsainaus smurto, nuo tų sausakimšų autobusų, nuo tų eilių prie maisto, nuo pasipūtusių krautuvininkų, nuo vagių, elgetų, nuo nakties sirenų, nuo komendanto valandos, nuo šalčio ir drėgmės, ir kaip sugrįžtų kaiman, kur, jeigu jai jau atėjo laikas mirti, tai bent numirs po mėlynu dangum.

Plane, kurį nupasakojo Maiklui bendrais bruožais, ji neminėjo nei mirties, nei kad vaduojasi mirtim. Pasiūlė jam nelaukti, kol bus atleistas iš Parkų ir sodų padalinio, ir išvažiuoti su ja traukiniu į Princą Albertą, kur ji išsinuomosianti

sau kambarį, o jis pasiieškosiąs darbo ūkyje. Jei kartais atsitiktų taip, kad Maiklo butas bus ne visai mažas, ji pasiliktų gyvent su juo ir prižiūrėtų jo namus, jei ne – jis galėtų lankyti ją savaitgaliais. Savo ketinimų rimtumui įrodyti liepė ištraukti iš po lovos lagaminą ir suskaičiavo jam prieš akis pluoštą naujų banknotų, kuriuos sakėsi kaip tik tam ir atidėjusi.

Ji laukė, kad Maiklas paklaustų, kaip ji gali tikėtis mažą provincijos miestelį prisiimsiant sau ant sprando du prašalaičius, kurių vienas – sena ligota moteris. Ir netgi buvo paruošusi atsakymą. Bet Maiklas nesuabejojo ja nė valandėlės. Kaip per visus Huis Norenius prieglaudoje praleistus metus Maiklas tikėjo, kad motina jį ten paliko dėl priežasties, kuri, nors iš pradžių neaiški, galiausiai paaiškės, taip ir dabar nė kiek nesuabejojo, ar jos sugalvotas planas išmintingas. Jis regėjo ne tuos banknotus, pasklidusius ant dygsniuotos antklodės, o vaizduotės akimis – kalkėmis baltintą pirkią plačioje stepėje su dūmais, ringuojančiais iš kamino, ir stovinčią ant slenksčio motiną, šypsančią ir patenkintą, pasiruošusią jį pasveikint pargrįžus po ilgos dienos namo.

Kitą rytą Maiklas į darbą nebeatvyko. Susikišęs motinos pinigus į puskojines dviem pluošteliais, nužingsniavo į geležinkelio stotį prie tarpmiestinių kasų. Čia tarnautojas jam paaiškino: nors jis mielai parduotų jam du bilietus į Princą Albertą ar artimiausią to ruožo stotį („Į Princą Albertą ar į Princą Alfredą?" – perklausė), K negalįs tikėtis, kad įsės į traukinį, iš anksto neužsisakęs sėdimų vietų ir be leidimo išvykti iš Kyšulio pusiasalio policijos kontroliuojamos teritorijos. Išankstinį užsakymą jis galįs jam patvirtinti ne anks-

čiau kaip rugpjūčio aštuonioliktai, po dviejų mėnesių, o leidimą jis galįs gauti tik policijoje. K maldavo surasti galimybę išvykt anksčiau, bet bergždžiai: jo motinos sveikatos būklė nesuteikia jai išskirtinio statuso, paaiškino jam tarnautojas, netgi priešingai, jis patartų jam išvis neminėti jos būklės.

Iš geležinkelio stoties K nupėdino į Kaledono aikštę ir išstovėjo dvi valandas eilėje už moters su verkšlenančiu vaiku. Gavo du blankų rinkinius, vieną motinai, kitą sau.

– Prisekite traukinio bilietų užsakymus prie mėlynųjų blankų ir nuneškite juos į kabinetą E-5, – paaiškino registratūros policininkė.

Kai lydavo, Ana K pakišdavo po durimis seną rankšluostį, kad vanduo nesisunktų vidun. Kambarys tvoskė detolu ir talku.

– Jaučiuosi čia tarsi rupūžė, gyvenanti po akmeniu, – sušnabždėjo ji. – Aš negaliu laukti iki rugpjūčio. – Paskui užsidengė veidą ir gulėjo tylėdama. Netrukus K pajuto, kad dūsta. Išėjo lauk ir patraukė į kampinę parduotuvę. Duonos tenai nebuvo.

– Duonos nėra, pieno nėra, – pareiškė pardavėjas, – ateikite rytoj.

Jis nusipirko sausainių, kondensuoto pieno, paskui atsistojo po stogeliu ir žiūrėjo, kaip lyja lietus. Kitą dieną nunešė blankus į kabinetą E-5. Leidimai bus išsiųsti jiems paštu per nustatytą laiką, paaiškino jam ten, po to, kai prašymas bus peržiūrėtas ir aprobuotas Princo Alberto policijoje.

Maiklas sugrįžo į De Valo parką ir, kaip ir tikėjosi, išgirdo, kad su juo bus atsiskaityta mėnesio pabaigoje.

– Nesvarbu, – pasakė jis meistrui, – mudu su motina vis tiek išvažiuojame.

Tada prisiminė, kaip motina jį lankydavo Huis Norenius prieglaudoje. Kartais atnešdavo zefyro, kartais šokoladinių sausainių. Jiedu pasivaikščiodavo po žaidimų aikštę, paskui nueidavo į vestibiulį išgerti arbatos. Lankymo dienomis berniukai vilkėdavo geriausias savo chaki eilutes ir avėdavo rudus sandalus. Kai kurie neturėjo tėvų arba buvo jų pamiršti. „Mano tėvas miręs, o motina dirba“, – paaiškino jis savo atvejį.

Iš pagalvėlių ir antklodžių jis susisuko gūžtą kambario kertėje ir leisdavo vakarus sėdėdamas tamsoje, klausydamasis motinos kvėpavimo. Ji miegodavo vis ilgiau ir ilgiau. Kartais ir jis užmigdavo kur sėdėjęs ir pražiopsodavo autobusą. Nubusdavo iš ryto su skaudama galva. Dieną bastydavosi gatvėmis. Viskas buvo tarsi pakibę ore, kol jie laukė nesulaukė tų leidimų.

Ankstų vieno sekmadienio rytą jis užsuko į De Valo parką ir sulaužė pašiūrės, kur sodininkai laikė savo įrankius, spyną. Paėmė įnagius, vienratį karutį ir parsirideno jį iki Jūros kyšulio. Ėmęs darbuotis gatvelėje už namo, sulaužė kažin kokią seną dėžę ir sukalė dviejų pėdų kvadratinę platformą su atrama, paskui viela pritvirtino ją prie karučio. Tada pamėgino įkalbėti motiną išeiti pasivažinėti.

– Tau reikia pakvėpuoti grynu oru, – aiškino. – Niekas nepamatys, jau po penkių, palei jūrą visiškai tuščia.

– Žmonės gali pamatyti pro langus, – atsakė ji. – Nenoriu, kad į mane spoksotų.

Kitą dieną ji nusileido. Užsivožusi skrybėlaitę, apsivilkusi paltą ir įsispyrusi į šliures, iššlepsėjo į pilkas sutemas ir leido Maiklui įsodinti ją į karutį. Jis nuvairavo ją per Paplūdimio gatvę, paskui išgrįsta promenada palei jūrą. Aplink nebuvo nė

gyvos dvasios, tik senyva pora, išvedusi pasivaikščioti šunį. Tvirtai įsikibusi į platformos kraštus, Ana K kvėpė šaltą jūros orą, o sūnus vežė ją ta promenada, po šimto jardų sustojo, kad ji galėtų pasigrožėti dūžtančiomis į uolas bangomis, paskui pavežė dar šimtą jardų, vėl sustojo ir tada grįžo atgal. Maiklas sutriko supratęs, kokia jinai sunki ir kokia netvirta toji važiuoklė: vienu metu ji pasviro, ir motina vos neišvirto.

– Tau labai sveika įkvėpti į plaučius gryno oro, – pasakė.

Rytojaus popietę lijo, ir jiedu niekur nėjo.

Maiklas pamanė, kad neblogai būtų sukurpus stumiamą vežimaitį iš dėžės, įtaisytos ant dviejų dviračio ratų, bet nesumojo, kur rasti ašį.

Vieną vėlyvą paskutinės birželio savaitės popietę kariškas džipas, lekiantis didžiuliu greičiu Paplūdimio gatve, partrenkė gatvę kertantį jaunuolį ir nusviedė jį tarp sustatytų prie šaligatvio automobilių. Pats džipas metėsi į šalį ir sustojo prastai prižiūrimoje Žydrosios pakrantės rezidencijos vejoje, o du jame sėdinčius vyrukus pasitiko įsiutę to jaunuolio bendrai. Prasidėjo muštynės, netrukus susirinko minia. Sustatyti prie šaligatvio automobiliai buvo visiškai nuniokoti ir nustumti šonais į gatvę. Sirenos paskelbė komendanto valandą, bet niekas jų nepaisė. Motociklų eskorto atlydėta greitoji pagalba pasisukinėjo prie tos užtvaros ir nurūko išginta akmenų krušos. Tada kažkoks vyriškis penkto aukšto balkone pradėjo pyškint iš revolverio. Rėkaujanti minia puolė ieškoti priedangos, išsibarstė, sulindo į tuos priešais paplūdimį išrikiuotus pastatus, ten lakstė po koridorius, beldėsi į duris, daužė langus ir lempas. Vyriškį su revolveriu ištraukė iš jo

slėptuvės, užspardė iki sąmonės netekimo ir numetė žemyn ant šaligatvio. Vieni tų namų gyventojai gūžėsi tamsoje už užrakintų durų, kiti išrūko į gatves. Koridoriaus gale stovėjo užspeista kažkokia moteris su nuplėštais drabužiais, kažkas paslydo lipdamas avarinio išėjimo kopėčiomis ir susilaužė kulkšnį. Durys buvo išlaužytos, butai apkraustyti. Bute virš Anos K kambarėlio plėšikautojai nutraukė užuolaidas, sumetė ant grindų krūvą drabužių, sulaužė baldus ir padegė; ugnis, nors ir neplito, veržėsi lauk tirštais dūmų kamuoliais. Vejose prie Žydrosios pakrantės, Auksinės pakrantės ir Kopakabanos rezidencijų tolydžio gausėjanti minia (kai kurie iš tų žmonių prie kojų buvo susikrovę šūsnis vogtų daiktų) svaidė alpinariumų akmenis į žvelgiančius į jūrą langus tol, kol nebeliko nė vieno sveiko stiklo.

Policijos furgonas su mėlynu žiburėliu sustojo promenadoje už penkiasdešimties jardų. Pasigirdo automato šūvių serija, ir jai atsakė šūviai iš už automobilių barikados. Policijos furgonas skubiai pasišalino, o šūkaujanti ir klykaujanti minia ėmė trauktis Paplūdimio gatve. Praėjo dar dvidešimt minučių ir, kai atvyko policijos ir maištus malšinančios kariuomenės būriai, jau buvo sutemę. Aukštas po aukšto jie užėmė tuos siaubiamus namus, nesutikdami bėgančių skersgatviais pasipriešinimo. Vieną plėšikautoją, moterį, kuri nepajėgė greičiau bėgti, jie nušovė. Policininkai rinko aplinkinėse gatvėse paliktą mantą ir dėjo ją į krūvas vejose. O vėlią naktį tų namų gyventojai ieškojo ten su žibintais savo gero. Vidurnaktį, kai operaciją jau buvo ketinama paskelbti baigtą, tamsioje vieno atokesnio namo koridoriaus kertėje buvo rastas susirietęs

maištininkas su peršautu plaučiu; jį išgabeno lauk. Nakčiai ten buvo palikti sargybiniai, o pagrindinės pajėgos atsitraukė. Ankstų rytą pakilo vėjas ir prapliupo smarkus lietus, srūvantis pro išdaužtus Žydrosios pakrantės, Auksinės pakrantės, Kopakabanos rezidencijų langus vidun, taip pat ir pro Egremono, Malibu aukštumų rezidencijų langus, šiaip jau saugiai atverdavusius rytų-vakarų laivų trasų aplink Gerosios vilties kyšulį panoramą; jis talžė užuolaidas, merkė kilimus, o vietom net užtvindydavo grindis.

Ana K ir jos sūnus per visą tą sambrūzdį tykiai it pelytės gūžėsi kambarėlyje po laiptais, nekrustelėdami net tada, kai užuosdavo dūmus, net tada, kai pro šalį prakaukšėdavo sunkūs batai, o ranka pabarškindavo į užrakintas duris. Jie neįtarė, kad tas triukšmas, šauksmai, šūviai ir dūžtančio stiklo garsas sklinda tik iš kelių gretimų daugiabučių namų: sėdėdami ant lovos vienas greta kito, nedrįsdami net sušnibždėti, jie darės vis labiau tikri, kad į Jūros kyšulį atėjo tikrasis karas ir juos užklupo. Gerokai po vidurnakčio, kai motina galiausiai užsnūdo, Maiklas vis dar sėdėjo pastatęs ausis, stebeilydamas į pilkos šviesos ruožą po durimis ir kvėpuodamas labai tyliai. Kai motina užknarkė, jis čiupo ją už peties, kad nutildytų.

Sėdėdamas tiesut tiesutėlis, nugara atsirėmęs į sieną galiausiai užmigo. Kai nubudo, šviesa po durimis buvo ryškesnė. Atrakino jas ir išsliaužė lauk. Koridoriuje buvo pilna stiklo šukių. Prie namo įėjimo nugara į jį šezlonguose sėdėjo du šalmuoti kareiviai ir spoksojo į lietų ir pilką jūrą. K įslinko atgal į motinos kambarį ir atsigulė ant demblio.

Tą pačią dieną kiek vėliau, kai Žydrosios pakrantės rezidencijos gyventojai jau traukė atgal tvarkyti viso to jovalo arba pakuotis daiktus, ar tiesiog spoksoti į padarytą jiems žalą ir raudoti, o lietus liovėsi šniaukęs, K nusigavo iki Dramblio gatvės Žaliajame kyšulyje, iki Švento Juozapo misijos, kur kitados galėdavai gauti puodelį sriubos ir lovą nakčiai, ir tavęs niekas nieko neklausinėdavo; jis tikėjosi galėsiąs ten kuriam laikui priglausti motiną, kad tik toliau nuo to nusiaubto namo. Tačiau gipsinės Švento Juozapo su barzda ir lazda statulos jau nebebuvo, bronzinė plokštė nuo vartų dingusi, o ant langų – langinės. Maiklas pabeldė į gretimas duris, išgirdo sugirgždėjus grindlentę, bet niekas nepasirodė.

Žingsniuodamas per miestą darban K kiekvieną mielą dieną susidurdavo su daugybe benamių ir bėdžių, pastaraisiais metais užplūdusių centro gatves: jie ten elgetaudavo, vogdavo arba laukdavo eilėse prie šalpos įstaigų, arba tiesiog sėdėdavo įstaigų koridoriuose, glausdamiesi nuo šalčio, paskui ieškodavo pastogės nakčiai nusiaubtuose sandėliuose palei dokus arba gausybėje apleistų daugiabučių namų anapus Brei gatvės, kur policija nerizikuodavo įkelti kojos. Metais anksčiau, kai valdžia dar nekontroliavo asmenų judėjimo, Keiptauną ir jo priemiesčius užplūdo kaimiečiai, ieškantys bet kokio darbo. Darbo nebuvo, visai nebuvo kur juos apgyvendinti. Jeigu įpultų į tą alkanų burnų jūrą, kokią gi galimybę jiedu su motina turėtų, mąstė K. Kaip ilgai jis išgalėtų stumdyti ją karučiu per gatves elgetaudamas maisto? Praslampinėjo be jokio tikslo kiaurą dieną ir sugrįžo į motinos kambarį visiškai paniuręs. Vakarienei jis patiekė sriubos, saldžių

džiūvėsių ir konservuotų sardinių, užstojęs krosnelės šviesą antklode, kad nepatrauktų dėmesio.

Visos jųdviejų viltys buvo sudėtos į leidimą, suteiksiantį jiems galimybę išvykti iš miesto. Tačiau Bermanų pašto dėžutė, kur policija atsiųs tą leidimą, jeigu išvis atsiųs, buvo užrakinta, o pačius Bermanus, ištiktus šoko tą plėšikautojų antpuolio vakarą, draugai išsivežė, nieko nepasakę, kada jie grįš. Todėl Ana K nusiuntė sūnų į jų butą, paaiškinusi, kaip surasti pašto dėžutės raktą.

K niekada nebuvo lankęsis tame bute. Rado ten tikrą chaosą. Pašėlusių vėjų pro langą supūstoje vandens baloje mėtėsi sulaužyti baldai, išskrosti čiužiniai, stiklo ir visokiausių indų šukės, vazonai su nuvytusiomis gėlėmis, kiaurai permirkusi patalynė ir kilimai. Jam prie batų lipo tešla, susimaišiusi iš konditerijos miltų, pusryčių javainių, cukraus, kačių mėšlo ir žemių. Virtuvėje šaldytuvas gulėjo nuverstas priekiu ant grindų, o jo variklis vis dar burzgė, geltoni maurai sunkėsi pro jo vyrius ant grindų plytelių, kur vanduo telkšojo per pusę colio. Stiklainių eilės buvo nušluotos nuo lentynų, tvoskė vynu. Ant blizgančios baltos sienos kažkas užrašė orkaitės valikliu: VELNIOP.

Maiklas įtikino motiną ateiti savo akimis pamatyti, kaip viskas nuniokota. Ji nebuvo užkopusi į tą butą jau du mėnesius. Stovėjo svetainės tarpduryje ant duonriekės lentos su ašaromis akyse.

– Kodėl jie taip padarė? – sušnabždėjo. Į virtuvę nenorėjo nė kojos kelti. – Tokiems maloniems žmonėms! – pridūrė. – Nežinau, kaip jie visa tai ištvers!

Maiklas padėjo jai nulipti žemyn į jos kambarį. Ji nenurimo ir vis klausė ir klausė, kur Bermanai apsistojo, kas sutvarkys jų butą, kada jie grįš.

Palikęs motiną, Maiklas sugrįžo į tą nusiaubtą butą. Pastatė į vietą šaldytuvą, ištuštino jį, sušlavė į kampą stiklo šukes, sušluostė dalį vandens. Pripildė pustuzinį šiukšlių maišų ir sustatė juos prie priekinių durų. Dar tinkamą valgyti maistą atidėjo į šalį. Svetainės valyti nemėgino, bet kaip sugebėjo gražiau prisagstė užuolaidas, kad uždengtų žiojinčius langų rėmus. Darau tai ne tiems senukams, o savo motinai, tarė sau.

Buvo visiškai aišku, – kol langai nebus sutvarkyti ir jau pradėję dvokti kilimai nebus išmesti, Bermanai čionai gyventi negalės. Ir vis dėlto mintis, kad jis ir pats galėtų užimti tą butą, šovė jam į galvą tiktai tuomet, kai jis pirmą kartą gyvenime išvydo vonią.

– Tik vieną ar dvi naktis, – maldavo jis motiną, – kad galėtum pamiegoti viena. Kol mes jau žinosime, ką darysim. Aš įstumsiu sofą į vonią, o iš ryto vėl viską sutvarkysiu kaip buvę. Pažadu. Jie nieko nesužinos.

Jis pasiklojo sofą vonioje, sudėjęs sluoksniais paklodes ir staltieses. Uždengė langą, kartonu ir uždegė šviesą. Bute buvo karštas vanduo; Maiklas išsimaudė. Iš ryto suslėpė visus pėdsakus. Atėjo paštininkas. Į Bermanų dėžutę nebuvo nieko. Lijo. Maiklas išėjo į lauką, atsisėdo po autobuso stotelės stogine ir ėmė stebėti, kaip lyja lietus. Pavakariais, kai buvo aišku, kad Bermanai neparvažiuoja, sugrįžo į tą butą.

Diena dienon pylė lietus. Iš Bermanų nebuvo jokios žinios. K iššlavė bjauriausią stovinčio vandens balą į balkoną ir išvalė užsikimšusius nuotėkų vamzdžius. Nors vėjas pūtė kiaurai visam bute, pelėsių kvapas vis stiprėjo. Maiklas išvalė virtuvės grindis ir nunešė šiukšles žemyn.

Jis pradėjo leisti tame bute ne tik naktis, bet ir dienas. Virtuvės indaujoje rado krūvas žurnalų. Gulėdavo lovoje arba vonioje, vartydamas puslapius su gražių moterų ir gardaus maisto nuotraukomis. Maistas jį kerėjo labiau. Jis parodė motinai nuotrauką, kur blizgantis kiaulienos kepsnys buvo papuoštas vyšniomis ir ananaso griežinėliais ir patiektas drauge su dubenėliu aviečių, grietinėle ir agrastų pyragu.

– Žmonės jau šitaip nebesimaitina, – pasakė motina.

Jis nesutiko.

– Kiaulės nežino, kad vyksta karas, – paaiškino. – Ananasai nežino, kad vyksta karas. Tai, kas valgoma, auga ir toliau. Kas nors juk turi valgyti tuos dalykus.

Jis nuėjo į bendrabutį, kuriame gyveno, ir sumokėjo nuomą už praėjusį laiką.

– Aš išėjau iš darbo, – paaiškino prižiūrėtojui. – Mudu su motina važiuosime į kaimą kuo toliau nuo viso šito. Mes tiktai laukiame leidimo.

Pasiėmė savo dviratį ir lagaminą. Sustojęs metalo laužo aikštelėje nusipirko metro ilgio plieninį strypą. Karutis su sėdyne iš dėžės stovėjo gatvėje už namo, ten, kur buvo jį palikęs; jis vėl prisiminė ketinimą sukombinuoti vežimaitį su dviračio ratais, kuriuo galėtų vežioti motiną pakvėpuoti

grynu oru. Tačiau, nors guoliai lengvai sukosi apie naująją ašį, Maiklas niekaip negalėjo sumeistrauti vežimo taip, kad ratai nenulėktų. Kiauras valandas plušo mėgindamas sukurpti iš vielos veržtukus. Paskui metė tą darbą. Sugalvosiu ką nors, tarė sau ir paliko išardytą dviratį ant Bermanų virtuvės grindų.

Kambaryje į gatvės pusę tarp visų lūženų gulėjo tranzistorius. Jo rodyklė buvo užstrigusi skalės gale, baterijos nusėdusios, tad Maiklas netrukus liovėsi su juo krapštęsis. Tačiau, ištyrinėjęs virtuvės stalčius, rado laidą, kuriuo galėjo įjungti radiją į elektros tinklą. Taigi dabar jis jau galėjo gulėti vonioje tamsoj, klausydamasis muzikos, sklindančios iš kito kambario. Kartais taip ir užmigdavo. Rytais nubusdavo muzikai vis dar skambant, arba iš radijo aidėdavo žodžiai kalba, kurios jis nesuprato nė trupučio, tik išskirdavo tolimų vietovių pavadinimus: Vakerstromą, Pitersbergą, Karaliaus Viljamo miestą. Kartais pasijusdavo monotoniškai pritariąs tai skambančiai melodijai.

Peržiūrėjęs žurnalus, ėmė vartyti senus laikraščius, ištrauktus iš po plautuvės virtuvėje, tokius senus, kad jau nebeprisiminė nė vieno juose paminėto įvykio, nors atpažino vieną kitą futbolo žaidėją. SUGAUTAS KAMISKRONO ŽUDIKAS skelbė vieno laikraščio antraštė virš nuotraukos, kurioje vyriškis su antrankiais ir suplyšusiais baltais marškiniais stovėjo tarp dviejų griežtų policininkų. Nors antrankiai traukė jo pečius į priekį ir žemyn, Kamiskrono žudikas, kaip pasirodė K, žvelgė į objektyvą su kone didvyrio šypsena.

Žemiau buvo kita nuotrauka: šautuvas su perpete tuščiam fone ir apačioje užrašas „Žudiko ginklas“. K prilipdė puslapį su ta istorija prie šaldytuvo durelių; vėliau dar daug dienų, vos pakėlęs akis nuo ratų, su kuriais priešokiais pasikrapštydavo, jis visad susidurdavo su to vyriškio iš Kamiskrono, kad ir kur jo būta, akimis.

Neturėdamas ką veikti Maiklas pamėgino išdžiovinti vandens užlietas Bermanų knygas: išdžiaustė jas ant virvės per visą svetainę, tačiau tas procesas užtruko pernelyg ilgai ir pasidarė jam neįdomus. Knygų jis niekada nemėgo ir niekas jo netraukė tose kariškių arba moterų tokiais vardais, kaip, pavyzdžiui, Lavinija, istorijose, nors užtruko šiek tiek ilgiau skirdamas sulipusius iliustruotų knygų apie Jonijos jūros salas, Maurų Ispaniją, Ežerų kraštą Suomiją, Bali ir kitas pasaulio vietoves puslapius.

Vieną rytą Maiklas K pašoko, išgirdęs krebždinant priekinių durų užraktą, ir kaktomuša susidūrė su keturiais kombinezonais vilkinčiais vyriškiais; nepratarę nė žodžio, jie nustūmė jį į šalį ir ėmė nešti iš buto daiktus. Jis skubinai patraukė jiems iš kelio savo dviračio dalis. Motina, apsivilkusi chalatą, iššliurino lauk ir sustabdė vieną iš tų vyriškių ant laiptų.

– Kur šeimininkas? Kur ponas Bermanas? – paklausė ji. Vyras gūžtelėjo pečiais. K išėjo į gatvę ir kreipėsi į furgono vairuotoją:

– Ar Jūs nuo pono Bermano?

– O kaip tau, žmogau, atrodo? – atsakė jam vairuotojas.

Maiklas padėjo motinai vėl atsigulti į lovą.

– Niekaip nesuprantu vieno dalyko, – prabilo ji. – Kodėl jie nieko man nepranešа. Ką man reikės daryti, jei kas nors pabels į šitas duris ir pasakys, kad privalau beregint išsikraustyti, nes jau reikią šito kambario jo tarnaitei? Kur tada turėsiu dėtis?

Maiklas ilgai sėdėjo prie motinos glostydamas jai ranką ir klausydamasis jos aimanų. Paskui išsinešė į gatvę dviračio ratus, plieninį strypą bei įrankius ir atsisėdęs saulėkaitoje vėl įniko spręsti klausimą, kaip padaryti, kad ratai neslystų nuo ašies. Plušo kiaurą popietę, o vakarop metalo pjūklo ašmenimis abiejuose strypo galuose jau buvo kruopščiai įrėžti sriegiai, kur jis galėjo įsukti kelias colio didumo poveržles. Įtvirtinus ratus tarp tų poveržlių, reikės tiktai suveržti ant strypo vielos kilpas vieną po kitos, kad jos neleistų poveržlėms nusmukti, ir viskas, atrodo, bus gerai. Tą vakarą jis beveik nevalgė ir naktį nemiegojo, taip nekantravo užbaigti savo darbą. Ryte išardė senąją karučio platformą ir perdarė ją į siaurą trijų kraštų dėžę su dviem ilgomis rankenomis, kurią pritaisė vielomis virš ašies. Dabar K jau turėjo sėdimą rikšą, kuri, nors ir ne itin tvirtai suręsta, išlaikys motinos svorį; jau tą patį vakarą, kai šaltas šiaurės vakarų vėjas suvarė namo visus, išskyrus tik kiečiausius mėgėjus pasivaikščioti, K vėl galėjo išvežti motiną, suvyniotą į paltą ir antklodę, pavažinėti palei jūrą, o tai išspaudė šypseną jos lūpose.

Dabar buvo pats laikas. Nespėjo jie pargrįžti kambarin, o Maiklas jau ėmė dėstyti planą, kurį jis rutuliojo nuo pat tada, kai sukurpė pirmąjį karutį. Jie tik gaištą laiką laukdami tų leidimų, pasakė. Tie leidimai niekada neateis. O be leidimų

jie negalėsią išvažiuoti traukiniu. Ir jie bet kurią dieną galį būti išmesti iš šito kambario. Ar ji nesutiktų, kad, užuot laukęs tų leidimų, jis nuvežtų ją į Princą Albertą šituo vežimu? Juk ji pati mačiusi, koks jis patogus. Drėgnas oras kenkiąs jos sveikatai, kaip ir tas nesibaigiantis nerimas dėl ateities. Įsikūrusi Prince Alberte, ji iš karto atgautų sveikatą. Jie užtruksią kelyje ilgiausiai dieną arba dvi. Žmonės juk neprarado padorumo, žmonės sustos ir pavėžės juos.

Jis ginčijosi su ja ištisas valandas, stebėdamasis, kad moka taip sumaniai įtikinėti. Kaipgi ji miegosianti po atviru dangum vidury žiemos? – prieštaravo motina. Jei pasisektų, atsakė Maiklas, jie galį pasiekti Princą Albertą net per vieną dieną, juk apskritai iki jo tik penkios valandos kelio mašina. O kas bus, jeigu ims lyti? – paklausė ji. Jis apdengsiąs tą vežimą brezentu, atsakė. O kas, jeigu juos sustabdys policija? Policija tikrai turi ką veikti, užuot stabdžiusi du nekaltus žmogelius, kuriems nieko daugiau nereikia, tik sėkmingai išsigauti iš to sausakimšo miesto, atsakė jis. Kodėl policija turėtų norėti, kad mes slapta nakvotume kitų žmonių verandose, elgetautume gatvėse ir įkyrėtume kitiems? Maiklas kalbėjo taip įtikinamai, kad Ana K galiausiai nusileido, tačiau su dviem sąlygomis: kad jis paskutinį kartą apsilankytų policijoje ir pasiteirautų apie tuos neatsiųstus leidimus ir kad leistų jai pasiruošti tai kelionei jos neskubindamas. Maiklas džiugiai sutiko.

Kitą rytą, užuot palaukęs autobuso, kuris galėjo ir neatvažiuoti, jis nurisnojo iš Jūros kyšulio iki centro magistrale, patenkintas, kad jo širdis tokia sveika, o kojos tokios stiprios. Ten

po iškaba HERVESTIGING – PERSIKĖLIMAS jau buvo susirinkusi į eilę gausybė žmonių; prabėgo valanda, kol jis atsidūrė ties reikiamu langeliu priešais policininkę nepatikliomis akimis.

Jis atkišo du traukinio bilietus.

– Aš tik noriu paklausti, ar leidimas jau išrašytas.

Ji pastūmė jam jau pažįstamus blankus.

– Užpildykite blankus ir nuneškite juos į kabinetą E-5. Turėkite kartu bilietus ir užsakymo kvitą. – Ji žvilgtelėjo Maiklui per petį į stovintį už jo vyriškį. – Prašom?

– Ne, – užprotestavo Maiklas ir kiek įmanydamas stengėsi susigrąžinti jos dėmesį, – aš jau esu padavęs prašymą leidimui. Aš tik noriu sužinoti, ar tas leidimas jau atėjo?

– Prieš gaudami leidimą, privalote iš anksto užsisakyti vietas! Ar jau užsisakėte vietas? Kuriai dienai?

– Aštuonioliktai rugpjūčio. Bet mano motina...

– Iki rugpjūčio aštuonioliktos dar visas mėnuo! Jeigu padavėte prašymą leidimui gauti ir jūsų prašymas bus patenkintas, gausite tą leidimą, leidimas bus atsiųstas jūsų adresu! Kitas klientas!

– Bet aš kaip tik tai ir noriu sužinoti! Nes, jeigu tas leidimas neateis, turėsiu keisti planus. Mano motina serga...

Policininkė pliaukštelėjo per darbo stalą, jį ramindama:

– Negaišinkit man laiko. Sakau jums paskutinį kartą, *jei jūsų prašymas bus patenkintas, jūs tą leidimą gausite!* Ar nematote, kiek žmonių laukia? Ar nesuprantate? Ar esat idiotas? Kitas klientas! – Ji įsirėmė į darbo stalą ir pabrėžtinai spitrijo K per petį: – *Taip, jūs, jūs!* – Bet K nepajudėjo iš vietos. Jis kvėpavo greitai, akys atrodė išsprogusios. Polici-

ninkė nenoromis vėl atsisuko į jį, į tuos menkus ūsiukus, nedengiančius skeltos lūpos. – *Kitas lankytojas!* – pakartojo.

Kitą dieną valandą prieš išauštant K pažadino motiną ir, kol ji rengėsi, sutaisė vežimą kelionei, iškamšė dėžę antklodėmis ir pagalvėmis, o lagaminą pririšo prie ienų. Dabar vežimas turėjo gobtuvą iš juodos plastmasės lakštų ir dėl to atrodė panašus į aukštą vaiko vežimėlį. Pamačiusi jį, motina sustojo ir pakraipė galvą.

– Nežinau, nežinau, nežinau, – pasakė.

Jam teko įkalbėti ją įlipt vidun, ir tai ilgai užtruko. Maiklas suprato, kad vežimas per mažas: jos svorį jis atlaikė, tačiau sėdėti jame reikėjo susirietus po gobtuvu, ir ji negalėjo pajudinti galūnių. Jis užklojo jai kojas antklode, ant viršaus užkrovė maistą, žibalinę viryklę ir butelį degalų, sudėtus į dėžę, dar šį tą iš drabužių. Gretimuose butuose žybčiojo šviesos. Jie girdėjo, kaip bangos daužosi į uolas.

– Tik viena arba dvi dienos, – ištarė jis pašnibždomis, – ir jau būsime ten. Būtų gerai, kad labai nelinguotum į šonus, jei tik ištversi. Ji pritariamai linktelėjo galvą, bet ir toliau slėpė veidą tarp vilnonių pirštinių. Maiklas pasilenkė prie jos.

– Ar nori pasilikti, mama? – paklausė jis. – Jei nori, galime pasilikti.

Motina papurtė galvą. Tada jis užsivožė kepurę, pakėlė vežimo rankenas ir nuvairavo jį ūkanota gatve.

Kelią pasirinko patį trumpiausią: pro nusiaubtą dykrą prie senų degalų cisternų, kur sudegę pastatai dar tik buvo pradėti griauti, paskui pro dokų kvartalą ir miesto valkatų gaujų pernai užgrobtų pajuodusių sandėlių griaučius. Jų niekas taip

ir nesustabdė. Tik vienas kitas žmogelis iš tų, kuriuos jie aplenkė tą ankstyvą valandą, teikėsi į juos pažvelgti. Gatvėse radosi vis keistesnių ir keistesnių transporto priemonių: parduotuvių vežimėlių su pritaisytais vairavimo strypais, triračių su dėže ant galinės ašies, krepšių, užkeltų ant stumiamų ratukų važiuoklių, pintinių ant ratukų, įvairių dydžių karučių. Asiliukas kainavo aštuoniasdešimt naujų rendų, vežimas su padangomis – virš šimto.

K žingsniavo vienodu ritmu, kas pusvalandį sustodamas pasitrinti sušalusių rankų ir pamankštinti įskaudusių pečių. Vos įsodinęs motiną į tą vežimą Jūros kyšulyje, jis suprato, kad, sukrovus į priekį visą mantą, ašis atsidūrė nebe viduryje, o pernelyg toli užpakalyje. Ir dabar, juo labiau motina pasistumdavo toje dėžėje priekin, mėgindama įsitaisyti patogiau, juo didesnę sunkybę jam tekdavo pakelti. Kad nuslėptų tą įtampą, jis visąlaik šypsojosi.

– Mums reikia tik išeit į atvirą kelią, – iššvokštė, – o ten jau kas nors sustos mūsų paimti.

Vidurdienį jie jau važiavo per pamėklišką pramoninį Arklių salos kvartalą. Pora sėdinčių ant tvoros ir valgančių sumuštinius darbininkų tylomis nužiūrėjo juos, kai jie važiavo pro šalį. PYKŠT – POKŠT skelbė išblukusios juodos raidės jiems po kojų. K jautė, kaip jam tirpsta rankos, tačiau nupėdino dar pusmylį. Ten, kur jų kelias ėjo po Juodosios upės greitkeliu, Maiklas padėjo motinai išlipti iš vežimo ir pasodino ją ant žole apaugusio kelkraščio po tiltu. Jiedu užkando. Jis didžiai nustebo, kad keliai tokie tušti. Buvo taip tylu, kad girdėjo giedant paukščius. Jis atsigulė į tankią žolę ir užsimerkė.

Jį pažadino kažin koks grumėjimas ore. Iš pradžių pamanė, kad tai griaustinis griaudžia tolumoje. Tačiau garsas stiprėjo, atsitrenkdamas bangomis į viršum jų stūksančio tilto pamatą. Jiedviem iš dešinės, nuo miesto pusės lėtai važiavo dvi poros uniformuotų motociklininkų su šautuvais už nugarų, o jiems iš paskos – šarvuotas automobilis su bokštelyje stovinčiu kulkosvaidininku. Paskui juos vilkosi procesija sunkiųjų transporto priemonių, dauguma jų buvo tušti sunkvežimiai. K pasislinko arčiau motinos, jiedu sėdėjo susiglaudę šalikelėje ir stebėjo, kas ten dedasi, gaubiami to siaubingo kauksmo, kuris, regėjos, pavertė orą kietu kūnu. Praėjo keletas minučių, kol konvojus pravažiavo. Gausybės automobilių, furgonų ir lengvųjų sunkvežimių kolonos gale važiavo alyvuogių žalumo kariškas sunkvežimis su brezentiniu gaubtu, po kuriuo jiedu įžvelgė sėdint dvi eiles šalmuotų kareivių, o už jo – dar viena pora motociklininkų.

Vienas iš priekinių motociklininkų pravažiuodamas atsisuko ir akylai nužvelgė K ir jo motiną. O dabar paskutiniai du motociklininkai atsiskyrė nuo konvojaus. Vienas laukė prie kelio krašto, kitas užkopė ant šlaito. Pakėlęs šalmo antveidį, kreipėsi į juodu:

– Prie greitkelio stoviniuoti draudžiama, – pareiškė. Ir pažvelgė į vežimą. – Ar čia jūsų vežimas? – K linktelėjo galva. – Kur jūs vykstate?

K prakalbo be balso, atsikrenkštė ir pakartojo:

– Į Princą Albertą. Karo apylinkėse.

Motociklininkas švilptelėjo, iš lengvo pasūpavo vežimą ir kažką šūktelėjo savo bendrui. Paskui vėl atsisuko į K:

– Prie kelio, tuoj už posūkio, yra kontrolės punktas. Jums reikia ten sustoti ir parodyti leidimą. Ar turite leidimą išvykti iš Pusiasalio?

– Taip.

– Išvykti iš Pusiasalio be leidimo nevalia. Važiuokite į kontrolės punktą ir parodykite jiems savo leidimą bei dokumentus. Ir įsidėkite į galvą: jei norite sustoti greitkelyje, laikykitės per penkiasdešimt metrų nuo kelio. Tokia tvarka: penkiasdešimt metrų į abi puses. Bent kiek arčiau – ir galite būti nušauti be įspėjimo, niekas net nepaklaus. Supratote?

K linktelėjo. Motociklininkai vėl užsėdo ant motociklų ir nukaukė paskui konvojų. K nedrįso pažvelgti motinai į akis.

– Mums reikėjo pasirinkti ramesnį kelią, – pasakė.

Jis galėjo pasukt atgal iš karto, bet rizikuodamas būti pažemintas antrąsyk, padėjo motinai vėl įsėsti į vežimą ir nurideno ją iki senų sandėlių, kur prie kelio iš tikrųjų stovėjo džipas ir trys kareiviai virė ant žygio viryklės arbatą. Jo maldavimai buvo bergždi.

– Ar turite leidimą, taip ar ne? – paklausė viskam vadovaujantis kapralas. – Man nesvarbu, kas jūs, nei kas jūsų motina, jeigu neturite leidimo, negalite iš čia išvykti, ir tuo jau viskas pasakyta.

K pasisuko į motiną. Ji abejingai žvelgė į jaunąjį kareivį iš po to juodo gobtuvo. Kareivis skėstelėjo rankomis:

– Nestatykit manęs į keblią padėtį! – sušuko. – Gaukit leidimą, ir aš praleisiu jus! – Jis sekė Maiklą akimis, kol šis pakėlė ienas ir nuvairavo vežimą pro arką. Vienas vežimo ratas ėmė virtuoti.

Buvo beveik naktis, kai jie praėjo pro šviesoforus, už kurių prasidėjo Paplūdimio gatvė. Griozdai, užstoję kelią per tų gyvenamųjų namų apsiaustį, buvo nustumti į vejas. Duryse po laiptais vis dar kyšojo raktas. Kambarys buvo lygiai toks, kokį jiedu paliko, švariai iššluotas kitam gyventojui. Ana K atsigulė, nenusivilkusi palto, nenusiavusi šlepečių, ant pliko čiužinio, Maiklas sunešė mantą vidun. Liūtis buvo permerkusi pagalves.

– Po dienos arba dviejų pamėginsime vėl, mama, – sušnabždėjo jis. Ji papurtė galvą.

– Mama, tas leidimas juk neateis! – paaiškino. – Mes pamėginsime vėl, bet eisime šalutiniais keliais. Jie juk negali užblokuoti visų kelių iš miesto.

Jis atsisėdo greta jos ant čiužinio ir liko ten sėdėti, uždėjęs ranką jai ant peties, kol ji užmigo, tada užkopė laiptais pas Bermanus ir permiegojo ant grindų.

Po dviejų dienų jie vėl išsirengė kelionėn, iš Jūros kyšulio išvyko valandą prieš aušrą. Pirmosios avantiūros entuziazmas jau buvo dingęs. Dabar K jau žinojo, kad gali tekti praleisti daug naktų kelyje. Be to, motinai buvo praėjęs bet koks noras keliauti kur nors toliau. Ji skundėsi skausmais krūtinėje ir sėdėjo sustingusi, paniurusi toje dėžėje po plastmasine prijuoste, kurią K jai prisegė saugodamas nuo smarkaus lietaus. Vienoda ristele, padangoms švypščiant per šlapią gudroną, jis važiavo kitu keliu per miesto centrą: Sero Laurio gatve, priemiesčio Centrine gatve, per Moubrėjaus geležinkelio tiltą, pro kitados buvusią Vaikų ligoninę į senąją

Akmenų fontano gatvę. Čia jiedu ir sustojo pirmą kartą, ir tik nugriauta tvora skyrė juos nuo kartono skardos lūšnų, susibūrusių į krūvas ant golfo vejų. Kai jie pavalgė, K atsistojo palei kelią, prispaudė sau prie šono motiną ir mėgino stabdyti pravažiuojančias mašinas. Mašinų eismas buvo menkas. Pridurmai viens po kito pralėkė trys lengvieji automobiliai su vieliniais tinkleliais ant žibintų ir langų. Paskui išniro šaunus arkliais kinkytas vežimas, jo bėriams ant pakinktų kabojo žvangučių kekės, o vaikų būrys jo gale šaipėsi iš jų ir gestikuliavo. Vėliau, gerokai palaukus, sustojo sunkvežimis, vairuotojas pasisiūlė pavėžėti juos iki cemento dirbtuvių ir net padėjo K įkelti vežimą. Sėdėdamas saugiai ir sausai vairuotojo kabinoje, paslapčiom skaičiuodamas kilometrus, K bakstelėjo motinai į pašonę, ir ji jam atsakydama droviai nusišypsojo.

Tuo ir baigėsi jų tos dienos sėkmė. Valandą jie pralaukė prie tų cemento dirbtuvių, tačiau, nors pėstieji ir dviratininkai zujo be paliovos, vienintelės pravažiavusios mašinos buvo nutekamųjų vandenų departamento autocisternos. Saulė jau slinko vakarop, vėjas pradėjo kandžiotis, ir K išvairavo savo vežimą į kelią ir vėl patraukė pirmyn. Gal ir geriau, kai nereikia kliautis kitais žmonėmis, pamanė. Po pirmosios kelionės buvo pastūmėjęs ašį dviem coliais į priekį ir dabar, pradėjus važiuoti, vežimas buvo lengvas it plunksna. Risnodamas jis aplenkė vyriškį su žabų prikrautu karučiu, šis palinksėjo juos sveikindamasis. Savo tamsioj mažoj būdelėj, stačiai įgrūsta tarp aukštų kraštų, motina sėdėjo užsimerkusi, nunarinusi ant krūtinės galvą.

Iš debesų išplaukė ūkanotas mėnulis, ir K sustojo už pusės mylios nuo magistralės, padėjo motinai išlipti iš vežimo ir nėrė į tankius Port Džeksono krūmynus pasiieškoti vietos, kur jie galėtų pernakvoti. Toje susiraizgiusių šaknų ir drėgnos žemės, tvoskiančios puvėsiais, prietemoje atrodė, kad jokia vieta nėra labiau už kitą apsaugota nuo stichijos. Į kelkraštį sugrįžo virpėdamas.

– Ne itin maloni vieta, – pasakė motinai, – bet vieną naktį teks čionai ištverti.

Paslėpė kaip įmanydamas geriau vežimą ir, prilaikydamas motiną viena ranka, kita nešdamas lagaminą, apčiuopomis ėmė skintis kelią per krūmynus.

Abu pavalgė šalto maisto ir įsikūrė ant krūvos lapų, į jų drabužius juntamai sunkėsi drėgmė. Vidurnaktį pradėjo lynoti. Jie spaudėsi kaip įmanydami vienas prie kito po kažin kokiu krūmokšniu, o lietus varvėjo ant antklodės, kurią jie buvo ištempę virš galvų. Kai antklodė peršlapo kiaurai, Maiklas nuropojo prie vežimo ir ištraukė plastmasinę prijuostę. Atsargiai priglaudė motinos galvą sau prie peties ir išgirdo, kaip ji negiliai sunkiai kvėpuoja. Pirmą kartą jam šovė į galvą, kad ji, ko gero, liovėsi dejavusi dėl to, kad buvo pernelyg išsekusi, o gal jai jau niekas neberūpėjo.

Jis ketino išjudėti iš ten taip anksti, kad dar prieš aušrą pasiektų posūkį į Stelenboschą ir Parlą. Tačiau išaušus motina vis dar miegojo, prisiglaudusi jam prie šono, ir jam nesinorėjo jos žadinti. Oras šiltėjo, jam pačiam darėsi vis sunkiau ir sunkiau neužsnūsti. Tad, kai jis padėjo jai išsiropšti iš po krūmo ir išeiti į kelią, buvo jau gerokai įdienoję. Čia, jiems

kraunant savo permirkusią patalynę į vežimą, juos užkabino du praeiviai: netyčia užėję menkai sudėtą vyrą ir seną moterį visų apleistoje vietovėje, jie nutarė, kad gali apiplėšti juos nebaudžiami. Duodami ženklą, kad ketina tai padaryti, vienas parodė K peilį mėsai pjaustyti (leisdamas ašmenims išslysti iš rankovės į delną), o kitas tuo tarpu uždėjo rankas ant lagamino. Ašmenims blykstelėjus, K akimoju išvydo, kaip bus pažemintas stebint motinai, išvydo, kaip plumpsi atgal paskui vežimą į tą Jūros kyšulio kambarį, sėdi ant demblio užsispaudęs rankomis ausis ir dienų dienas kenčia jos tylėjimo naštą. Jis tiestelėjo ranką į vežimą ir išsitraukė vienintelį savo ginklą: penkiolikos colių ilgio strypą, kuris jam liko nuo ašies. Atkišęs jį ir prisidengęs kaire ranka veidą, puolė jaunuolį su peiliu, šis ratais ėmė trauktis nuo jo prie savo sėbro, o Ana K tuo tarpu jau užliejo orą riksmais. Tie prašalaičiai nebesiartino. Nepratarę̨s nė žodžio, vis dar rūsčiai į juos žiūrėdamas, grūmodamas strypu, K atgavo lagaminą, padėjo virpančiai motinai įsėsti į vežimą, o plėšikai tuo tarpu vis dar lūkuriavo už kokių dvidešimties žingsnių. Tada Maiklas išvilko vežimą į kelią atbulą ir pamažėle ėmė vežti motiną tolyn nuo jų. Kurį laiką jie vilkosi jiems iš paskos, tas su peiliu nešvankiai vaipėsi ir įmantriai kraipė lūpas, liežuvį, rodydamas, kad K neišvengs mirties. Paskui visai taip pat netikėtai, kaip ir pasirodė, abu nulindo į krūmus.

Mašinų plente nebuvo, tik žmonės, daug žmonių, jie ėjo ten, kur anksčiau niekas nevaikščiodavo, pačiu plento viduriu, apsivilkę geriausius išeiginius drabužius. Žolių raizginiai kelkraščiuose stūksojo sulig žmogaus krūtine, kelio pavir-

šius buvo suskeldėjęs, ir pro tuos plyšius kalėsi žolė. K prisivijo tris vaikus: trys sesutės visai vienodomis rožinėmis sukniomis traukė į bažnyčią. Jos dirstelėjo į ponios K būdelę ir užkalbino ją. Paskutinį kelio ruožą iki posūkio į Stelenboschą vyriausioji mergaitė ėjo laikydama ponios K ranką. Kai atėjo metas su jomis skirtis, ponia K išsitraukė piniginę ir davė po monetą visoms mergaitėms.

Mergaitės jiems pasakė, esą sekmadieniais nebūna jokių vilkstinių, bet Stelenboscho kelyje juos aplenkė ūkininkų vilkstinė ir lengvųjų sunkvežimių bei automobilių gurguolė, kurios pradžioje važiavo sunkvežimis su storu tinklu aptraukta priekaba, o jos atvirame gale stovėjo du vyriškiai su automatiniais šautuvais ir įdėmiai žvalgė erdvę priešais. K pasitraukė iš kelio, praleido juos. Praeiviai smalsiai dirsčiojo į juodu, vaikai rodė pirštais, kažką kalbėjo, bet ką, K negirdėjo.

Priešais ir už jų driekėsi pliki vynuogienojai. Netikėtai iš dangaus išniro žvirblių pulkas, valandėlei sutūpė aplinkiniuose krūmuose, paskui nuskrido. Jie išgirdo, kaip per laukus atsklinda bažnyčios varpai. K prisiminė Huis Norenius prieglaudą, kaip sėdėjo izoliatoriaus lovoje, plekšnojo per pagalvę ir stebėjo dulkes šokant saulės spindulyje.

Kai jis atkiūtino į Stelenboschą, jau buvo tamsu. Tuščiose gatvėse šuorais pūtė šaltas vėjas. Jis dar nebuvo sugalvojęs, kur jie miegos. Motina kosėjo ir po kiekvieno priepuolio gaudė orą. Jis sustojo prie kavinės ir nupirko pyragėlių su kariu. Pats suvalgė tris, ji – vieną. Jai buvo pradingęs apetitas.

– Gal tau reikėtų nueit pas daktarą? – paklausė jis. Ji papurtė galvą, paplekšnojo sau per krūtinę:

– Tai tik sausumas gerklėje, – pasakė. Ji, regis, jau rytoj arba poryt tikėjosi pasiekti Princą Albertą, o jis ir nesistengė sugriauti jos iliuzijų. – Pamiršau, kaip dabar vadinasi tas ūkis, – pridūrė, – bet galėsim paklausti, žmonės žinos. Ten buvo vištų aptvaras palei vieną tos ratinės sieną, ilgas vištų aptvaras ir pompa ant kalvos. Mūsų namas buvo ant kalvos šlaito. O už galinių durų augo opuncija. Tos vietos tau ir reikia ieškoti.

Jie pernakvojo skersgatvyje, pasikloję suplotas kartonines dėžes. Maiklas įtaisė stogą nuolaidžiai atrėmęs kartoną virš to guolio, tačiau vėjas jį nupūtė. Motina kosėjo kiaurą naktį neleisdama jam užmigti. Kartą gatve iš lėto pravažiavo patruliuojančios policijos furgonas, ir jis gavo uždengti jai burną ranka.

Vos tik išaušus jis vėl įkėlė ją į vežimą. Jos galva kinkavo, ji nesusivokė kur esanti. Maiklas sustabdė pirmą sutiktąjį ir paklausė jį kelio į ligoninę. Ana K nebegalėjo sėdėt tiesi, ir kai susmukdavo, Maiklas turėdavo kiek įmanydamas laikyti, kad vežimas neapvirstų. Ji karščiavo, kvėpavo baisiai sunkiai.

– Man perdžiūvo burna, – sušnabždėjo; tačiau jos kosulys buvo šlapias.

Ligoninėje jis sėdėjo ją prilaikydamas, kol priėjo jos eilė būti nuvežtai. Kai jis išvydo motiną po to, ji jau gulėjo vežimėlyje tarp daugybės kitų vežimėlių, su vamzdeliu po nosimi, be sąmonės. Nebežinodamas ką veikti K slampinėjo po koridorių, kol buvo išprašytas. Popietę praleido kieme, menkai tešildomas žiemos saulės. Du kartus vėl įsėlino vidun patikrinti, ar nuvežė tą vežimėlį. Trečią kartą pritykino prie motinos, pasilenkė virš jos. Niekas nerodė, kad jinai kvėpuoja.

Baimė suspaudė Maiklui širdį, jis nubėgo pas seselę, sėdinčią prie informacijos stalo, timptelėjo ją už rankovės:

– Prašau, ateikit pažiūrėti, skubiai! – ištarė. Seselė pasipurtė ir išsilaisvino.

– Kas jūs toks? – sušnypštė ji. Nusekė jam iš paskos prie vežimėlio ir žiūrėdama į tolį patikrino jo motinos pulsą. Paskui, nepratarusi nė žodžio, sugrįžo prie savo stalo. K stovėjo priešais ją be žado kaip šuo, kol ji rašė. Paskui ji pasisuko į jį.

– O dabar paklausykit manęs, – sausai sušvokštė. – Ar matote visus šiuos žmones? – Ir mostelėjo ranka į koridorių ir palatas. – Visi šie žmonės laukia pagalbos. Mes dirbame kiaurą parą, kad jiems padėtume. Kai po budėjimo aš grįžtu namo, ... ne, išklausykite mane, nepabėkite! – Dabar jau ji tempė jį už rankovės atgal keldama balsą, jos veidas buvo prie pat jo veido, ir jis matė, kaip jos akyse tvenkiasi pykčio ašaros. – Kai po budėjimo grįžtu namo, būnu tokia pavargusi, kad man jau niekas nebelenda į burną, aš tik griūnu į lovą ir užmiegu nenusiavusi batų. Aš – tik vienas žmogus. Ne du, ne trys – vienas. Ar suprantate šitai, ar šitai suprasti jums per sunku?

K žiūrėjo į šalį.

– Atsiprašau, – suvapėjo, nebežinodamas, ką čia pridūrus, ir sugrįžo į kiemą.

Lagaminas liko pas motiną. Jis neturėjo pinigų, tiktai grąžą nuo ano vakaro maisto. Nusipirko spurgą ir atsigėrė iš čiaupo. Leidosi klaidžioti gatvėmis, panerdamas kojas į sausų lapų jūrą ant šaligatvio. Aptikęs parką, atsisėdo ant suoliuko ir įsispitrijo pro plikas šakas į blyškų mėlyną dangų. Su-

čiauškėjo voverė, ir jis krūptelėjo. Staiga sunerimęs, kad kas nors gali pavogti jų vežimą, puolė atgal į ligoninę. Vežimas tebestovėjo ten pat, kur buvo jį palikęs, – mašinų stovėjimo aikštelėje. Maiklas ištraukė iš jo antklodes, pagalves ir viryklę, bet nežinojo, kur jas paslėpti.

Šeštą valandą pamatė, kad dieninės pamainos seselės išėjo, ir pasijuto galįs vėl įsmukti vidun. Motinos koridoriuje jau nebebuvo. Jis paklausė informacijoje, kur galėtų ją surasti, ir buvo pasiųstas į tolimiausią ligoninės sparną, kur niekas nesuprato, ką jis šneka. Grįžo prie informacijos stalo, ir jam buvo liepta ateiti rytoj ryte. Tada paklausė, ar galėtų permiegoti ant vieno iš suolų laukiamajame, bet jam neleido.

Jis pernakvojo tame pačiame skersgatvyje, įkišęs galvą į kartono dėžę. Ir susapnavo sapną: motina atvyko aplankyti jo į Huis Norenius prieglaudą ir atvežė ryšulį maisto. „Tas vežimas per lėtas, – ištarė ji tame sapne. – Princas Albertas ateina manęs pasiimti“. Ryšulys buvo keistai lengvas. Maiklas nubudo taip sušalęs, kad vos bepajėgė ištiesti kojas. Tolumoje laikrodis išmušė tris, gal keturias. Žvaigždės švietė virš jo iš giedro dangaus. Buvo nustebęs, kad tas sapnas jo nenuliūdino. Susisupęs į antklodę iš pradžių pavaikštinėjo po skersgatvį, paskui nukiūtino gatve, spoksodamas į blausius parduotuvių langus, kur už rombais išdėstytų dekoratyvinių grotelių manekenai demonstravo pavasario madas.

Kai galiausiai jis buvo įleistas į ligoninę, motiną rado moterų palatoje, vilkinčią jau nebe juodu paltu, o baltu ligoninės palaidiniu. Ji gulėjo užsimerkusi, su jam jau pažįstamu

vamzdeliu po nosimi. Burna buvo įkritusi, veidas suvargęs, net rankų oda atrodė susiraukšlėjusi. Jis suspaudė jai plaštaką, bet nesulaukė jokio atsako. Palatoje buvo keturios lovų eilės su ne didesniais kaip pėdos platumo tarpais, ir nebuvo kur atsisėsti.

Vienuoliktą valandą sanitaras atnešė arbatos ir pastatė ją prie motinos lovos drauge su sausainiu lėkštelėje. Maiklas kilstelėjo jos galvą, pridėjo puodelį jai prie lūpų, bet ji negėrė. Jis palūkėjo gerą valandėlę gurgiančiu skrandžiu, kol arbata atšalo. Ir prieš pat sugrįžtant tam sanitarui, vienu mauku išgėrė arbatą ir nurijo sausainį.

Ištyrinėjo lenteles lovos kojūgalyje, bet nesuprato, ar jos bylojo apie jo motinos sveikatos būklę, ar apie kieno kito.

Koridoriuje Maiklas sustabdė vyrą baltu švarku ir pasiprašė darbo.

– Pinigų man nereikia, – patikslino, – aš tik noriu ką nors daryti. Šluoti grindis ar ką nors panašaus. Tvarkyti sodą.

– Nueik paklausti į raštinę apačioje, – atšovė jam vyriškis ir stumtelėjęs jį praėjo. K nepavyko surasti tos raštinės.

Kažkoks vyriškis ligoninės kieme įsileido į pokalbį.

– Laukiat, kad jums čia susiūtų žaizdas? – paklausė jis.

K papurtė galvą. Vyriškis kritiškai nužvelgė jo veidą. Paskui papasakojo ilgą istoriją apie kažkokį traktorių, kuris ant jo užvirto, sutraiškė koją, sulaužė šlaunį ir apie sankabas, kuriomis daktaras sutvirtino jam kaulus, sidabrines sankabas, niekad nesurūdysiančias. Jis vaikščiojo pasiremdamas keistai išlenkta aliuminio lazda.

– Gal žinote, kur galėčiau gauti ką nors užkąsti? – paklausė K. – Nieko nesu turėjęs burnoj nuo vakar.

– Žmogau, – atsakė jam vyriškis, – kodėl tau nenuėjus ir nenupirkus po pyragėlį mums abiem, – ir padavė K vieno rendo monetą.

K nužingsniavo į duonos parduotuvę ir grįžo su dviem karštais vištienos pyragėliais. Atsisėdo ant suolo greta savo draugo ir ėmė valgyti. Tas pyragėlis buvo toks gardus, kad jam net ašaros susitvenkė akyse. Vyriškis pasakojo jam apie nesulaikomo virpulio priepuolius, ištikusius jo seserį. K klausės paukščių medžiuose ir stengėsi prisiminti, kada buvo patyręs tokią laimę.

Jis praleido prie motinos lovos valandą po pietų ir dar vieną vakare. Jos veidas buvo pilkas, kvėpavimas vos juntamas. Kartą motinos žandikaulis krustelėjo, ir pakerėtas K stebėjo, kaip seilių čiurkšlė tarp suvytusių jos lūpų čia sutrumpėja, čia vėl ištįsta. Atrodė, ji kažką šnabžda, tačiau jis nesuprato ką. Seselė, paprašiusi jį išeiti, pasakė, kad jai suleista raminamųjų vaistų.

– Kam? – paklausė K. Jis nuvogė motinos arbatą ir dar jos kaimynės, kuri gulėjo gretimoje lovoje, nugurkė ją kaip prasikaltęs šuo, kai sanitaras pasisuko į jį nugara.

Pargrįžęs į savo skersgatvį išvydo, kad kartoninės dėžės jau išvežtos. Pernakvojo prieduryje kiek atokiau nuo gatvės, nišoje. Varinėje lentelėje, kabančioje jam virš galvos, buvo parašyta: LE ROUX & HATTINGH: PROKURORAI. Kai pro šalį pradūmė patruliuojanti policija, jis nubudo, tačiau netrukus ir vėl užmigo. Buvo šiek tiek šilčiau nei vakar naktį.

Motinos lovą buvo užėmusi kažkokia svetima moteris su sutvarstyta galva. K stovėjo kojūgalyje, įdūręs į ją akis. Gal aš supainiojau palatas, pamanė. Sustabdė seselę:

– Mano motina... vakar ji buvo čia...

– Paklauskite informacijoje, – atšovė seselė.

– Jūsų motina mirė naktį, – paaiškino jam gydytoja. – Mes padarėme viską, ką galėjome, kad ją išgelbėtume, bet ji buvo labai silpna. Norėjom susisiekti su jumis, bet jūs nepalikote savo numerio.

Jis atsisėdo ant kėdės kampe.

– Ar norėtumėte paskambinti? – paklausė gydytoja.

Tuose žodžiuose akivaizdžiai slypėjo kažkokia slapta prasmė, tik jis nežinojo kokia. Ir papurtė galvą.

Kažkas jam atnešė puodelį arbatos, ir jis išgėrė ją. Aplinkui besisukinėjantys žmonės jį nervino. K sunėrė rankas ir įbedė akis į savo kojas. Ar jis privalėjo ką nors pasakyti? Jis vis atleisdavo rankas ir vėlei jas sunerdavo, ir taip be atvangos.

Jie nusivedė jį žemyn pažiūrėti į motiną. Ji gulėjo su priglaustomis prie šonų rankomis, vis dar vilkėjo tuo palaidiniu su užrašu KPA–CPA ant krūtinės. Vamzdelio jau nebebuvo. Valandėlę Maiklas žvelgė į ją, paskui nebežinojo, kur nukreipti akis.

– Ar ji turi daugiau giminių? – paklausė seselė prie informacijos stalo. – Gal norėtumėte jiems paskambinti? Gal norėtumėte, kad mes jiems paskambintume?

– Tai nesvarbu, – atsakė K ir vėl atsisėdo ant kėdės kampe. Tada jie paliko jį vieną, kol vidurdienį pasirodė padėklas su ligoninės maistu, ir jis jį suvalgė.

Kai jis vis dar sėdėjo tame kampe, vyriškis, vilkintis eilute ir su kaklaraiščiu, atėjo su juo pasikalbėti. Koks buvo jo motinos vardas ir pavardė, amžius, gyvenamoji vieta, tikėjimas? Ką ji veikusi Stelenbosche? Ar K turįs jos kelionės dokumentus?

– Aš vežiau ją namo, – atsakė K. – Keiptaune, kur ji gyveno, buvo šalta, nuolat lijo, ir šitai kenkė jos sveikatai. Aš vežiau ją tenai, kur josios sveikata galėjo pagerėti. Mes neketinome apsistoti Stelenbosche.

Paskui jis išsigando, kad per daug išsidavė ir liovėsi atsakinėjęs į vyriškio klausimus. Šis liovėsi jį klausinėjęs ir nuėjo. Netrukus jis vėl sugrįžo, atsitūpė prieš K ir paklausė:

– O ar jūs pats kada nors esate gyvenęs prieglaudoje ar institucijoje neįgaliesiems, ar šiaip kokiam nors prieglobstyje? Ar kada nors turėjote apmokamą darbą? – K nieko neatsakė. – Pasirašykite štai čia, – pridūrė vyriškis ir pakišo jam popierių, nurodydamas kur. Kai K papurtė galvą, vyriškis pats pasirašė tame popieriuje.

Pamainos pasikeitė, ir K išslimpino į mašinų stovėjimo aikštelę. Vaikštinėjo aplinkui ir užvertęs galvą žiūrėjo į giedrą nakties dangų. Paskui sugrįžo ir atsisėdo ant savo kėdės prie sienos. Niekas nebeišvarė jo. Vėliau, kai aplinkui nieko jau nebebuvo, jis nulipo žemyn pažiūrėti į motiną. Jis niekaip negalėjo jos surasti, o gal durys, kur ji gulėjo, buvo užrakintos. Įsiropštė į didžiulį vielinį narvą, kur buvo sudėti nešvarūs baltiniai, ir pernakvojo ten, susirietęs į kamuoliuką kaip katė.

Antrą dieną po motinos mirties priešais jį išdygo seselė, kurios jis dar nebuvo matęs.

– Ateikite, jau laikas vykti, Maiklai, – pasakė ji. Jis nusekė paskui ją prie stalo vestibiulyje. Ten jo laukė tas lagaminas ir du rudi popieriniai paketai.

– Mes sudėjome jūsų velionės motinos drabužius ir asmeninius daiktus į lagaminą, – paaiškino jam ta svetima seselė, – dabar jau galit jį paimti. – Ji buvo su akiniais, ir atrodė, kad skaito tuos žodžius iš kortelės. K pastebėjo, kad mergina prie stalo slapčia juos stebi. – O šitame pakete, – aiškino toliau seselė, – jūsų motinos pelenai. Jūsų motina buvo kremuota šįryt, Maiklai. Jei norite, mes galim deramai palaidoti tuos pelenus arba jūs galite juos pasiimti. – Ir palietė paketą nago galu. Abu paketai buvo kruopščiai užklijuoti lipnia popieriaus juosta, tas, į kurį ji rodė, buvo mažesnis. – Ar norėtumėte, kad mes jais pasirūpintume? – perklausė seselė. Ir nežymiai perbraukė per paketą pirštais. K papurtė galvą. – O į šitą paketą, – toliau kalbėjo ji, tvirtai pastūmusi prie jo antrą paketą, – sudėjome kelis smulkius daikčiukus jums, tokius, kurių jums gali prisireikti, drabužių, tualeto reikmenų. – Ji pažvelgė jam tiesiai į akis ir nusišypsojo. Mergina prie stalo vėl nusisuko į savo rašomąją mašinėlę.

Vadinas, čia yra tokia vieta, kur galima sudegint kūną, pamanė K. Ir išvydo vaizduotės akimis, kaip tas senutes iš motinos palatos kiša vieną paskui kitą į liepsnojančią krosnį: jų akys susitraukusios, lūpos susičiaupusios nuo karščio, rankos prispaustos prie šonų. Pirmiausia liepsnos ratilas apgaubia plaukus, paskui, neilgai trukus, sudega, subyra visa kita, iki pat galo. Ir taip kiekvieną kartą.

– Iš kurgi man žinoti? – paklausė jis.

– Ką iš kurgi jums žinoti? – perklausė seselė. Jis nekantraudamas parodė į tą dėžutę. – Iš kurgi man žinoti? – pakartojo atkakliai. Ji nesiteikė atsakyti arba nesuprato.

Mašinų stovėjimo aikštelėje jis atplėšė didesnįjį paketą. Jame buvo barzdaskutė, muilo gabalas, rankšluostis rankoms, baltas švarkas su rudais antsiuvais ant pečių, juodos kelnės ir dar juoda beretė su blizgančiu metaliniu ženkleliu, ant kurio buvo užrašyta ŠV. JONO LAUKO LIGONINĖ.

Jis atkišo tuos drabužius merginai prie stalo. Akiniuotoji seselė jau buvo dingusi.

– Kam jūs man davėt šitai? – paklausė Maiklas.

– Manęs neklauskite, – atšovė mergina. – Gal kas nors juos paliko. – Ji nežiūrėjo jam į akis.

Maiklas išmetė muilą, barzdaskutę ir buvo beišmetąs ir drabužius, bet susilaikė. Jo paties drabužiai jau prasmirdo.

Nors ir nebeturėjo ką čia veikti, atsiplėšti nuo tos ligoninės jam buvo sunku. Dieną jis stumdydavo vežimėlį po gretimas gatves, nakvodavo po pralaidomis, už gyvatvorių ir skersgatviuose. Jam atrodė keista, kad vaikai grįžta namo iš mokyklos, skimbčiodami dviračių skambučiais, lenkdami vienas kitą; jam atrodė keista, kad žmonės valgo ir geria kaip visada. Kurį laiką jis vaikščiojo klausinėdamas, ar negautų kur sodininko darbo, bet galiausiai nebeištvėrė tos antipatijos, kurią namų savininkai, nebūdami geraširdžiai, parodydavo vos tik atvėrę duris. Kai lydavo, Maiklas palįsdavo po vežimu. Dažnai tiesiog sėdėdavo stebeilydamas į rankas, o jo galvoje būdavo tuščia.

Jis pateko draugijon vyrų ir moterų, nakvodavusių po geležinkelio tiltu ir nuolat besilankydavusių tuščiam sklype už

alkoholio parduotuvės Andringos gatvėje. Kartais paskolindavo jiems savo vežimą. Pagautas didžiadvasiškumo atidavė jiems savo viryklę. Paskui kartą naktį, kai jis miegojo, kažkas mėgino ištraukti jam iš po galvos lagaminą. Prasidėjo muštynės, ir jis iš tenai išsikraustė.

Kartą gatvėje prie jo sustojo policijos furgonas ir du policininkai išlipo apžiūrėti jo vežimo. Jie atidarė lagaminą ir viską ten išrausė. Nuplėšė popierių nuo antrojo paketo. Jame buvo kartoninė dėžutė, o jos viduj – plastmasinis maišelis su tamsiai pilkais pelenais. Tai buvo pirmas kartas, kai K išvydo juos. Jis nusigręžė.

– Kas čia? – paklausė policininkas.

– Tai mano motinos pelenai, – atsakė K.

Policininkas mąsliai pamėtė tą maišelį iš vienos rankos į kitą ir pasakė kažką kitam policininkui, bet ką, K neišgirdo.

Jis išstovėdavo ištisas valandas priešais ligoninę kitapus gatvės. Ji buvo jau mažesnė, negu atrodė kitados, tiesiog toks ilgas žemas pastatas raudonu čerpių stogu.

Jis liovėsi laikęsis komendanto valandos. Nemanė, kad jam galėtų kas pakenkti, o jeigu taip ir atsitiktų, bala nematė. Apsivilkęs naujais drabužiais – baltu švarku, juodomis kelnėmis ir užsitraukęs tą beretę, stumdydavo savo vežimą kur ir kada tik panorėjęs. Kartais jam pradėdavo suktis galva. Jis jausdavos silpnesnis nei anksčiau, bet ne ligonis. Valgydavo vieną-kart per dieną, nusipirkęs spurgų ar pyragėlių už pinigus iš motinos piniginės. Ir jautė malonumą leisdamas neuždirbtus pinigus: nekreipė dėmesio į tai, kaip greit jie senka.

Atsiplėšė juodą atraižėlę nuo motinos palto pamušalo ir prisegė ją aplink rankovę. Tačiau suprato, kad jam netrūksta jos, nebent tik tiek, kiek jam jos trūko per visą gyvenimą.

Neturėdamas ką veikti, miegodavo vis ilgiau ir ilgiau. Pamatė, kad gali miegoti bet kur ir bet kada, bet kuria poza: vidurdienį ant šaligatvio, kur žmonės per jį peržengdavo, stovėdamas prie sienos, su lagaminu tarp kojų. Miegas įtviro jo galvoj kaip švelnus rūkas, jam stigo valios pasipriešint jam. Jis nesapnuodavo jokio žmogaus, jokio daikto.

Vieną dieną vežimas dingo. Jis numojo ranka į tą netektį.

Atrodė, kad jam reikia išbūti Stelenbosche tam tikrą laiką. Sutrumpint jo nebuvo galima. Jis kiauras dienas klupiniuodavo, dažnokai pasiklysdamas.

Kartą, kaip neretai ir anksčiau, jis ėjo nešinas lagaminu Banhuko gatve. Buvo slopus ir ūkanotas rytas. Už nugaros išgirdo arklio kanopų kaukšėjimą; iš pradžių padvelkė šviežiu mėšlu, paskui jį pamažėle pasivijo vežimas, senas žalias savivaldybės šiukšlių vežimas be liuko dangčio, traukiamas škotų arklio ir vadeliojamas senuko juodu vaškuotės apsiaustu. Kurį laiką jiedu judėjo priekin vienas greta kito. Senukas linktelėjo galva, ir, akimirką padvejojęs, K suprato, stebeilydamas į ilgą tiesią ūkanotą gatvę, kad jo čia niekas nebelaiko. Tad užsikabarojo viršun ir atsisėdo greta senuko.

– Ačiū jums, – tarė. – Jei jums reikia pagalbos, galiu padėti.

Tačiau senukui pagalbos nereikėjo, ir į šnekas jis nebuvo linkęs leistis. Jis išlaipino K už mylios nuo kalno perėjos viršaus ir pasisuko leistis žemyn kažkokiu negrįstu keliuku. K kiaurą dieną pėdino, o pernakvojo eukaliptų giraitėje, jam

virš galvos aukštai šakose ošiant vėjui. Kitos dienos viduryje aplenkė Parlą ir patraukė nacionaliniu keliu į šiaurę. Sustojo tik išvydęs pirmąjį kontrolės punktą ir luktelėjo pasislėpęs, kol įsitikino, kad niekas pėsčiųjų nebestabdo.

Kelis kartus jį aplenkė ilgos mašinų vilkstinės su ginkluotais eskortais. Ir jis kiekvieną kartą pasitraukdavo iš kelio ir stovėdavo aiškiai matomas, nesistengdamas pasislėpti, rodydamas rankas, kaip matė darant kitus žmones.

Išsimiegojo pakelėje ir pabudo visas sudrėkęs nuo rasos. Priešais jį kelias vingiavo aukštyn į miglą. Paukščiai plasnojo nuo krūmelio prie krūmelio, čiulbėdami slopiais balsais. Lagaminą jis nešė ant lazdos, persimetęs per petį. Jau dvi dienas buvo nevalgęs, tačiau atrodė, kad jo ištvermei nėra ribų.

Likus myliai iki kalno perėjos, jis išvydo pro miglą žybsint ugnį ir išgirdo balsus. Priėjus arčiau, kepamo bekono kvapas ėmė sukti jam skrandį. Aplink laužą stovėjo vyrai ir šildėsi. Jam priartėjus jie liovėsi kalbėję ir sužiuro į jį. Jis prisilietė savo beretės, tačiau jam niekas neatsakė. Tada jis pro juos praėjo, praėjo ir pro kitą laužą šalikelėje, aplenkė koloną sustojusių vienas paskui kitą automobilių su degančiais žibintais, tada išvydo priežastį, dėl kurios jie sustojo. Nuvirtęs ant šono, užstodamas kelią, galiniais ratais pakibęs virš tarpeklio krašto riogsojo sunkvežimis su priekaba, nudažytas matine labai blyškiai melsva spalva. Vairuotojo kabina buvo sudegusi, o furgonas pajuodęs nuo dūmų. Su juo buvo susidūręs maišais pakrautas sunkvežimis, ir kelią ženklino išbyrėjusių baltų miltų ruožai. Pasitraukusi atgal už posūkio, kiek tik K akis užmatė, stovėjo likusi tos vilkstinės da-

lis. Garsiai grojo muzika iš dviejų konkuruojančių radijo stočių, nuo aukštumų tolumoje sklido beviltiškas avių bliovimas. K dingtelėjo, kad reikėtų sustoti valandėlei ir prisisemti pilnas kišenes tų išbertų miltų, tačiau jis nežinojo, ką paskui su jais darytų. Kiūtino palei sunkvežimį po sunkvežimio, aplenkė sunkvežimį, pilną avių, taip sugrūstų, kad kai kurios iš jų stypsojo ant galinių kojų; aplenkė aplink laužą sėdinčių kareivių grupę: jie neatkreipė į jį menkiausio dėmesio. Vilkstinės gale žybčiojo du švyturiukai, o dar toliau kelio vidury-je degė niekieno neprižiūrimas dervos kibiras.

Kai tik ta vilkstinė paliko jam už nugaros, K lengviau atsikvėpė, manydamas, kad jau yra laisvas, tačiau ties kitu kelio posūkiu iš krūmo į jį žengė kareivis maskuotės uniforma, nutaikęs automatą tiesiai jam į širdį. K sustojo kaip įbestas. Kareivis nuleido ginklą, prisidegė cigaretę, užtraukė dūmą ir vėl pakėlė automatą. Dabar jis taiko tiesiai man į veidą arba į gerklę, nusprendė K.

– Tai kas gi tu toks? – paklausė tas kareivis. – Kur sumanei keliauti? – Jau susirengęs atsakyti K buvo kaip kirviu nukirstas: – Parodyk man, – paliepė kareivis. – Eikš. Parodyk man, ką čia turi.

Nuo vilkstinės jų nesimatė, nors vos girdima muzika dar atringuodavo per orą. K nusikėlė lagaminą nuo pečių ir atidarė jį. Kareivis jam pamojo, kad pasitrauktų, sutrynė cigaretę ir vienu mostu apvertė lagaminą. Viskas išvirto ant kelio: mėlynos fetro šlepetės, baltos moteriškos apatinės kelnaitės, rožinis plastmasinis raminamojo skysčio buteliukas ir rudas buteliukas su piliulėmis, gelsvai ruda rankinė iš plastmasės,

gėlėtas šalikas dantytais pakraštėliais, juodas vilnonis paltas, papuošalų dėžutė, rudas sijonas, žalia palaidinukė, batai, dar kiti apatiniai baltiniai, rudi popieriniai paketai, baltas plastmasinis paketas, barškanti kavos skardinė, talko milteliai, nosinės, laiškai, fotografijos, dėžutė su pelenais. K nekrutėjo.

– Kur visa šitai pavogei? – paklausė jį kareivis. – Tu juk vagis, ar ne? Vagis, bėgantis per kalnus. – Jis bakstelėjo į rankinę batu. – Parodyk man, – paliepė. Bakstelėjo papuošalų dėžutę. Bakstelėjo kavos skardinę. Bakstelėjo kitą dėžutę. – Parodyk man, – paliepė ir žengė žingsnį atgal.

K atidarė kavos skardinę. Joje buvo užuolaidų žiedai. Palaikė juos delne, paskui ir vėl subėrė į dėžutę ir ją uždarė. Atidarė papuošalų dėžutę ir ją atkišo. Širdis dunksėjo jam krūtinėje. Kareivis pamaišė joje pirštais, išsitraukė sagę ir atsitiesė. Šypsojosi. K uždarė dėžutę. Paskui atsegė rankinę ir ją atkišo. Kareivis pamojo jam ką daryti. K ištuštino rankinę, išbėręs jos turinį ant kelio. Ten buvo nosinė, šukos, veidrodėlis, presuota pudra ir dvi piniginės. Kareivis bedė pirštu, ir K padavė jam abi pinigines. Šis susikišo jas į kitelio kišenes.

K apsilaižė lūpas.

– Tie pinigai – ne mano, – pasakė sunkiai košdamas žodžius. – Tai mano motinos pinigai, ji juos uždirbo. – Tai buvo netiesa: jo motina buvo jau mirusi, jai pinigų nebereikėjo. Ir vis dėlto. Stojo tyla. – Kam, jūsų nuomone, egzistuoja karas? – paklausė K. – Kad būtų galima atimti kitų pinigus?

– *Kam, jūsų nuomone, egzistuoja karas*?– pakartojo kareivis, parodijuodamas K lūpų judesius. – Vagis. Saugokis. Tu jau galėjai gulėti krūmuose aplipęs musėmis. Nepostringauk

man apie karą. – Ir nukreipė šautuvo galą į pelenų dėžutę. – Parodyk, – paliepė.

K nukėlė dangtelį ir atkišo dėžutę. Kareivis įsistebeilijo į plastmasinį maišelį.

– Kas čia per šlamštas? – paklausė.

– Pelenai, – atsakė K. Dabar jo balsas skambėjo jau tvirčiau.

– Atrišk jį, – paliepė kareivis. K atrišo maišelį. Kareivis paėmė žiupsnelį pelenų ir atsargiai pauostė. – Vajėzau, – ištarė. Jo akys susidūrė su K akimis.

K atsiklaupė ir sudėjo motinos daiktus į lagaminą. Kareivis pasitraukė į šalį.

– Vadinas, galiu eiti? – paklausė K.

– Su dokumentais tvarka, gali keliauti, – pasakė jam kareivis. K užsikėlė lazdą su lagaminu ant peties.

– Luktelk, – tarė kareivis. – Tu dirbi lauko ligoninėje ar panašiai?

K papurtė galvą.

– Minutėlę, minutėlę, – sustabdė jį kareivis. Ištraukė iš kišenės vieną piniginę, atskyrė nuo banknotų ryšulėlio rudą dešimties rendų banknotą ir sprigtelėjo jį K pusėn. – Arbatpinigiai, – paaiškino. – Nusipirk ledų.

K grįžo ir pakėlė banknotą. Paskui vėl nužingsniavo. Po minutės kitos kareivis jau buvo išnykęs rūke.

K neatrodė, kad jis pasielgė bailiai. Ir vis dėlto kiek paėjėjus jam dingtelėjo, kad dabar jau nebeverta neštis to lagamino. Užsiropštė ant šlaito ir numetė jį krūmuose, pasilikęs tik juodą paltą, kad apsisaugotų nuo šalčio, ir pelenų dėžutę:

paliko ją su atviru dangteliu, kad lietus galėtų ten lyti, saulė svilinti, o vabzdžiai graužti, jei panorėtų, nekliudomi.

Vilkstinės, traukiančios iš šalies gilumos, buvo akivaizdžiai sustabdytos, nes kelyje jis buvo vienui vienas. Vėlyvą popietę išvydo tunelį per kalnus ir sargybos postą prie jo pietinio įėjimo. Išsukęs iš vieškelio leidosi per šlaitus ir brovėsi per tankius, įmirkusius krūmokšnius, kol galiausiai, prieš nakčiai nusileidžiant, buvo aukštai ant keteros virš Briedžių upės ir kelio šiaurėn. Girdėjo, kaip tolumoje lojo babuinai. Pernakvojo po nuosvyra, susisupęs į motinos paltą, gretimais pasidėjęs lazdą. Išaušus vėl leidosi kelionėn, padarė platų išlinkį žemyn į slėnį, kad išvengtų tilto per kelią. Pro šalį pravažiavo pirmoji naujos dienos vilkstinė.

Jis ėjo kiaurą dieną, laikydamasis atokiau nuo kelio ten, kur tai buvo įmanoma. Pernakvojo namelyje užžėlusio lauko, kur dar stirksojo regbio vartų stulpai, kampe, nuo kelio jį skyrė eukaliptų ruožas. Namelio langai buvo subyrėję į šipulius, durys nuplėštos nuo vyrių. Grindys– nuklotos stiklo šukėmis, senais laikraščiais, nukritusiais supūstais lapais; pro plyšius sienose augo blyškiai geltona žolė; po vandens vamzdžiais buvo susispietusios sraigės; tačiau stogas buvo sveikut sveikutėlis. Maiklas susišlavė lapų krūvą ir popierius į kampą ir susitaisė guolį. Miegojo su pertrūkiais, pabusdamas nuo stipraus vėjo ir liūties.

Kai atsikėlė, vis dar lijo. Svaigdamas nuo alkio jis stovėjo tarpduryje ir žiūrėjo į pažliugusią pievą, permerktus medžius ir pilkai ūkanotas kalvas tolumoje. Valandą laukė, kad lietus

aprimtų, paskui pasistatė apykaklę ir išbėgo į liūtį. Toliausiame to lauko gale perlipo per spygliuotos vielos tvorą ir pateko į žole bei piktžolėmis apžėlusį obelų sodą. Visur po kojomis voliojosi apkirmiję vaisiai, o tie, kur kabojo ant šakų, buvo pernokę ir apnikti parazitų. Su lietaus priplota prie ausų berete ir tuo juodu paltu, prigludusiu prie kūno it oda, jis stovėjo ir valgė, tai čia, tai ten atsikąsdamas kąsnelį sveiko vaisiaus ir kramtė spoksodamas nieko nematančiomis akimis taip mikliai, lyg būtų kiškis.

Paskui žengė giliau į sodą. Viskas aplinkui atrodė baisiai apleista. Jis iš tikrųjų buvo bepradedąs tikėti atsidūręs apleistose valdose, tik netikėtai už obelų atsivėrė dirbamos žemės ruožas, o už jo Maiklas išvydo mūrinius ūkinius pastatus ir kalkėmis nubaltintą namą nendrių stogu. Išravėtame sklype augo gražiai prižiūrimos daržovės: žiedinių kopūstų, morkų, bulvių lopai. Iš lapų priedangos Maiklas nėrė tiesiai į liūtį ir ropodamas ėmė traukti iš minkštos žemės geltonas pusiau subrendusias morkas. Tai Dievo žemė, pamanė, aš ne vagis. Ir vis dėlto įsivaizdavo, kaip iš galinio to namo lango pokšteli šūvis, kaip didžiulis vokiečių aviganis žaibiškai išnyra ir puola tiesiai ant jo. Kai kišenės buvo jau pilnos, Maiklas nervingai atsitiesė. Užuot surinkęs morkų lapus ir numetęs po medžiais, kaip ketino padaryti, paliko juos kur buvo.

Naktį lietus nurimo. Iš ryto jis jau vėl buvo kelyje su drėgnais drabužiais ir išsipūtusiu nuo žalio maisto pilvu. Išgirdęs grumant artėjančią vilkstinę, įslinkdavo į krūmus ir vis dėlto paklausdavo pats save, negi dabar, vilkintis tais pur-

vinais drabužiais, su nykiu išsekusio žmogaus veidu jis negalėtų būti praleistas nemačiom, tiesiog kaip laisvas valkata iš tolimos provincijos, pernelyg jau tamsuoliškas, kad žinotų, jog keliaujant reikia turėti dokumentus, pernelyg jau įniręs į apatiją, kad galėtų kam nors pakenkti. Kol pravažiavo viena vilkstinė, lydima motociklininkų, šarvuotų automobilių ir sunkvežimių, prisėdusių šalmuotų paauglių kareivių, užtruko geros penkios minutės. Maiklas įdėmiai žiūrėjo į ją iš savo slėptuvės: kulkosvaidininkas paskutinėje mašinoje, apsimuturiavęs šaliku, su apsauginiais akiniais ir vilnone kepure, rodės, akimirką susidūrė su juo žvilgsniu prieš tai, kai buvo nuvežtas atbulas Bolando link.

Maiklas permiegojo po pralaida. Kito ryto devintą valandą jau išvydo Vusterio kaminus ir stulpus. Kelyje jis buvo jau nebe vienas, o tik vienas iš pakrikos žmonių voros. Jį aplenkė trys skubriu žingsniu einantys jauni vyriškiai, nuo kvėpavimo aplink juos susitvenkė baltas garas.

Priemiestyje pamatė kelių policijos postą, pirmą po Parlo; ten buvo pristatyta policijos mašinų, tankiai aplipusių žmonėmis. K valandėlę padvejojo. Jam iš kairės buvo namai, iš dešinės – plytinė. Vienintelė išeitis buvo rizikuoti, ir jis energingai patraukė priekin.

– Ko jie nori? – pašnabždom paklausė jis priešais eilėje stovinčios moteriškės. Ji pažvelgė į jį, paskui vėl nukreipė akis į šalį ir nieko neatsakė.

Priėjo jo eilė. Jis padavė savo žalią kortelę. Atsidūręs eilės pradžioje tarp dviejų policijos sunkvežimių, jis pamatė tuos, kurie sėkmingai atlaikė tikrinimą, tačiau sykiu ir tylų vyrų bū-

rį nuošalėje, vien tiktai vyrų, saugomų policininko su šunimi. Jei atrodysiu labai kvailas, gal jie mane praleis, pamanė.

– Iš kur tu?

– Iš Princo Alberto. – Jam perdžiūvo burna. – Aš grįžtu namo į Princą Albertą.

– Leidimas?

– Aš jį pamečiau.

– Gerai. Palauk čia. – Policininkas lazda parodė kur.

– Aš nenorėčiau gaišti, aš neturiu laiko, – sušnabždėjo K. Ar jie užuodė jo baimę? Kažkas sučiupo jį už rankos. Jis spyrėsi it gyvulys skerdykloje. Eilėje jam už nugaros kažkieno ranka laikė atkišusi žalią kortelę. Niekas neklausė, ką jis sako. Policininkas su šunimi nekantriai mostelėjo ranka. Stumiamas priekin, K pats žengė paskutinius žingsnius ir įžengė nelaisvėn, o jo vargo broliai pasitraukė nuo jo šalin, lyg būtų stengęsi išvengti užkrato. K spaudė prie savęs dėžutę žvelgdamas į įbestas į jį geltonas šuns akis.

Penkiasdešimties nepažįstamų žmonių draugijoje K buvo nuvežtas į geležinkelio rūšiavimo stotį, pamaitintas šalta koše, pagirdytas arbata, paskui nuvarytas į atskirą vagoną, stovintį ant atsarginio kelio. Vagono durys buvo užrakintos, saugomi ginkluoto sargo su ruda ir juoda geležinkelio policijos uniforma, jie palaukė, kol atėjo dar trisdešimt belaisvių ir buvo sugrūsti į tą vagoną.

Greta K prie lango sėdėjo eilute vilkintis senyvas vyriškis. K palietė jo rankovę.

– Kur jie mus veš? – paklausė. Nepažįstamasis nužvelgė jį nuo galvos iki kojų ir gūžtelėjo pečiais.

– O kodėl turėtų būti svarbu, kur jie mus veš? – atsakė. – Juk yra tiktai dvi vietos: maršruto pradžia ir maršruto pabaiga. Tik taip važiuoja traukiniai. – Jis išsitraukė pastilių ritinėlį ir vieną pasiūlė K.

Į šalutinį kelią buvo įvarytas garvežys ir su švilpčiojimais, trūkčiojimais bei trenksmu sukabintas su jų vagonu.

– Į šiaurę, – pasakė nepažįstamasis. – Į Taus Riverį. – Kai K jam neatsakė, jis, rodės, liovėsi juo domėjęsis.

Jie pajudėjo iš to atsarginio kelio ir leidosi į kelionę pro galinius Vusterio kiemus, kur moterys džiaustė skalbinius, o užsikorę ant tvorų vaikai mojavo; traukinys palaipsniui didino greitį. K stebėjo, kaip telegrafo laidai vis kilo ir leidosi, kilo ir leidosi. Mylią po mylios jie važiavo pro plikus, apleistus vynuogynus, virš kurių suko ratus varnos; paskui, kai įvažiavo į kalnus, garvežys ėmė pūškuoti. K virpėjo. Pro suplėkusį drabužių kvapą užuodė savo prakaitą.

Traukinys sustojo, sargybinis atrakino duris, ir, vos tik jiems išlipus lauk, paaiškėjo to sustojimo priežastis. Traukinys nebegalėjo važiuoti toliau: bėgiai priekyje buvo užgriozti akmenų ir raudono molio kalnu, jis buvo nuslinkęs nuo šlaito ir išrėžęs gilią žaizdą kalvoje. Kažkas kažką pasakė, ir visi pratrūko juoktis.

Nuo nuošliaužos viršūnės jie matė kitą traukinį kitoje kelio pusėje, daug žemiau: žmonės ten plušo tarsi skruzdės ritindami iš sunkvežimio žemkasę per nuožulnią plokštumą.

K atsidūrė būryje tų, kurie dirbo ant bėgių kelio kiek toliau nuo atsiradusios kliūties. Visą popietę jis ir kiti vyrukai, lydimi prižiūrėtojo ir sargybinio žvilgsnių, plušo nuiminė-

dami sukabintus bėgius, tvirtindami to kelio pagrindą ir klodami pabėgius. Vakare jau buvo nutiestas pakankamai ilgas ruožas, kad tuščias vagonėlis galėtų privažiuoti prie nuošliaužos papėdės. Vyrai padarė pertrauką ir pavakarieniavo duona su džemu ir arbata. Paskui, šviečiant priekiniam garvežio žibintui, užkopė tuo kauburiu ir ėmė semti kastuvais žemes ir akmenis. Iš pradžių jie stovėjo pakankamai aukštai ir galėjo svaidyti savo krūvį į vagonėlį, bet, kauburiui sumažėjus, kiekvieną pilną kastuvą reikėjo pakelti virš jo borto. Kai vagonėlis buvo jau pilnas, garvežys patraukė jį bėgiais tolyn, ir tie patys vyrai ištuštino jį tamsoje.

Atsigavęs po vakarienės pertraukos, K netrukus ir vėl pradėjo silpti. Kiekvienas pakeltas kastuvas kainavo jam didžiulių pastangų, o kai atsitiesdavo, jam nudiegdavo nugarą ir viskas aplinkui imdavo suktis. Jis dirbo vis lėčiau ir lėčiau, paskui atsisėdo šalikelėje, nunarinęs tarp kelių galvą. Laikas bėgo, jis neturėjo nė menkiausio supratimo, kiek jo jau praėjo. Garsai ausyse silpo.

Kažkas jam pliaukštelėjo per kelį.

– Stokis! – ištarė kažkoks balsas. Jis pašoko ir blausioje šviesoje išvydo priešais save būrio prižiūrėtoją su juodu apsiaustu ir kepure.

– Kodėl aš turiu čia dirbti? – paklausė K. Galva jam svaigo, žodžiai, rodės, atplaukė aidu iš labai toli.

Prižiūrėtojas gūžtelėjo pečiais.

– Tiesiog daryk tai, kas tau liepiama, – paaiškino. Kilstelėjo lazdą ir bakstelėjo ja K į krūtinę. K pasiėmė kastuvą.

Jie sunkiai plušo iki pat vidurnakčio, judėdami kaip lunatikai. Galiausiai, suvaryti atgal į vagoną, užmigo susmukę vienas prie kito ant sėdynių ar išsipleikę ant plikų grindų ir užsidarę langus nuo žvarbaus aukštumų šalčio, o sargybiniai lauke trepseno pirmyn atgal, drebėjo ir keikėsi, ir paeiliui įsmukdavo į mašinisto būdelę pasišildyti rankų.

Pavargęs ir sušalęs K gulėjo, laikydamas rankose dėžutę su pelenais. Kaimynas prisispaudė prie jo ir apkabino per miegus. Jis mano, kad aš – jo žmona, kurios lovoje jis gulėjo dar vakar naktį, pagalvojo K. Jis žiūrėjo į ūkanotą langą laukdamas nesulaukdamas ryto. Paskui užmigo; kai iš ryto sargybiniai atrakino duris, jo kūnas buvo toks sustiręs, kad jis vos pastovėjo.

Ir vėl jie gavo košės ir arbatos. K pastebėjo, kad sėdi šalia to vyro, su kuriuo kalbėjosi per kelionę iš Vusterio.

– Ar blogai jautiesi? – paklausė vyriškis.

K papurtė galvą.

– Tu nekalbi, – paaiškino šis. – Pamaniau, gal susirgai.

– Aš nesergu, – atsakė K.

– Tuomet taip neliūdėk. Tai ne kalėjimas. Ne nuosprendis iki gyvos galvos. Tai tik darbo būrys. Gryni niekai.

K niekaip neįstengė baigti drungno kukurūzų košės gabalo. Dabar sargybiniai ir abu prižiūrėtojai vaikštinėjo tarp jų, pliaukšėjo rankomis ir juos baksnojo, kad keltųsi.

– Tu nesi niekuo ypatingas, – pasakė tas vyriškis. – Nė vienas iš mūsų nesame niekuo ypatingi. – Ir mostelėjo ranka aprėpdamas juos visus: belaisvius, sargybinius, brigadininkus. K išgrandė nesuvalgytą košę ant žemės, jie atsistojo.

Pro šalį praėjo kumpanosis prižiūrėtojas ir pliaukštelėjo lazda jam per palto skverną.

– Nenusimink! – padrąsino tasai vyriškis, nusišypsojo K ir kumštelėjo atsargiai į petį. – Netrukus vėl būsi pats sau ponas!

Pagaliau kitapus nuošliaužos atsirado žemkasė ir uoliai kasė žemes. Vidurdienį jau buvo išraustas trijų metrų pločio koridorius, ir avarinė komanda iš Taus Riverio jau galėjo įvažiuoti ir, nuėmusi senus bėgius, perkloti kelią. Šiaurinėje pusėje garvežys jau pradėjo leisti garą. Tebevilkėdamas purviną baltą ligoninės švarką, nešinas paltu ir dėžute, kartu su kitais tylinčiais ir išsekusiais vyrais K įsiropštė vidun. Niekas jo nesustabdė. Pamažėle traukinys pradėjo važiuoti atgal į šiaurę tuo vieninteliu keliu, vagono gale stovėjo ir žiūrėjo į priekį du ginkluoti sargybiniai.

Visą dvi valandas trukusią kelionę K dėjosi miegąs. Kartą priešais jį sėdintis vyriškis, matyt, ieškodamas ko nors valgomo, išstūmė dėžutę, kurią jis laikė pasidėjęs ant žemės tarp kojų, ir atidarė ją. Pamatęs, kad joje pelenai, uždarė ir pastūmė atgal. K stebėjo viską pusiaumirkas, tačiau neįsikišo.

Penktą po pietų jie buvo išlaipinti Taus Riveryje. K stovėjo platformoje nežinodamas, kas bus toliau. Gal jie pastebės, kad jis įsėdo ne į tą traukinį, ir išsiųs atgal į Vusterį; gal uždarys šitoje svetimoje, žvarbioje vėjų pagairėje už tai, kad jis neturi dokumentų; arba tame geležinkelio ruože juk gali įvykti begalė avarijų, ganėtinai daug nuošliaužų ar vandens išgraužų, visokių naktinių sprogimų, suardytų geležinkelio linijų, ir metų metais čia reikės to būrio iš penkiasdešimties vyrų, stumdomų į šiaurę ir į pietus nuo Taus Riverio, negau-

nančių atlyginimo, maitinamų koše ir girdomų arbata jėgoms palaikyti. Bet iš tikrųjų tie du sargybiniai, išlydėję juos iš platformos, apsisuko, nepratarę nė žodžio, ir paliko gargažinėse rūšiavimo stoties platybėse vėl pradėti nutrauktus savus gyvenimus.

Nieko nelaukdamas K perėjo skersai bėgių, pralindo pro skylę tvoroje ir patraukė taku, vedančiu nuo stoties link degalinių oazių, link pakelės namų ir vaikų žaidimo aikštelių prie nacionalinio kelio. Linksmos medinių arkliukų ir karuselių spalvos buvo jau apsilupusios, o degalinės irgi jau seniai stovėjo uždarytos, tačiau mažytė krautuvėle su kokakolos reklama virš durų ir apvytusių apelsinų dėže lange atrodė vis dar atvira. K priėjo prie jos durų, net įžengė vidun, bet mažytė juodai vilkinti senutė skubinai išbėgo jo pasitikti į priekį atkištomis rankomis. Jam dar nespėjus susivokti, ji jėga išstūmė jį per slenkstį lauk ir žvangindama sklendėmis uždarė jam panosėje duris. Jis įdėmiai pažiūrėjo vidun pro lango stiklą ir pasibeldė, iškėlęs dešimties rendų banknotą, norėdamas parodyti, jog jis sąžiningas, tačiau senutė, net nežvilgtelėjusi į jį, dingo už aukšto prekystalio. Du kiti vyriškiai iš to traukinio, ėję K pavymui, matė, kaip jis buvo išstumtas. Vienas iš jų piktai sviedė į langą saują žvyro, paskui jie pasisuko ir nuėjo.

K pasiliko kur stovėjęs. Už lentynos su knygomis minkštais viršeliais, pro vitrinos dėžutėse išstatytus saldumynus, jis vis dar matė juodos suknelės kraštą. Prisidengė akis ranka ir laukė. Nieko nebuvo girdėti, tik vėjas ūžavo stepėje, o virš galvos girgždėjo iškaba. Po kurio laiko senutė pakėlė galvą virš prekystalio ir susidūrė su juo žvilgsniu. Ji buvo su aki-

niais storais juodais rėmeliais, žili jos plaukai buvo kietai suveržti ant pakaušio. Ant lentynų jai už nugaros K įžiūrėjo konservų, kukurūzų produktų pakelių, cukraus, skalbimo miltelių. Priešais prekystalį ant grindų stovėjo krepšys su citrinomis. Jis laikė išskleistą banknotą sau virš galvos prispaudęs jį prie stiklo. Senutė nepajudėjo iš vietos.

Prie vienos iš benzino pompų jis pamėgino atsukti vandens čiaupą, bet iš jo niekas nebėgo. Tada atsigėrė iš čiaupo, įtaisyto už parduotuvės. Stepėje už degalinės riogsojo gausybė nebenaudojamų automobilių. K mėgino atidaryti jų dureles, kol galiausiai surado tokias, kurios atsidarė. Užpakalinė automobilio sėdynė buvo nuimta, tačiau K buvo pernelyg pavargęs, kad ieškotų toliau. Saulė jau leidos už kalnų, debesys darėsi oranžiniai. Jis užsitrenkė dureles, atsigulė ant dulkino įdubusio dugno, pasikišęs po galva dėžutę, ir netrukus užmigo.

Iš ryto ta parduotuvė buvo atidaryta. Už prekystalio stovėjo aukštas vyras chaki spalvos drabužiais, iš kurio K be jokio vargo nusipirko tris skardines pupelių su pomidorų padažu, pakelį pieno miltelių ir degtukų. Paskui pasitraukė už degalinės ir susikūrė ugnį; kol viena skardinė šilo, įsibėrė į delną pieno miltelių ir juos sulaižė. Pavalgęs vėl leidosi kelionėn, plumpino plentu saulei šviečiant iš dešinės. Mynė kiaurą dieną nesustodamas. Tame lygiame krūmokšnių ir akmenų krašte nebuvo kur pasislėpti. Vilkstinės traukė į abi puses, bet jis nepaisė jų. Sutemoms nusileidus, iššuko iš kelio, perlipo per tvorą ir susirado vietą nakčiai išdžiūvusioje upės vagoje. Susikūrė ugnį ir suvalgė antrą skardinę pupelių. Išmiegojo prie pat

žarijų, negirdėdamas jokių nakties garsų, tų šmirinėjimų per akmenukus, to plunksnų šiurenimo medžiuose.

Kartą perlipus per tvorą į stepę, jam pasirodė, jog keliauti laukais kur kas lengviau. Jis ėjo visą dieną. Jau blėstančioje šviesoje jam pasisekė numušti akmeniu purplelį, kai šis tūpė į erškėtį. Nusuko jam sprandą, nupešė jį, išvalė, iškepė ant vielos iešmo ir suvalgė su paskutine skardine pupelių.

Iš ryto jį šiurkščiai pažadino senas kaimietis nudriskusiu rudu kareivišku apsiaustu. Su keistu įkarščiu tas senis jam ėmė grasinti, kad dingtų iš tų valdų.

– Aš čia tik permiegojau, nieko daugiau, – priešinosi K.

– Neieškok sau bėdos! – pareiškė senis. – Suradę stepėje, jie tave nušaus! Tu tiesiog prašaisi bėdos! Keliauk sau!

K paklausė jo, kuria kryptimi jam eiti, bet senis tik nuvarė jį ir koja ėmė stumti žemes ant laužo pelenų. Tad Maiklas pasišalino ir pėdino kokią valandą plentu, paskui, pasijutęs saugus, vėl perlipo atgal per tvorą.

Iš lovio prie kažkokios užtvankos jis nusižėrė pusę skardinės maltų kukurūzų ir kaulamilčių, išsivirė juos vandenyje ir suvalgė tą smėlėtą pliurzę. Dar prisibėrė to pašaro į beretę, galvodamas: pagaliau mane maitina žemė.

Kartais vienintelis jo girdimas garsas būdavo kelnių klešnių trynimasis viena į kitą. Vietovė buvo tuščia nuo horizonto iki horizonto. Jis užkopė į kalvą ir atsigulė aukštielninkas, įsiklausydamas į tylą, jausdamas, kaip saulės šiluma sunkiasi jam į kaulus.

Trys keisti padarai, maži šuniukai didelėmis ausimis iššoko iš už krūmo ir nudūmė.

Galėčiau čia gyventi amžinai, pamanė Maiklas, ar bent jau, kol numirsiu. Nieko neatsitiks, kiekviena diena bus tokia pati, kaip ir praėjusi, nebus ko nė papasakoti. Nerimas, smelkęs jį, kai ėjo keliu, sklaidėsi. Kartais žingsniuodamas Maiklas taip ir nežinodavo, ar jisai būdrauja, ar miega. Jam buvo suprantama, kad žmonėms reikėjo čionai pasitraukti ir apsitverti aibės mylių tylos siena; jam buvo suprantama, kad jie norėjo perduoti tokią tylos gausybę palikimu savo vaikams, vaikaičiams amžinai (nors ir nebuvo tikras, kad žino pagal kokią teisę); jis klausė save, ar čia, tarp tų tvorų, dar esama kokių nors pamirštų kerčių ir kampelių bei ruoželių žemės, kuri dar niekam nepriklausė. Gal, jei skristum pakankamai aukštai, galėtum tai pamatyti, pagalvojo.

Du lėktuvai perskrodė dangų iš pietų į šiaurę, palikdami paskui save iš lėto nykstančius garo ruožus ir į bangų mūšą panašų garsą.

Saulė leidosi, kai jis kopė į paskutines kalvas prieš Leingsburgą, o kai perėjo per tiltą ir priėjo platų centrinį miesto prospektą, šviesa buvo jau drumzlinai violetinė. Jis praėjo pro degalines, parduotuves, pakelės užkandines, visos jos buvo uždarytos. Sulojo šuo ir jau nebesiliovė loti. Ėmė loti ir daugiau šunų. Gatvių žibintai nedegė.

Jis stovėjo priešais vaikų drabužių vitriną blausiai apšviestos parduotuvės lange, kažkas praėjo jam už nugaros, stabtelėjo, paskui sugrįžo.

– Kai suskamba varpas, prasideda komendanto valanda, – ištarė balsas. – Geriau jau dinkite iš gatvės.

K atsisuko. Išvydo jaunesnį už save vyrą su žaliu ir auksiniu šiltu treningu, nešiną medine įrankių dėže. O ką išvydo nepažįstamasis? K nežinojo.

– Ar jūs gerai jaučiatės? – paklausė jaunuolis.

– Aš nenoriu niekur sustoti, – atsakė K. – Aš einu į Princą Albertą, ir tas kelias ilgas.

Bet vis dėlto nuėjo su nepažįstamuoju ir, suvalgęs sriubos ir paplotėlį, pernakvojo jo namuose. Ten buvo trys vaikai. Visą laiką, kol K valgė, jauniausioji mergaitė sėdėjo motinai ant kelių, įdūrusi į jį akis, ir nors mama jai pakuždėjo į ausį, žvilgsnio nenukreipė. Du vyresni vaikai griežčiausiai spitrijo į savo lėkštes. Kiek padvejojęs, K ėmė pasakoti apie savo kelionę:

– Anądien sutikau tokį žmogų, – pradėjo, – ir jis man pasakė, kad jie nušauną žmogų, jei randa jį savo valdose.

Jo bičiulis papurtė galvą:

– Niekada negirdėjau nieko panašaus, – paprieštaravo. – Žmonės privalo vieni kitiems padėti, aš tuo tvirtai tikiu.

K įsileido šitą pasakymą į savo sąmonę. Ar aš tikiu, kad reikia padėti žmonėms? – paklausė save. Jis galėtų padėti žmonėms, bet galėtų ir nepadėti, iš anksto jis to nežino, juk įmanoma viskas. Ko gero, jis neturėjo savo nuomonės, ar bent jau neturėjo savo nuomonės dėl pagalbos žmonėms. Gal aš – koks akmeninis, pamanė.

Kai šviesą išjungė, K ilgai gulėjo klausydamasis, kaip vartosi vaikai, kurių lovą jis užėmė; jie dabar miegojo ant čiužinio, patiesto ant grindų. Nubudo vieną kartą per visą naktį, kai jam pasirodė, kad jis kalba per miegus, bet, regis niekas

jo neišgirdo. O kai nubudo antrą kartą, jau degė šviesa, ir tėvai taisė vaikus į mokyklą, mėgindami juos tildyti, kad nepabudintų svečio. Jausdamasis pažemintas Maiklas užsitraukė po antklode kelnes ir išdūlino lauk. Žvaigždės vis dar žibėjo, rytuose horizontas buvo nutviekstas rausvos pašvaistės.

Berniukas atėjo pakviesti jo pusryčių. Prie stalo Maiklas vėl pajuto poreikį kalbėti. Įsikibo į stalo kraštą ir sėdėjo tiesus, sustingęs. Jo širdis buvo kaupina, jis norėjo išlieti savo dėkingumą, bet tinkami žodžiai taip ir neatėjo į galvą. Vaikai spoksojo į jį, tvyrojo tyla, tėvai buvo nugręžę žvilgsnius.

Dviem vyresniesiems vaikams buvo nurodyta, kaip palydėti jį iki posūkio į Seivveksportą. Prie pat posūkio, prieš jiems išsiskiriant, berniukas paklausė:

– Ar čia tie pelenai?

K linktelėjo galvą.

– Ar norėtumėt juos pamatyti? – pasiūlė. Atidarė dėžutę, atmazgė plastmasinį maišelį. Iš pradžių berniukas pauostė tuos pelenus, paskui tą patį padarė mergaitė.

– Ką jūs su jais darysite? – paklausė berniukas.

– Aš nešu juos ten, kur mano motina gimė prieš daug daug metų, – paaiškino K. – Ji norėjo, kad aš taip padaryčiau.

– Ar ją sudegino? – paklausė berniukas.

K išvydo liepsnojantį ratilą.

– Ji nieko nejautė, – paaiškino jis, – tuomet ji buvo jau dvasia.

Nueiti iš Leingsburgo į Princą Albertą vieškeliu, sukant didžiulius ratus aplink sodybas, stengiantis išmisti stepės gėrybėmis, tačiau dažniausiai liekant alkanam, jam prireikė

trijų dienų. Kartą, pakilus dienos karščiui, Maiklas nusimetė drabužius ir paniro į apleistos užtvankos vandenį. Kartą šalikelėje jį pašaukė kažin koks ūkininkas, važiuojantis nediduku sunkvežimiu. Ūkininkui buvo įdomu, kurgi jis traukia.

– Į Princą Albertą, – atsakė Maiklas, – aplankyti saviškių. – Bet jo tartis buvo ne kaip tų vietų, ir ūkininko smalsumas akivaizdžiai liko nepatenkintas.

– Šok vidun, – pasiūlė ūkininkas. K papurtė galvą.

– Šok vidun, – pakartojo, – pavėžėsiu.

– Man gerai ir taip, – atsakė K ir nužingsniavo. Sunkvežimis nurūko, keldamas dulkių debesį, ir K iškart išsuko iš to kelio, perkirto upės vagą ir pasislėpė nakčiai dar neužėjus.

Kai vėliau stengėsi prisiminti tą ūkininką, atmintyje išniro tik gabardino skrybėlė ir mojantys jam trumpi, stori pirštai. Ant kiekvieno visų pirštų sąnario buvo rudų plaukų kuokštelis. Visi Maiklo prisiminimai atrodė susidedą iš dalelių, be jokios visumos.

Ketvirtos dienos rytą jis jau tupėjo ant kalvos ir žiūrėjo, kaip saulė kyla virš to, ką jis žinojo pagaliau būsiant Princą Albertą. Giedojo gaidžiai, šviesa mirguliavo namų languose, ilga centrine gatve vaikas ginė du asiliukus. Oras buvo tykut tykutėlis. Leisdamasis kalva žemyn į miestą, Maiklas pradėjo suvokti girdįs vyro balsą, pasitinkantį jį tolygiu nesibaigiančiu monologu, neaišku iš kur sklindančiu. Suglumęs sustojo pasiklausyti. Ar tai Princo Alberto balsas? – paklausė save. O aš maniau, kad Princas Albertas jau miręs. Jis pasistengė išskirti žodžius, bet, nors tas balsas ir buvo užliejęs orą kaip koks rūkas arba aromatas, žodžiai, jeigu tai buvo žodžiai, jeigu tas

balsas nebuvo vien tik liūliuojantys ar niūniuojantys tonai, buvo per tylūs ir per glotnūs, kad juos atskirtum. Paskui balsas nuščiuvo, ir ėmė groti tolimas negarsus dūdų orkestras.

K įsuko į gatvę, kuri vedė į miestą iš pietų. Praėjo pro seną malūno ratą, pro tvora aptvertus sodus. Pora rausvai rudų šunų šokinėjo lodami už tvoros, trokšte trokšdami jam grybšteleti. Už keleto namų toj gatvėj prie lauko čiaupo klūpojo jauna moteris ir mazgojo dubenį. Ji pažvelgė į K per petį; šis prisilietė savo beretės, ji nusisuko.

Dabar parduotuvės buvo jau abiejose gatvės pusėse: duonos parduotuvė, kavinė, drabužių parduotuvė, bankas, metalo dirbtuvė, universalinė parduotuvė, garažai. Ant universalinės parduotuvės fasado buvo užtrauktas plieninis tinklas. K atsisėdo ant laiptelio, atsirėmė į tinklą ir užsimerkė prieš saulę. Aš jau čia, pagalvojo. Pagaliau.

Po valandos K dar sėdėjo ten, užsnūdęs, prasižiojęs. Jį buvo apspitę šnabždantys ir kikenantys vaikai. Vienas atsargiai nuėmė jam nuo galvos beretę, užsitraukė ją sau ir pamėgdžiodamas iškreipė burną. Draugai prunkštė iš juoko. Paskui jis kreivai užmaukšlino beretę ant K galvos ir pamėgino nugvelbti jo dėžutę, bet K laikė ant jos sudėjęs abi rankas.

Atėjo krautuvininkas su raktais, vaikai atšlijo, ir šiam pradėjus traukti tinklą, K pabudo.

Parduotuvės viduj buvo blausu ir visko prigriozta. Cinkuotos geležinės vonios ir dviračių ratai karojo nuo lubų drauge su ventiliatorių dirželiais ir radiatorių žarnelėmis; ten buvo sukrautos dėžės su vinimis ir piramidės plastmasinių

kibirų, lentynos buvo užverstos konservais, vaistais, saldumynais, kūdikių drabužiais, šaltais gėrimais.

K priėjo prie prekystalio.

– Ponas Voslo arba ponas Viseris, – ištarė. Tai buvo pavardės, kurias jo motina prisiminė iš praeities. – Aš ieškau pono Voslo arba pono Viserio, jis ūkininkas.

– Ponia Voslo, – pasakė krautuvininkas. – Jūs ją turėjote omeny? Ponia Voslo iš viešbučio? Tokio pono Voslo čionai nėra.

– Aš ieškau pono Voslo ar Viserio, kuris prieš daugelį metų buvo ūkininkas. Tiksliai tos pavardės aš nežinau, bet, jei surasiu tą ūkį, aš atpažinsiu jį.

– Čia nėra ūkininkų Voslo ar Viserio pavarde. Gal jūs turite omeny Vizadžį? Kam jums reikalingi Vizadžiai?

– Man reikia nugabenti ten šį bei tą. – Jis pakėlė dėžutę.

– Tada jūs bergždžiai keliavote tokį ilgą kelią. Vizadžių sklype jau nieko nebeliko, jis jau daug metų tuščias. Ar esat tikras, kad ieškot Vizadžių? Vizadžiai jau seniai iš čia išsikraustė.

K paprašė pakelio imbierinių sausainių.

– Kas jus čia siuntė? – paklausė krautuvininkas. K veido išraiška buvo kvaila.

– Jiems vertėtų turėti žmogų, kuris žino, ką daro. Pasakykite jiems šitai, kai pamatysite. – K kažką sulemeno ir išėjo.

Kai jis jau bidzeno tolyn gatve, galvodamas, kur čia užsukus pamėginti dar kartą, jį pasivijo vienas iš anų vaikigalių:

– Pone, aš galiu pasakyti jums, kur Vizadžių ūkis! – šaukė jis. K sustojo. – Bet ten jau tuščia, ten nieko nėra, – paaiškino

vaikas. Jis nupasakojo, kuria kryptimi eiti: į šiaurę Žolės fontano keliu, paskui į rytus lauko keliuku palei Žudikų upės slėnį.

– Kokiu atstu tas ūkis nuo didžiojo kelio? – paklausė K. – Toli ar arti?

Vaikas atsakė neaiškiai, ir jo draugai irgi nieko nežinojo.

– Reikės pasukti ten, kur ant kelio ženklo nupieštas rodantis pirštas, – patikslino jis. – Vizadžių sodyba – dar prieš kalnus, gan ilgas kelias, jeigu eisit pėsčias.

K davė jiems pinigų saldainiams.

Buvo pusiaudienis, kai jis priėjo ženklą su rodančiu pirštu ir pasuko keliuku, vedančiu į apleistas pilkas žemumas; saulė jau leidos vakarop, kai jis užlipo ant kalvos gūbrio ir išvydo neaukštą kalkėmis baltintą sodybos namą, už kurio banguojančios žemumos kilo į kalvų papėdes, o paskui į stačius tamsius pačių kalnų šlaitus. Maiklas prisiartino prie to namo ir jį apėjo. Langinės buvo uždarytos. Kalnų karvelis įskrido pro kiaurymę stogo kraige, toje vietoje buvo matyti gegnės, išlinkusi stogo skarda. Vienas atsiknojęs lakštas monotoniškai pliaukšėjo vėjyje. Už namo buvo alpinariumas, kuriame niekas neaugo. Ten nebuvo tos senos ratinės, kaip jis įsivaizdavo, tik pašiūrė iš medžio ir skardos, o priešais ją – tuščias vištų aptvaras su geltonais plastmasiniais kaspinais, besiplakančiais į vielinį tinklą. Ant aukštumėlės už to namo stovėjo pompa be viršutinės dalies. Toli stepėje spindėjo dar vienos pompos mentės.

Priekinės ir galinės durys buvo užrakintos. Jis trūktelėjo langines, ir jas laikantis kabliukas atšoko. Prisidėjęs delnus virš akių pažiūrėjo pro langą, bet nieko neįžvelgė.

Kai įėjo į tą pašiūrę, lauk išskrido pora išgąsdintų kregždučių. Purvu ir voratinkliais apskretusios akėčios užėmė kone visą grindų plotą. Vos ką tejžiūrintis toje tamsoje, kvėpdamas žibalo, vilnos ir deguto kvapus, Maiklas krebždinosi palei sienas tarp kirtiklių ir kastuvų, vamzdžių gabalų, vielos vijų, dėžių su tuščiais buteliais, kol galiausiai aptiko krūvą tuščių pašaro maišų, išvilko juos į atvirą plotą, švariai išpurtė ir pasitiesė kaip guolį verandoje.

Suvalgė paskutinius nusipirktus sausainius. Jam dar liko pusė pinigų, bet nebebuvo kur jų panaudoti. Šviesa pamažėle blėso. Pakraigėje vasnojo sparnais šikšnosparniai. Maiklas gulėjo savo guolyje, įsiklausydamas į nakties garsus, nakties oras buvo tirštesnis nei dienos oras. Pagaliau aš čionai, galvojo. Ar bent jau esu kažkur. Ir užmigo.

Pirmas Maiklo atradimas, padarytas ryte, buvo tai, kad po tą sodybą laksto ožkos. Dvylikos ar keturiolikos ožkų būrys išslinko iš už namo ir neskubėdamas perėjo per kiemą, vedamas seno ožio su raitytais ragais. K atsistojo savo guolyje pažvelgt į jas, ožkos tada krūptelėjo ir nukaukšėjo taku žemyn prie upės vagos. Netrukus jos dingo iš akių. Maiklas atsisėdo ir ėmė tingiai rištis batų raištukus, tik staiga jam toptelėjo, kad tie prunkščiantys ilgaplaukiai gyvūnai ar į juos panašūs padarai turėtų būti sugauti, nudobti, supjaustyti ir suvalgyti, jei jis dar tikisi išgyventi. Apsiginklavęs vien tik lenktiniu peiliuku jis nėrė paskui tas ožkas. Kiaurą dieną praleido jas besivaikydamas. Iš pradžių baikščios, vėliau jos priprato prie to risnojančio paskui jas žmogėno, ir, saulei įkaitrėjus, kartais visos drauge sustodavo ir leisdavo jam pri-

siartinti per kelis žingsnius, o tada lengvai pasprukdavo. Tokiomis akimirkomis, vogčiomis artindamasis prie jų, K pajusdavo, kaip visas jo kūnas suvirpėdavo. Sunku buvo patikėti, kad jis štai šitaip sulaukėjo ir laksto su peiliu, be to, jis niekaip negalėjo atsikratyti baimės, kad, įbedus peilį į tą rudai ir baltai dėmėtą ožio sprandą, jo ašmenys susilenks ir Maiklas įsipjaus į ranką. Paskui ožkos ir vėl nurisnodavo, ir dvasiai palaikyti jam reikėjo nuolat kartoti sau: jos turi daug minčių, o aš tik vieną, mano viena mintis galiausiai taps stipresnė už jų daugelį. Jis mėgino suvaryti ožkas į krūvą prie tvoros, tačiau jos visada išsilakiodavo.

Maiklas suprato, kad jos vedžioja jį dideliu ratu aplink tą pompą ir užtvanką, kurią jis buvo pastebėjęs anądien iš sodybos. Iš arčiau pamatė, kad kvadratinė betono užtvanka pilnut pilnutėlė, ištisus jardus aplinkui telkšojo dumblinas vanduo, prižėlęs vešlių pelkių žolių, o priėjęs dar arčiau Maiklas išgirdo, kaip varlės pliumpsi į vandenį. Tik atsigėręs jis sutriko dėl to vešlumo ir paklausė save, kas gi rūpinasi, kad užtvanka būtų pilna. Vėlyvą popietę, kai užsispyręs jis vis dar atkakliai tęsė tas gaudynes, o ožkos bidzeno priešais jį nuo vienos paunksnės prie kitos, jis surado atsakymą: pakilo lengvas vėjelis, ratas subraškėjo ir ėmė suktis, pompa pradėjo sausai džerškėti, ir iš vamzdžio nenutrūkstama čiurkšle ėmė sruventi vanduo.

Iškankintas alkio, išsekęs, pernelyg įsileidęs į tą medžioklę, kad dabar jos atsisakytų, bijodamas prarasti per naktį savo laimikį šitose nepažįstamos stepės platybėse, jis sunešė savo daiktus, pasitaisė guolį ant plikos žemės po mėnulio pilnatim kiek tik išdrįsdamas arčiau tų ožkų, ir paniro į trūkčiojantį

miegą. Vidurnaktį jį pažadino geriančių ožkų teškenimas ir šnopštimas. Vis dar svaigdamas nuo išsekimo Maiklas atsistojo ir nuklupiniavo prie jų. Ožkos bematant susispietė krūvon, pasigręžusios į jį, iki kulkšnių įbridusios į vandenį, paskui, kai Maiklas nėrė paskui jas į vandenį, išsklido visomis kryptimis, pavojui staiga padidėjus. Viena jų paslydo, pargriuvo jam beveik po kojų ir ėmė plaktis kaip žuvis, stengdamasi atsistoti. K ją užgriuvo visu savo kūno svoriu. Aš privalau būti kietas, šovė jam į galvą mintis, aš privalau atkakliai laikytis iki pat galo, aš privalau jos nesigailėti. Jis jautė, kaip kilnojasi ožkos pasturgalis; ji nesiliaudama bliovė iš siaubo, o jos kūnas spazmiškai trūkčiojo. K laikė ją apžergęs, sugniaužęs jos kaklą rankomis ir spaudė jį kiek įmanydamas žemyn, nardindamas po vandeniu jos galvą į tirštą dumblą. Ožkos pasturgalis spurdėjo, bet Maiklo keliai laikė jį suspaudę lyg spaustuvai. Stojo akimirka, kai ožkos spyriai susilpnėjo, ir jis jau kone liovėsi ją spaudęs. Bet tas impulsas dingo. Dar gerokai po paskutinio prunkštelėjimo ir virptelėjimo jis vis dar mygo ožkos galvą į dumblą. Tik kai šaltas vanduo ėmė stingdyti jam kojas ir rankas, Maiklas atsitiesė ir išslinko lauk.

Likusią nakties dalį Maiklas nemiegojo, tik trypčiojo aplinkui šlapiais drabužiais, dantys barškėjo, mėnulis plaukė per dangų. Išaušus, kai buvo jau pakankamai šviesu matyti, jis grįžo į sodybą ir, nė sekundės nesudvejojęs, trenkė alkūne į lango stiklą. Paskutinis paskutinės stiklo šukės žvangtelėjimas nuščiuvo, ir vėl stojo tokia pat mirtina tyla, kaip ir anksčiau. Maiklas atstūmė sklendę ir plačiai atvėrė langą. Apėjo visus kambarius. Bet čia buvo tik stambesni baldai: indau-

ja, lovos, drabužių spintos. Jo kojos paliko ant grindų purvinus pėdsakus. Kai jis įėjo į virtuvę, pasigirdo sparnų plazdėjimas, ir paukščiai išskrido lauk pro skylę stoge. Visur buvo prikrėsta jų mėšlo; ties ta vieta, kur buvo įgriuvęs stogo kraigas, prie tolimiausios sienos, gulėjo tinko krūvelė ir iš jos netgi augo mažytis stepės augalas.

Už virtuvės buvo nedidelis podėlis. K atidarė langą ir nustūmė langines. Palei vieną sieną buvo išrikiuota medinių dėžių eilė, visos jos buvo tuščios, išskyrus vieną, kur buvo kažkas panašaus į smėlį ir pelių mėšlą. Ant vienos lentynos buvo išdėlioti virtuvės rykai, skirtingų komplektų dalys, plastmasiniai puodeliai, stikliniai ąsočiai, viskas buvo aptraukta dulkėmis ir voratinkliais. Ant kitos stovėjo pustuščiai aliejaus ir acto buteliai, stiklainiai cukrinio glajaus ir pieno miltelių, ir dar trys stiklainiai su konservuotais vaisiais. K atidarė vieną jų, nukrapštė sandarinimo vašką ir godžiai surijo kažką, kas skoniu priminė abrikosus. Vaisių saldumas sumišo jo burnoje su seno dumblo kvapu, kylančiu nuo drėgnų drabužių, ir jis ėmė žiaukčioti. Tada išsinešė stiklainį laukan ir, stovėdamas saulės atokaitoje, daug lėčiau suvalgė tai, kas liko.

Per stepę sugrįžo tą mylią iki užtvankos. Nors oras jau įšilo, Maiklas vis dar drebėjo.

Iš vandens kyšojo dumblinai ruda ožkos kupra. Jis įbrido ir, sutelkęs visas jėgas, ištraukė ją už užpakalinių kojų. Ožkos dantys buvo iššiepti, geltonos akys išsprogusios, vanduo tekėjo jai iš snukio. Tai buvo patelė. Nenumaldomas alkis, kamavęs jį vakar, buvo jau praėjęs. Mintis, kad reikia sukapoti ir praryti šitą šlykštų daiktą su šlapiais, susivėlusiais plau-

kais, buvo jam atgrasi. Visos kitos ožkos stovėjo kiek tolėliau ant aukštumėlės, atstačiusios ausis jo pusėn. Jis negalėjo patikėti, kad visą dieną praleido jas vaikydamasis su peiliu tarsi pamišėlis. Išvydo save jojantį ant tos ožkos, kol jai atėjo galas po dumblu, mėnuliui šviečiant, ir sudrebėjo. Verčiau jau jis ožką kur nors užkastų ir užmirštų tą atsitikimą; o visų geriausia būtų, jei, pliaukštelėjęs tam padarui per užpakalines kojas, pamatytų, kaip jis pašoka ir nurisnoja. Jis vilko ją per stepę į namus valandų valandas. Durų atidaryti nebuvo kaip, jam teko pakelti ožką aukštyn ir įversti pro langą, paskui nuvilkti į virtuvę. Vėliau jam šovė į galvą, kad būtų kvaila išdarinėti gyvulį viduj, jeigu virtuvę su visais jos augalais ir paukščiais galima laikyti vidaus dalim. Tad vėl ištraukė ją lauk. Maiklą apniko jausmas, kad jis jau pradeda nebesuprasti, ko jis keliavo čia visus tuos šimtus mylių, ir teko pavaikštinėti užsidengus veidą rankomis, kol vėlei pasijuto kiek gerėliau.

Jis dar niekad nebuvo skrodęs gyvulio. Be lenktinio peiliuko, neturėjo nieko, su kuo tai būtų buvę galima atlikti. Jis prarėžė pilvą ir įkišo į tą prorėžą ranką; tikėjosi pajusiąs šiltą kraują, bet gyvulio viduj vėlei pajuto lipnų pelkės dumblo glitumą. Trūktelėjo, ir vidaus organai išvirto prie jo kojų, mėlyni, violetiniai ir rausvi; jam teko patraukti tą skerdeną į šalį ir tik tada galėjo darbuotis toliau. Nudyrė tiek odos, kiek tik įstengė, bet kojų ir galvos nupjauti nepavyko, kol, pasikniausęs pašiūrėje, rado rankinį pjūklą. Galiausiai ta nudirta skerdena, pakabinta ant podėlio lubų, atrodė mažulytė palyginti su krūva atliekų, kurias jis suvyniojo į maišą ir pakasė viršutinėje alpinariumo eilėje. Jo rankos ir rankovės buvo

visos kruvinos; šalimais vandens nebuvo, ir jis nusišveitė jas smėliu, bet kai grįžo namo, musės vis dar sukosi aplinkui.

Švariai nušveitė krosnį ir užkūrė ugnį. Nebuvo jokio ryko, kuriame būtų galima virti. Jis nusipjovė kulšį ir palaikė ją virš atviros ugnies, kol ji apanglėjo iš išorės, o iš vidaus ėmė varvėti sultys. Valgė be malonumo, vis galvodamas: ką aš darysiu, kai suvalgysiu tą ožką?

Jis buvo tikras, kad peršalo. Oda buvo karšta, sausa, skaudėjo galvą, ryti buvo sunku. Nusinešė prie užtvankos stiklinius ąsočius ir prisisėmė vandens. Grįžtant jį netikėtai apleido jėgos, ir teko atsisėsti. Sėdėdamas plikoje stepėje su nunarinta tarp kelių galva, jis leido sau įsivaizduoti gulįs švarioje lovoje tarp traškančių baltų paklodžių. Kostelėjo ir ūktelėjo kaip pelėda, bet pastebėjo, kad garsas, sklindantis iš jo, neatsiduoda jokiu aidu. Nors jam skaudėjo gerklę, ūktelėjo dar. Tai buvo pirmas kartas, kai jis išgirdo savo balsą nuo to laiko, kai išėjo iš Princo Alberto. Pamanė: čia galiu leisti kokius tik noriu garsus.

Stojus nakčiai jį ėmė krėsti karštis. Įsitempė savo guolį iš maišų į priekinį kambarį ir atsigulė ten miegoti. Regėjo sapną, kad guli juodžiausioje Huis Norenius miegamojo tamsoje. Ištiesęs ranką palietė geležinių lovos rėmų galą, nuo čiužinio iš kokoso palmės pluošto sklido seno šlapimo kvapas. Bijodamas pajudėti, kad nepažadintų aplink jį miegančių berniukų, gulėjo atsimerkęs, kad vėlei neįpultų į miego pavojus. Jau keturios, tarė sau, šeštą prašvis. Kad ir kaip plačiai atsimerkė, jam nepavyko įžvelgti lango. Akių vokai apsunko. Aš krentu žemyn, pamanė.

Ryte pasijuto stipresnis. Apsiavė batus ir pavaikštinėjo aplink namus. Ant drabužių spintos viršaus rado lagaminą, bet jame buvo tik sulūžę žaislai ir dėlionės dalys.

Tuose namuose nebuvo nieko, kuo jis būtų galėjęs pasinaudoti, kaip nebuvo nieko, kas būtų galėję padėti jam įminti, kodėl Vizadžiai, gyvenę čia prieš jį, išvyko.

Virtuvėje ir podėlyje zvimbė musės. Nors valgyti ir nenorėjo, Maiklas užkūrė ugnį ir išsivirė vandenyje truputį ožkienos džemo skardinėje. Podėlyje rado arbatžolių stiklainyje. Išsivirė arbatos ir vėl atsigulė. Pradėjo kosėti.

Dėžutė su pelenais laukė svetainės kampe. Jis tikėjosi, kad jo motinai, tam tikra prasme esančiai toje dėžutėje, tam tikra prasme nesančiai, dabar jau išlaisvintai, tapusiai laisvai ore plevenančia dvasia, dabar, atsidūrus arčiau gimtosios žemės, buvo ramiau.

Atsiduoti ligai buvo savotiškai malonu. Jis atidarė visus langus ir gulėjo klausydamasis karvelių arba tylos. Snūduriavo ir budinėjo kiaurą dieną. Kai popietės saulė jau smigo tiesiai į jį, uždarė langines.

Vakare vėl pradėjo klejoti. Stengėsi pereiti per kažkokią sausringą vietovę, kuri vis krypo ir jam buvo baisu nuvirsti per jos kraštą. Gulėdamas paslikas įsirausė į žemę pirštais ir jautėsi neriantis žemyn į tamsą.

Po dviejų dienų karščio ir šalčio priepuoliai liovėsi; dar po dienos jo sveikata ėmė taisytis. Ožkiena podėlyje jau dvokė. Pamoka, jeigu išvis čia būta pamokos, jeigu iš įvykių galima išgauti pamokas, buvo tokia: nereikia žudyti tokių didelių gyvūnų. Jis išsipjovė Y pavidalo lazdą ir iš seno bato

liežuvio bei guminių padangos kameros juostelių pasidarė timpą šaudyti paukščiams medžiuose. Ožkos liekanas užkasė po žeme.

Paskui ištyrinėjo tas vieno kambario pirkias ant kalvos šlaito už sodybos. Jos buvo pastatytos iš plytų ir kalkių bei cemento skiedinio, su cementinėmis grindimis ir skardos stogais. Negalėjo būti, kad joms jau pusė amžiaus. Tačiau už kelių jardų iš plikos žemės kyšojo nedidukas visko mačiusių plūktinių sienų stačiakampis. Ar tai jame, apsuptame opuncijų sodo, ir gimė jo motina? Jis išnešė iš namo dėžutę su pelenais, pastatė ją to stačiakampio viduryje ir atsisėdo palaukti. Pats nežinojo, ko tikėjosi, bet, kad ir ko tai būta, tai nenutiko. Žeme skubinai nuropojo kažin koks vabalas. Pūtė vėjas. Saulėkaitoje ant perdžiūvusios žemės lopo stovėjo tik kartoninė dėžutė, nieko daugiau. Matyt, jam reikėjo žengti dar vieną žingsnį, bet jis net neįsivaizdavo kokį.

Apėjo aplink visą sodybos išorinį aptvarą, bet neišvydo jokio ženklo, kad čia būtų kaimynų. Lovyje, uždengtame skardos lakštu, rado jau pūvantį avių ėdalą; pasėmė saują kukurūzų ir susipylė į kišenę. Paskui sugrįžo prie pompos, pasikrapštinėjo su ja, kol suprato, kaip veikia stabdžio mechanizmas. Vėl prijungė nutrauktą lyną ir sustabdė tą pašėlusį bergždžią rato sukimąsi.

Nors ir toliau miegojo name, gerai jam ten nebuvo. Klajodamas iš vieno tuščio kambario į kitą jautėsi nesvarus kaip oras. Dainavo pats sau ir girdėjo, kaip jo balsas aidu atsimuša nuo sienų ir lubų. Perstūmė savo guolį į virtuvę, kur galėjo bent jau matyti žvaigždes pro tą skylę stoge.

Dienas praleisdavo prie užtvankos. Kartą nusirengė visus drabužius ir juos išsiskalbė, stovėdamas iki krūtinės vandenyje ir daužydamas juos į sieną; likusią dienos dalį, kol tie drabužiai džiūvo, snūduriavo medžio šešėlyje.

Atėjo laikas sugrąžinti motiną žemei. Jis pamėgino iškasti duobę kalvos gūbryje į vakarus nuo užtvankos, tačiau per colį nuo paviršiaus kastuvas atsitrenkė į kietą akmenį. Tad persikėlė į kitados dirbamos žemės pakraštį žemiau užtvankos ir iškasė duobę gilumo sulig alkūne. Paguldė ten maišelį su pelenais ir užbėrė pirmuoju žemių kastuvu. Tada jį apniko būgštavimai. Jis užsimerkė ir susikaupė, tikėdamasis, kad kažkoks balsas jį nuramins, esą tai, ką jis daro, yra teisinga, – jo motinos balsas, jeigu ji dar turėjo balsą, ar niekieno balsas, arba net jo paties balsas, kaip kad kartais patardavo, ką daryti. Tačiau joks balsas nepasigirdo. Tada Maiklas ištraukė maišelį iš duobės ir pats ėmėsi atsakomybės: pradėjo kasti kelių kvadratinių metrų lopą lauko viduryje. Ten išbarstė ant žemės tuos plonus pilkus dribsnius, pasilenkęs žemai žemai, kad vėjas jų nenuneštų, paskui kastuvas po kastuvo užpylė juos žemėmis.

Tai buvo jo kaip žemdirbio gyvenimo pradžia. Ant lentynos pašiūrėje jis buvo radęs pakelį moliūgų sėklų, kurių dalį iš tingumo pasikepino ir suvalgė; be to, vis dar turėjo kukurūzų sėklų, o podėlyje nuo grindų pakėlė net vieną pupą. Per savaitę Maiklas sukasė žemės sklypą prie užtvankos ir atnaujino jį drėkinančią vagų sistemą. Tada pasėjo mažą sklypelį moliūgų ir mažą sklypelį kukurūzų; kiek atokiau ant upės kranto, kur reikėjo nešioti vandenį, pasodino tą pupą, kad, jei išaugs, galėtų kabintis į erškėčius.

Mito daugiausia paukščiais, kuriuos nudėdavo timpa. Jo dienos buvo pasiskirsčiusios tarp savotiškos medžioklės prie namų ir žemės dirbimo. Didžiausią malonumą Maiklas pajusdavo saulei nusileidus, kai atidarydavo užtvankos sienoje čiaupą ir žiūrėdavo, kaip vandens čiurkšlė bėga žemyn tos užtvankos kanalais drėkinti žemės, paversdama ją iš rudai geltonos tamsiai ruda. Visa tai todėl, kad aš sodininkas, manė, juk tai – mano prigimtis. Kad galėtų labiau pasimėgauti akimirka, kai kastuvas skros žemę, pagalando jo ašmenis į akmenį. Jam vėl atgijo instinktas sodinti; dabar, praėjus vos kelioms savaitėms, Maiklas pajuto, kad jo gyvenimas, kai būdravo, buvo tvirtai susijęs su tuo žemės lopinėliu, kurį jisai pradėjo dirbti, ir su tomis jame pasėtomis sėklomis.

Būdavo valandėlių, ypač rytais, kai jį nusmelkdavo didžiulis džiugesys nuo minties, kad jis, vienišas ir niekieno nežinomas, stengiasi pražydinti šitą apleistą sodybą. Bet po to džiugesio kartais pajusdavo tarytum skausmą, kažkaip neaiškiai susijusį su ateitimi; ir tuomet tik energingai griebdamasis darbo išvengdavo nuosmukio į slogią nuotaiką.

Tas sausai išsiurbtas gręžinys leido tik menką srovę su pertrūkiais. K užsidegė didžiausiu noru padaryti, kad vanduo vėl tekėtų iš žemės. Jis pumpuodavo tik tiek, kiek reikėjo jo daržui, leisdamas užtvankos lygiui nukristi vos kelis colius, abejingai stebėdamas, kaip pelkė džiūsta, dumblas sukepa, žolės vysta, varlės apvirsta aukštielninkos ir stimpa. Jis nežinojo, kaip pasipildo požeminiai vandenys, tačiau žinojo, kad išlaidauti nedera. Jam sunku buvo įsivaizduoti, kas driekiasi po jo kojomis: ežeras ar tekanti srovė, ar plati vidinė jūra, ar tvenki-

nys, toks gilus, kad neturi dugno. Kiekvieną kartą, kai atleisdavo stabdį ir ratas imdavo suktis leisdamas vandenį, jam tai atrodė kaip stebuklas; jis persisverdavo per užtvankos sieną, užsimerkdavo ir panardindavo pirštus į vandenį.

Maiklas gyveno saulėtekių ir saulėlydžių ritmu tartum kokioje raguvoje anapus laiko. Keiptaunas, karas ir jo kelionė į šią sodybą grimzdo vis gilyn ir gilyn į užmarštį.

Paskui, kartą grįžęs namo po vidurdienio, išvydo plačiai atvertas priekines duris, ir kol jis vis dar stovėjo sutrikęs, iš vidaus saulėkaiton išniro kažkoks žmogus: toks blyškus, įkūnus jaunuolis chaki spalvos uniforma.

– Ar tu čia dirbi? – buvo pirmieji nepažįstamojo žodžiai. Jis stovėjo ant laiptų taip, lyg būtų to namo savininkas. K nieko kito nebeliko, kaip linktelėti galvą.

– Niekad anksčiau nesu tavęs čia matęs, – pasakė nepažįstamasis. – Ar tu prižiūri šią sodybą? – K linktelėjo galvą. – Kada gi virtuvė taip įgriuvo? – dar paklausė vyriškis. Ieškodamas žodžių, K užsikirto. Nepažįstamasis stebeilijo, neatitraukdamas akių nuo deformuotos K burnos. Paskui ir vėl prabilo:

– Juk tu nežinai, kas aš toks, ar ne? – paklausė. – Aš – šeimininko Vizadžio vaikaitis.

K išgabeno savo maišus iš virtuvės į vieną iš pirkių ant kalvos ir užleido namą naujajam Vizadžiui. Pajuto, kad jį užplūsta tas senas beviltiškas kvailumas, kurį jis taip stengėsi užgniaužti. Gal anas pabus čia tik dieną kitą, pamanė, kai pamatys, kad jam nėra čia nieko tinkamo; gal jis bus tas, kuris išeis, o aš – tasai, kuris pasiliksiu.

Tačiau paaiškėjo, kad vaikaitis išeiti negali. Tą patį vakarą, kai K susikūrė ant kalvos laužą ir kepėsi vakarienei du karvelius, iš sutemų išniro tas vaikaitis ir slampinėjo aplinkui taip ilgai, kad K pasijuto privaląs pasiūlyti dalį vakarienės ir jam. Svečias valgė kaip alkanas vaikas. To, kas buvo, jiedviem abiem neužteko. Tada paaiškėjo ir kas vaikaičiui buvo nutikę.

– Kai nueisi į Princą Albertą, prašyčiau pasistengti niekam neminėti, jog aš čia, – pradėjo jis. Pasirodo, jis dezertyravo iš kariuomenės. Paspruko aną vakarą iš kariško traukinio Žolės fontano atšakoje ir kiaurą naktį traukė per laukus, kol galiausiai priėjo sodybą, kurią prisiminė dar iš mokyklos laikų.

– Mūsų šeima praleisdavo čia kiekvienas Kalėdas. Suvažiuodavome visi, kol namas imdavo braškėti per siūles. Niekada nesu matęs tokio valgymo, kaip šlamšdavome čia. Kiekvieną dieną močiutė kraute apkraudavo stalą maistu, tokiu geru kaimišku maistu, ir mes suvalgydavome viską iki paskutinio trupinio. Karo apylinkių ėriukų mėsa būdavo tokia, kokios vėliau man niekada neteko paragauti.

K tupėjo, žarstė ugnį beveik nesiklausydamas ir galvojo: aš leidau sau patikėti, kad tai viena iš tų salų, kur nėra šeimininko. O dabar sužinojau tiesą. Dabar aš gaunu gerą pamoką.

Tuo tarpu vaikaitis juo labiau įsišnekėjo, juo darėsi smarkesnis. Jis esąs anemiškas, pasakojosi, turįs silpną širdį, visa tai esą surašyta jo dokumentuose, niekas to neužginčijęs, bet jie vis tiek pasiuntę jį į frontą. Jie sukvietę tarnautojus ir pasiuntę juos į frontą. Ar jie įsivaizduoją galį apsieiti be tarnautojų? Ar jie įsivaizduoją galį tęsti karą be iždininko ir be finansų departamento? Jei jie ateitų jo ieškoti, šiaip policija

arba karinė policija, kad jį susigrąžintų ir parodytų kaip pavyzdį, te K apsimetąs nebyliu. Teapsimetąs idiotu ir nieko jiems neatskleidžiąs. O jis, vaikaitis, čia įsitaisysiąs slaptavietę. Jis pažįstąs sodybą ir susirasiąs tokią vietą, kur jiems niekada neateisią į galvą ieškoti. Geriau būsią, jeigu ir K tos slaptavietės nežinosiąs. Ar K galėtų surasti jam pjūklą? Jam reikią pjūklo, jis norėtų pradėti darbą rytoj iš pat ryto. K pažadėjo jo paieškoti. Paskui stojo ilga tyla.

– Ar tu tik tai ir valgai? – paklausė vaikaitis. K linktelėjo galvą.

– Tau reikėtų pasisodinti bulvių, – patarė vaikaitis. – Bulvės, svogūnai, kukurūzai, viskas čia augs, jeigu gerai palaistysi. Žemė čionai gera. Stebiuosi, kad neaugini sau šio bei to prie užtvankos.

K persmelkė nusivylimo skausmas: anas žinojo net ir apie užtvanką.

– Mano seneliams pasisekė, kad tave surado, – toliau postringavo vaikaitis. – Šiais laikais sunku susirasti samdinių ūkiui. Kuo tu vardu?

– Maiklas, – atsakė K. Buvo jau tamsu. Vaikaitis netvirtai atsistojo.

– Ar neturi žibintuvėlio? – paklausė.

– Ne, – atsakė K ir stebėjo, kaip vaikaitis patraukė šlaitu žemyn mėnuliui šviečiant.

Išaušo rytas, ir Maiklui nebeliko kas veikti. Jis negalėjo nueiti prie užtvankos neišsidavęs, kad turi ten daržą. Tupėjo atsikolęs į kambario sieną, jausdamas, kaip saulė šildo jam kūną, jausdamas bėgant laiką, kol vaikaitis ir vėl užkopė pas

jį kalva. Jis dešimčia metų už mane jaunesnis, pamanė K. Jo veido oda buvo įraudusi nuo kopimo.

– Maiklai, nėra kas valgyti! – pasiskundė vaikaitis. – Negi tu niekad nenueini į parduotuvę? – Nelaukdamas atsakymo, jis atidarė kambario duris ir pažvelgė vidun. Regis, norėjo kažką pasakyti, tačiau susiturėjo.

– Kiek jie tau moka, Maiklai? – paklausė.

Jis iš tikrųjų laiko mane idiotu, pamanė K. Jis mano, kad aš idiotas, miegantis ant grindų kaip gyvulys, mintantis paukščiais bei driežais ir nežinantis, kad yra toks daiktas kaip pinigai. Jis žiūri į tą ženklelį ant mano beretės ir klausia save, koks gi vaikas man jį ištraukė iš kokio nors užmiršto ryšulėlio.

– Du rendus, – atsakė Maiklas. – Du rendus per savaitę.

– Ir kokių tu turi naujienų iš mano senelių? Ar jie kada nors atvažiuoja?

K tylėjo.

– Iš kur tu kilęs? Juk esi ne čionykštis, ar ne?

– Esu buvęs visur, – atsakė K. – Aš esu buvęs ir Keiptaune.

– Ar šitam ūkyje nėra avių? – paklausė vaikaitis. – Arba ožkų? Ar vakar aš iš tikrųjų mačiau ožkas, dešimt ar dvylika ožkų, už užtvankos? – Ir pažvelgė į savo laikrodį. – Eime, susirasime tas ožkas.

K prisiminė ožką dumble.

– Tos ožkos sulaukėjo, – paaiškino jis. – Jūs niekaip jų nepagausit.

– Prie užtvankos pagausim. Dviese pavyks.

– Jos ateina prie užtvankos tik naktį, – patikslino K. – Dieną ganosi stepėje. – O pats sau pagalvojo: kareivis be šau-

tuvo. Berniūkštis, ieškantis nuotykių. Jam ta sodyba – tik vieta nuotykiams ieškoti. Ir garsiai pridūrė: – Duokit ramybę toms ožkoms, aš jums surasiu ko pavalgyti.

Tad pasigirdus pjūklo džirinimui iš namo, K pasiėmė savo timpą, nukako prie upės ir per valandą užmušė tris žvirblius ir karvelį. Atnešė tuos paukščius prie priekinių namo durų ir pasibeldė. Nuogas iki juosmens, visas išpiltas prakaito, vaikaitis pasitiko jį prie durų.

– Puiku, – pasakė. – Ar galėtum skubiai nupešti ir išskrosti juos? Būčiau dėkingas.

K pakėlė aukštyn tuos keturis negyvus paukščius, jų letenėlės buvo susipynusios. Ant vieno žvirblio snapo raudonavo kraujo lašelis.

– Jie tokie mažyčiai, kad rydamas net jų skonio nepajunti, – pasakė jis. – Ir net mažylio piršto nesusitepi.

– Ką visa šitai reiškia, po velnių? – susierzino Vizadžių vaikaitis. – Ką, po perkūnais, tu nori pasakyti? Jei nori ką nors pasakyti, tai sakyk! Padėk juos čia, aš pats susitvarkysiu! – Tad K paliko tuos keturis paukščius verandoje prie priešakinių durų ir nuėjo.

Pirmieji stori moliūgų lapeliai prasikalė pro žemės plutą, čia vienas, čia va kitas. K paskutinį kartą atidarė šliuzą ir ėmė stebėti, kaip vanduo plūsta iš lėto per lauką, tamsindamas žemę. Dabar, kai jiems manęs labiausiai reikia, pamanė, aš palieku savo vaikus. Uždarė šliuzą ir palenkė rankeną žemyn, kol čiaupas užsivėrė visiškai, nutraukdamas srovę, krintančią į lovį, iš kurio gerdavo ožkos.

Parnešė keturis ąsočius vandens ir pastatė juos ant laiptelių. Vaikaitis jau su marškiniais stovėjo, susikišęs į kišenes rankas, įsistebeilijęs į tolumą. Ilgokai patylėjęs, jis prabilo:

– Maiklai, – kreipėsi jis į K, – aš nesu tas, kuris moka tau už darbą, aš negaliu nei iš šio, nei iš to išvaryti tavęs iš šito ūkio. Bet mes privalom dirbti kartu, kitaip... – Ir įbedė žvilgsnį į K.

K pasirodė, kad tie žodžiai, kad ir ką jie reiškė, kaltinimą, grasinimą, papeikimą, ėmė jį smaugti. Tai tik tokia kalbėjimo maniera, nieko daugiau, tarė jis sau, nusiramink. Ir vis dėlto pajuto, kaip kvailumas vėlei užplūdo jį tarytum rūkas. Jis nebežinojo, ką daryti su savo veidu. Pasitrynė burną ir įsispoksojo į rudus vaikaičio batus, galvodamas: šitokių batų parduotuvėje jau nebenusipirksi. Ir stengės įsikibti į tą mintį, kad galėtų atsitiesti.

– Noriu, kad tu suvaikščiotum dėl manęs į Princą Albertą, Maiklai, – pareiškė vaikaitis. – Duosiu tau sąrašą daiktų, kurių man reikia, ir pinigų. Duosiu šiek tiek ir tau. Tik tu su niekuo nekalbėk. Nesakyk, kad mane matei, nesakyk, kam perki tuos daiktus. Išvis nesakyk, kad juos perki kažkam kitam. Nepirk visko toje pačioje parduotuvėje. Pusę daiktų nupirk pas Van Rejną, kitą pusę – kavinėje. Nestoviniuok pasikalbėti – apsimesk, kad skubi. Ar supratai?

Kad tik neišklysčiau iš savo kelio, pagalvojo K. Ir linktelėjo galvą. Vaikaitis bubino toliau:

– Maiklai, aš kalbu su tavim kaip žmogus kalba su žmogumi. Vyksta karas, žmonės miršta. Supranti, aš su niekuo nekariauju. Aš susikūriau sau taiką. Ar supranti? Gyvenu tai-

kiai su visais. Šitoje sodyboje nėra karo. Mudu su tavimi galime čia gyventi ramiai, kol jie įves taiką visur. Niekas mums netrukdys. O taika stos netrukus.

– Maiklai, aš dirbau iždininku karo reikalams, aš žinau, kas čia dedasi. Aš žinau, kiek vyrų dingsta kiekvieną mėnesį: buvimo vieta nežinoma, alga nutraukta, byla užvesta. Ar supranti, ką aš turiu galvoje? Galiu tau suminėti skaičius, jie tave pribloks. Ir aš nesu vienintelis. Netrukus jiems pritrūks žmonių, sakau tau, jiems pritrūks žmonių susekti tiems, kurie pabėga! Ši šalis didelė! Tik apsidairyk! Yra kur eiti! Yra kur pasislėpti!

– Aš tik noriu laikytis kurį laiką toliau nuo žmonių akių. Netrukus jie liausis ieškoję. Aš – tik nedidelė žuvelė didžiuliam vandenyne. Tačiau man reikia, kad man padėtum, Maiklai. Tu privalai man padėti. Kitaip mudu abu neturim ateities. Ar supranti?

Taigi K išėjo iš sodybos, nešinas sąrašu daiktų, kurių reikėjo vaikaičiui, ir keturiasdešimčia rendų. Prie kelio jis pakėlė nuo žemės seną skardinę ir sukišęs į ją banknotus užkasė po akmeniu prie sodybos vartų. Paskui, iš tolo vengdamas visų gyvenamų vietų, patraukė per laukus taip, kad saulė jam būtų iš kairės. Po pietų jis jau kopė aukštyn, o švarūs balti Princo Alberto namai vis niro apačioje vakaruose. Laikydamasis tų šlaitų apėjo miestą ir įsuko į kelią, vedantį į Svartbergą. Apsivilkęs motinos paltą, kad nesušaltų, sunkiai įkopė į kalvą, apgaubtą tamsaus šešėlio.

Stovėdamas aukštai virš miesto, apsidairė vietos nakvynei ir rado olą, kuria anksčiau akivaizdžiai buvo pasinaudoję sto-

vyklautojai. Ten buvo akmeninis žaizdras, o ant grindų – guolis iš suklotų kvapių sausų čiobrelio krūmų. Maiklas susikūrė ugnį ir išsikepė driežą, kurį nudėjo akmeniu. Dangaus piltuvas virš galvos jau tamsiau pamėlo ir patekėjo žvaigždės. Maiklas susirietė, rankas susikišo į rankoves ir leidos į miegus. Jau buvo sunku patikėti, kad jis pažinojo žmogų, vardu Vizadžių vaikaitis, mėginusį paversti jį savo asmeniniu tarnu. Po dienos ar dviejų, tarė sau, jis užmirš tą vaikiną ir prisimins vien tik sodybą.

Pagalvojo apie prasikalusius iš žemės moliūgų lapelius. Rytoj jiems bus jau paskutinė diena, pamanė; poryt jie nuvys, o užporyt žus, kol aš glaudžiuosi čia kalnuose. Gal, jei išeičiau saulei vos tik patekėjus ir bėgčiau visą dieną, suspėčiau juos išgelbėti, juos ir tas kitas sėklas, kurios jau merdėja po žeme, nors to ir nežino, tas, kurios niekada neišvys dienos šviesos. Tarp jo ir to žemės plotelio prie užtvankos nusidriekė švelnumo gija, ir reikėjo ją nutraukti. Maiklui atrodė, jog nutraukti tokią giją taip, kad ji daugiau nebeataugtų, galima tik ribotą skaičių kartų.

Visą tą dieną jis praleido nieko neveikdamas, sėdėdamas savo olos angoje, žiūrėdamas į tolimas viršūnes, ant kurių vis dar buvo sniego lopų. Jautėsi alkanas, tačiau nedarė nieko, kad tą alkį numalšintų. Užuot klausęsis kūno šauksmo, stengės įsiklausyti į aplinkinę tylą. Lengvai užmigo ir susapnavo, kad lekia tuščiu keliu greitai it vėjas, paskui jį rieda vežimas, o jo ratai vos liečia žemę.

Slėnį supančios kalnų keteros buvo tokios stačios, kad saulė neišnirdavo iki vidurdienio, o tuoj po pietų pasislėpda-

vo už vakarinių viršūnių. Maiklui visąlaik buvo šalta, todėl jis lipo vis aukštyn, kilpodamas šlaitu, kol perėjos kelias pradingo iš akių ir jis jau žvelgė į platų Karo slėnį, o Princas Albertas dūlavo už daugybės mylių apačioje. Maiklas susirado naują olą ir nusipjovęs krūmokšnių pasitiesė ant žemės. Galvojo: dabar tai jau iš tikro nuėjau taip toli, kaip tik žmogus pajėgia nueiti; ir iš tikro nebus tokio bepročio, kad pereitų per tas lygumas, užkoptų į kalnus ir ieškotų manęs po tas uolas; iš tikro dabar, kai visame pasaulyje tik aš vienas žinau, kur esu, galiu manyti, kad esu dingęs.

Viskas jau buvo jam praeityje. Nubudus iš ryto priešais stūksodavo tik vienas milžiniškas būsimos dienos luitas, kaskart po vieną tokią dieną. Maiklas regėjo save kaip pro akmenį besigraužiantį termitą. Rodės, jau nebeliko nieko kita, tik gyventi. Sėdėdavo jis taip ramiai, kad nebūtų nustebęs, jei paukščiai būtų tūpę jam ant pečių.

Įtempęs akis jis kartais galėdavo atskirti taškelį, mašiną, šliaužiančią centrine to žaislinio miesto gatve žemai lygumoje; bet net tykiausiomis dienomis jo nepasiekdavo joks garsas, vien tik bėginėjančių pažeme vabzdžių šiugždėjimas ir neužmirštančių jo musių zvimbimas bei kraujo tvinksniai ausyse.

Jis nežinojo, kas bus toliau. Jo gyvenimas niekada nebuvo įdomus, visada atsirasdavo kas nors, kas pasakydavo, ką jam daryti toliau; o štai dabar nebuvo, kas pasakytų, ir, atrodo, geriausia dar palaukti.

Jis prisiminė Veinbergo parką, vieną iš tų vietų, kur dirbo senais laikais. Prisiminė jaunas motinas, atvesdavusias vaikus pažaisti ir pasisupti ant sūpynių, prisiminė poras, gulin-

čias medžių pavėsyje, rudus žaliomis galvomis gaigalus tvenkinyje. Žolė tikriausiai nesiliovė augusi Veinbergo parke dėl to, kad vyko karas, ir lapai irgi nesiliovė kritę. Žmonėms visada reikės nupjauti žolę ir sušluoti lapus. Tačiau jis jau nebuvo tikras, kad rinksis gyventi tarp žalių vejų ir ąžuolų. Galvodamas apie Veinbergo parką, apie žemę galvojo veikiau kaip apie augalų, o ne mineralų derinį, sudarytą iš lapų, kurie supuvo pernai, užpernai, ir taip vis tolyn ir tolyn į praeitį, iki pat laikų pradžios, apie žemę, tokią minkštą, kad gali kasti ją ir kasti, ir niekad nepasiekti to minkštumo galo; iš Veinbergo parko gali prisikasti iki žemės vidurio, ir visą kelią iki to vidurio ji bus vėsi, tamsi, drėgna ir minkšta. Aš nebemyliu tokios žemės, pamanė jis, man jau nebesinori čiuopti tokios žemės pirštais. Aš noriu jos jau nebe žalios ir rudos, bet geltonos ir raudonos; nebe drėgnos, bet sausos; nebe tamsios, bet šviesios; nebe minkštos, bet kietos. Aš jau darausi kitokios rūšies žmogus, pamanė, jei žmonių rūšių esama dviejų. Jei įsipjaučiau, pamanė, atkišęs riešus ir žiūrėdamas į juos, kraujas jau nebesrūtų iš mano gyslų, o sunktųs pamažėle ir, kiek pasisunkęs, sukrešėtų, o įpjovimas užsitrauktų. Sulig kiekviena diena aš darausi mažesnis, kietesnis ir sausesnis. Jei man tektų numirti čia, sėdint šitos olos angoje, atrėmus smakrą į kelius ir žiūrint į tą lygumą, vėjas išdžiovintų mane per vieną dieną, aš išlikčiau visut visutėlis, kaip koks nors padaras, paskendęs dykumos smėlyje.

Pirmosiomis dienomis kalnuose jis išeidavo pasivaikščioti, vartydavo akmenis, pakramsnodavo šaknų ir svogūnėlių. Kartą išdraskė termitų lizdą ir vieną po kitos suvalgė jų ler-

vas. Jos buvo žuvies skonio. Tačiau pamažėle liovėsi daręs nuotykį iš valgymo ir gėrimo. Netyrinėjo savo naujojo pasaulio. Nesistengė paversti savo olos namais ar ženklint dienų tėkmę. Laukti nebuvo ko, nebent to kalno krašto šešėlio, kiekvieną rytą slenkančio vis greičiau ir greičiau jo link, kol galiausiai jį liete užliedavo saulės spinduliai. Jis sėdėdavo arba gulėdavo sustingęs olos angoje, per daug pavargęs, kad pajudėtų, o gal tiesiog per daug apatiškas. Išmiegodavo kiauras popietes. Klausė save, ar išgyvena būtent tai, kas vadinama palaima. Kartą dangų užtraukė tamsus debesis ir pratrūko lietus, o po to visą kalną nusėjo mažos rausvos gėlytės, vien tik gėlytės, nebuvo matyti jokio lapelio. Maiklas valgė tas gėles saujomis, ir jam raižė pilvą. Juo karštesnės darėsi dienos, juo srauniau tekėjo upeliai, jis nesuprato kodėl. Tame gaiviame kalnų vandenyje jam stigo kartaus požeminio vandens skonio. Jo dantenos kraujavo, jis gėrė kraują.

Būdamas vaikas K alkdavo, kaip ir visi Huis Norenius vaikai. Alkis paversdavo juos gyvuliais, vagiančiais iš kito lėkštės ir laipiojančiais į virtuvės aptvarą naršyti po šiukšliadėžes, ieškoti kaulų ir lupenų. Paaugęs jis liovėsi norėjęs valgyt. Kad ir kokia buvo ta gyvuliška prigimtis, staugianti jo viduj, ji buvo numarinta iki tylėjimo. Paskutiniai K metai Huis Norenius prieglaudoje buvo patys geriausi: nebebuvo tų jį kankinusių vyresnių berniukų, jis galėdavo išsmukti į savo vietelę už pašiūrės ir ten pabūti vienas. Toksai mokytojas pripratino jų klasę sėdėti susidėjus rankas ant galvos, kietai sučiaupus lūpas ir užsimerkus, o pats žingsniuodavo su savo ilga liniuote tarp eilių. Laikui bėgant ta poza prarado Maiklui

bausmės reikšmę ir tapo būdu panirti į svajas; jis prisiminė, kaip sėdėdavo karštomis popietėmis, susidėjęs rankas ant galvos, aplinkui gumamedžiuose burkuodavo karveliai, iš kitų klasių atsklisdavo rečitatyvas, ir jis kovodavo su saldžiu mieguistumu. Ir dabar, sėdėdamas prieš savo olos angą, jis kartais sunerdavo pirštus už galvos, užsimerkdavo, išvydavo iš sąmonės visas mintis ir nieko nenorėdavo, nieko nesitikėdavo.

O kartais grįždavo mintimis prie Vizadžių vaikinuko, tūnančio savo slaptavietėj, kad ir kur ji būtų, – tamsoje po grindimis tarp pelių mėšlo, uždaroje drabužių spintoje ant aukšto ar jo senelio stepėje už kokio krūmo. Prisiminė tą puikių batų porą: regis, jie buvo tuščiai išmesti žmogui, gyvenančiam landynėje.

Jam darėsi sunku neužsimerkti nuo saulės akinimo. Nesiliovė kažin koks tvinkčiojimas, šviesos ietys varstė jam galvą. Paskui jis nebeįstengė nieko nuryti ir net vanduo sukeldavo jam žiaukčiojimo priepuolius. Vieną dieną jis pasijuto nebeturįs jėgų atsikelti iš savo guolio oloje; tas juodas paltas nebešildė ir jis be paliovos drebėjo. Jam dingtelėjo, kad jis gali numirti, jis arba jo kūnas, o tai buvo visai tas pat: jis gali čia gulėti, kol samanos palubėje patamsės jo akyse, ir jo gyvenimo istorija pasibaigs kaulams išbalus šitoj tolybėj.

Jam truko visą dieną nušliaužt žemyn tuo kalno šlaitu. Kojos nelaikė, galvoje spengte spengė, kiekvienąsyk, kai tik pažvelgdavo žemyn, jam apsisukdavo galva ir tekdavo įkibt į žemę, kol tas svaigimas liaudavos. Kai nulipo iki kelio lygio, slėnis jau skendėjo sodrioje prietemoje; kai įžengė į miestą, paskutiniai šviesos gaisai jau blėso. Jį apsiautė žydinčių per-

sikų kvapai. Be to, iš visų pusių sklido balsas, ramus vienodas balsas, kurį Maiklas išgirdo pačią pirmą dieną, kai tik išvydo Princą Albertą. Jis stovėjo Didžiosios gatvės gale tarp žaliuojančių sodų ir negalėjo išskirti nė vieno žodžio – nors klausėsi įdėmiai – toje atsklindančioje iš tolių monotonijoje, kuri netrukus sumišo su paukščių čiulbesiu medžiuose, o paskui pasigirdo muzika.

Gatvės buvo visiškai tuščios. K įsitaisė miegoti Volksko agentūros tarpduryje, pasikišęs po galva guminį durų patiesalą. Kai jo kūnas atvėso, jis ėmė drebėti. Užmigdavo priešokiais, sukąsdamas dantis nuo galvos skausmo. Jį pažadino mirksinti žibintuvėlio šviesa, bet jis nesugebėjo atskirti jos nuo sapno, kurį sapnavo. Į policijos klausimus atsakinėjo neaiškiai, šūkavo, aikčiojo. „Ne! ... Ne! ... Ne! ...“ – kartojo, ir tas žodis išsprūsdavo jam tarytum kosulys iš plaučių. Nesuprasdami, ką jis sako, šlykštėdamiesi jo atstumiančiu dvoku, jie įgrūdo jį į furgoną, nuvežė į nuovadą ir užrakino kameroje su penkiais kitais vyrais, o jis vėl ėmė drebėti ir klejoti per miegus.

Iš ryto, kai jie vedė belaisvius praustis ir pusryčiauti, K jau buvo atgavęs sąmonę, tačiau ant kojų nebepastovėjo. Prie durų atsiprašė konsteblio: „Man mėšlungis sutraukė kojas, jis praeis“. Konsteblis iškvietė budintį karininką. Valandėlę jiedu stebėjo tą pavidalą iš griaučių ir odos, kuris sėdėjo atsikolęs į sieną ir trynėsi nuogas blauzdas; paskui patys drauge išnešė K į kiemą, kur jis susigūžė nuo akinančios saulės, ir pamojo kitam belaisviui, kad paduotų jam valgyti. K paėmė storą kukurūzų košės luitą, tačiau nuo pirmo į burną įsidėto šaukšto vėl ėmė žiaukčioti.

Niekas nežinojo, iš kur jis. Jis neturėjo prie savęs jokių dokumentų, net žaliosios kortelės. Suėmimo orderyje buvo užregistruotas kaip „Maiklas Vizadžis – Amžius: apie 40 – Be pastovios gyvenamosios vietos – Bedarbis“ ir apkaltintas kaip be leidimo išvykęs iš savo teisminės apygardos, neturįs asmens dokumento, pažeidęs komendanto valandą ir sulaikytas girtas bei netvarkingas. Jo silpnumą ir minčių nenuoseklumą priskyrę apsinuodijimui alkoholiu jie leido jam pasilikti kieme, kai kiti belaisviai sugrįžo į kameras, paskui, vidurdienį, įgrūdę į furgono galą, nuvežė jį ligoninėn. Čia jam nuvilko drabužius, ir jis gulėjo nuogas ant klijuotės, kol kažkokia jauna seselė mazgojo jį ir skuto, po to apvilko baltu palaidiniu. Jis nejautė jokios gėdos.

– Pasakykite man, aš visada norėjau sužinoti, kas gi tas princas Albertas? – paklausė jis seselę. Ji neatkreipė nė menkiausio dėmesio į jo žodžius. – O kas tas princas Alfredas? Ar čia nėra ir princo Alfredo? – Užsimerkęs jis laukė, kol minkštas šiltas skuduras palies jo veidą, norėdamas, kad tai nutiktų kuo greičiau.

Taigi jis vėl gulėjo tarp švarių paklodžių, ne pagrindiniam pastate, o kieme stovinčiame pailgame ligoninės priestate iš medžio ir skardos lakštų, kur gulėjo, kiek jis galėjo pastebėti, vien tik vaikai ir seniai. Eilė šviesių lempučių karojo ant ilgų laidų nuo plikų gegnių linguodamos katra sau. Vamzdelis kilo nuo jo rankos iki butelio, pritaisyto prie stovo; akies kampučiu Maiklas galėjo stebėti, jei panorėdavo, kaip skystis jame senka valanda po valandos.

Kartą, kai jis nubudo, tarpduryje stovėjo seselė ir policininkas, jie žiūrėjo jo pusėn ir abudu kažką murmėjo. Kepurę policininkas buvo pasikišęs po pažastim.

Pro langą įspindo popiečio saulė. Jam ant lūpos nutūpė musė. Maiklas nuvijo ją šalin. Musė apsuko ratą ir vėl nutūpė jam ant lūpos. Jis nebesipriešino; lūpa pajuto, kaip musė kažko ieško vėsiais čiulptuvėliais.

Sanitaras įstūmė vežimėlį. Visi ligoniai gavo po padėklą, išskyrus K. Užuodęs maistą, jis pajuto, kaip burnoje ėmė rinktis seilės. Tai buvo pirmas kartas po ilgo laiko, kai jis pajuto alkį. Nebuvo tikras, kad vėl norėtų vergauti alkiui, tačiau ligoninė, regis, buvo kūnams skirta vieta, kur kūnai reiškė savo teises.

Nusileido sutemos, paskui tamsa. Kažkas uždegė šviesą dviejuose iš trijų blokų. K užsimerkė ir užmigo. Kai atsimerkė vėl, šviesa vis dar degė. Paskui, jam nenuleidžiant nuo jos akių, ji tolydžio menkėjo ir galiausiai užgeso. Mėnesiena krito vidun keturiais sidabro luitais pro keturis langus. Kažkur netoliese springčiojo dyzelinis variklis. Šviesos vėl blausiai užsidegė. Maiklas užmigo.

Iš ryto jis suvalgė ir neišvėmė vaikiškų javainių su pienu. Pasijuto pakankamai stiprus, kad atsikeltų, bet pernelyg drovėjosi, kol išvydo, kaip vienas senukas ant pižamos užsivelka chalatą ir eina iš palatos. Tada Maiklas pavaikštinėjo valandėlę palei lovą, keistai jausdamasis su tuo ilgu palaidiniu.

Gretimoje lovoje gulėjo berniukas su aprištu rankos strampu.

– Kas tau nutiko? – paklausė K. Berniukas nusisuko ir nieko neatsakė.

Jei susirasčiau savo drabužius, išeičiau, pamanė K. Tačiau drabužių spinta prie jo lovos buvo tuščia.

Vidurdienį jis pavalgė dar kartą.

– Valgyk, kai tik gali, – pasakė sanitaras, atnešęs jam maistą, – didysis badas dar priešakyje. – Ir nuėjo toliau, stumdamas vežimėlį su maistu. Atrodė, kad jis pasakė labai keistą dalyką. Kol jis vaikščiojo po palatą, K nenuleido nuo jo akių. Tolimiausiame palatos gale sanitaras pajuto K žvilgsnį ir paslaptingai jam nusišypsojo, tačiau grįžęs pasiimti padėklo nieko nebepasakė.

Svilindama tą skardinį stogą saulė pavertė jų palatą orkaite. K gulėjo išskėtęs kojas ir snaudė. Kai nubudo iš eilinio miego priepuolio, išvydo stovinčius prie jo tą patį policininką ir seselę. Jis užsimerkė. Kai atsimerkė, jų jau nebebuvo. Nusileido naktis.

Iš ryto seselė atėjo jo pasiimti ir nusivedė į pagrindinį pastatą, kur, sėdėdamas ant suolo, jis laukė visą valandą, kada prieis jo eilė.

– Kaip šiandien jaučiatės? – paklausė gydytojas.

K dvejojo, nežinodamas ką jam atsakyti, ir gydytojas liovėsi jį klausinėjęs. Jis liepė jam kvėpuoti ir pasiklausė jo krūtinės. Apžiūrėjo, ar jis neužsikrėtęs venerinėmis ligomis. Po dviejų minučių viskas buvo jau baigta. Gydytojas užrašė kažką į rudą aplanką, gulintį ant jo stalo.

– Ar esate kada nors kreipęsis į daktarą dėl savo lūpos? – paklausė jis rašydamas.

– Ne, – atsakė K.

– Jums būtų galima ją pakoreguoti, ar žinote? – paklausė, bet padaryti to nepasisiūlė.

K sugrįžo į lovą ir pasikišęs rankas po galva laukė, kol seselė atnešė jam drabužius: apatines kelnaites ir chaki spalvos marškinius bei šortus, – viskas buvo kruopščiai išlyginta.

– Apsirenkite, – pasakė seselė ir nuėjo triūsti kitur. Sėdėdamas ant lovos K apsirengė. Šortai jam buvo per dideli. Atsistojęs turėjo prilaikyti juosmenį, kad jie nesmuktų. Tada pamatė prie durų policininką.

– Jie man per dideli, – pasakė K seselei. – Gal galėčiau atgauti savo drabužius?

– Savo drabužius atgausite išsiregistravęs, – atšovė jam seselė.

Policininkas nuvedė jį koridoriumi į priėmimo kambarį ir ten paėmė paketą, suvyniotą į rudą popierių. Jie neapsikeitė nė vienu žodžiu. Mašinų stovėjimo aikštelėje stovėjo mėlynas furgonas. K palaukė, kol atrakins jo galą. Gudronuotas plentas buvo toks karštas jo basoms kojoms, kad laukdamas jis gavo šokčioti.

Jis tikėjosi, kad jį nuveš atgal į policijos nuovadą, bet jie pervažiavo per visą miestą, o paskui dar penkis kilometrus plentu į kažkokią stovyklą dykoje stepėje. Nuo savo aukštumų kalnuose K buvo matęs geltoną Jakalsdrifo stačiakampį, tačiau pamanė, kad tai kokia nors statybų aikštelė. Jam net netoptelėjo, kad tai galėtų būti viena iš integracijos stovyklų, kad tose palapinėse ir nedažytuose medžio ir skardos pastatuose galėtų būti prisiglaudę žmonės, kad ją galėtų juosti tri-

jų metrų aukščio tvora, apraizgyta spygliuota viela. Kai prilaikydamas kelnes jis išlipo iš furgono, į jį buvo subestos šimtų smalsių stovyklos įnamių, suaugusių ir vaikų, apstojusių tvorą abipus vartų, akys.

Prie vartų stovėjo nedidelis barakas su dengta veranda, kur dviejuose žemių pripiltuose vamzdžiuose augo du identiški pilkai žali sukulentai. Toje verandoje jo laukė kresnas vyras, vilkintis kariška uniforma. K atpažino mėlyną Laisvojo korpuso beretę. Policininkas jį pasveikino, ir jiedu abu įėjo į baraką. K su paketu po pažastim buvo paliktas ištverti tiriančius minios žvilgsnius. Iš pradžių jis žiūrėjo į tolį, paskui sau po kojomis, jis nežinojo, kokią miną nutaisyti.

– Kur nukniaukei tokias kelnes? – šūktelėjo kažkas iš minios.

– Nuo seržanto skalbinių virvės, – pasigirdo kitas balsas, ir nuvilnijo juokas.

Paskui iš barako išlindo kitas Laisvojo korpuso kariškis. Jis atrakino stovyklos vartus ir nusivedė K per minią, skersai nutryptą susirinkimų aikštę ir nužingsniavo prie vieno iš tų medžio ir skardos pastatų. Viduje buvo tamsu, langų nebuvo. Karininkas parodė į tuščią gultą.

– Nuo šiol tai bus tavo namai, – pasakė jis. – Tai tavo vieninteliai namai, žiūrėk, kad čia būtų švaru. – K užlipo į viršų ir išsitiesė ant pliko putplasčio ne žemiau nei rankos atstu nuo skardos stogo. Toje blausioje šviesoje ir dusinančioje šutroje laukė, kada sargybinis išeis.

Visą popietę išgulėjo ant to gulto klausydamasis, kaip už sienos šurmuliuoja stovyklos gyvenimas. Kartą vidun įpuolė būrys vaikų ir vaikėsi triukšmingai vieni kitus ant gultų

ir po jais, o išbėgdami garsiai trenkė durimis. Maiklas pamėgino užmigti, tačiau jam nepavyko. Gerklė buvo perdžiūvusi. Prisiminė savo olos kalnuose vėsą, tuos nesiliaujančius čiurlenti upelius. Čia visai kaip Huis Norenius, pamanė, aš antrą kartą patekau į Huis Norenius, tik dabar jau esu per senas, kad tai ištverčiau. Nusivilko tuos chaki marškinius, nusimovė šortus ir atplėšė paketą, tačiau drabužiai, šiaip jau atsiduodavę jo paties kvapu, per tas kelias dienas priduso, priplėko ir pasidarė svetimi. Išsikėsnojęs ant karšto čiužinio vien su trumpikėmis jis laukė, kada gi baigsis tasai pusiaudienis.

Kažkas pravėrė duris ir nutipeno ant pirštų galiukų per visą kambarį. K apsimetė miegąs. Kažkieno pirštai palietė jo pliką ranką. Jis krūptelėjo nuo to prisilietimo.

– Ar tu gerai jautiesi? – paklausė vyro balsas. Akinančioje šviesoje, sklindančioje pro praviras duris, jis negalėjo įžiūrėti to žmogaus veido.

– Viskas gerai, – atsakė Maiklas, atrodė, kad jo žodžiai atsklido iš labai toli. Nepažįstamasis vėl ant pirštų galiukų išėjo. Maiklas pagalvojo: jie turėjo mane įspėti, jie turėjo man pasakyti, kad vėl nusiųs mane pas žmones.

Po kurio laiko jis apsivilko chaki drabužius ir išėjo lauk. Saulė spiginte spigino, vėjas buvo visai nuščiuvęs. Dvi moterys gulėjo viena šalia kitos ant paklodės palapinės šešėlyje. Viena miegojo, kita laikė prispaudusi prie krūties miegantį vaiką. Ji šyptelėjo K, jis linktelėjo galva ir praėjo pro šalį. Paskui surado vandens cisterną ir atsigėrė į valias. Grįždamas kreipėsi į tą moterį:

– Ar galėčiau čia kur nors išsiskalbti drabužius? – paklausė. Ji parodė jam pirštu į skalbyklą.

– Ar turite muilo? – paklausė.

– Taip, – sumelavo K.

Skalbykloje buvo dvi vonios ir du dušai. Maiklas norėjo nusiprausti po dušu, tačiau, kai pamėgino atsukti čiaupą, vanduo nebėgo. Išsiskalbė baltą Šv. Jono ligoninės švarką, juodas kelnes, geltonus marškinius ir trumpikes su išsitampiusia guma; jautė didžiulį malonumą vis merkdamas ir gręždamas tuos drabužius, stovėdamas užsimerkęs, iki alkūnių panardinęs rankas į šaltą vandenį. Apsiavė batus. Paskui, nuėjęs iškabinti skalbinius ant virvės, išvydo užrašą ant sienos: JAKALSDRIFO INTEGRACIJOS STOVYKLA / MAUDYMOSI LAIKAS / VYRAI 6 – 7 RYTO / MOTERYS 7.30 – 8.30 RYTO / PAGAL NURODYMĄ / TAUPYKITE VANDENĮ / BŪKITE TAUPŪS. Pasekęs akimis vandens vamzdžius, prasidedančius nuo cisternos, Maiklas pamatė, kad jie driekiasi po stovyklos tvora, o paskui kyla iki pompos, stovinčios kiek atokiau ant aukštumos.

Moteriškė su vaiku sustabdė jį, kai jis ėjo pro šalį:

– Jeigu paliksite ten savo drabužius, – įspėjo ji, – iš ryto jų nebebus nė kvapo. – Tad Maiklas nukabino tuos drėgnus drabužius ir ištiesė ant savo gulto.

Saulė jau leidosi, visur aplinkui buvo jau daugiau žmonių ir visur lakstė vaikai. Prie kito barako trys senukai lošė kortomis. Kurį laiką Maiklas stovėjo žiūrėdamas į juos.

Suskaičiavo trisdešimt palapinių, sustatytų vienodais tarpais per visą stovyklos ilgį, ir septynis barakus bei prausyk-

las ir išvietes. Jau buvo iškasti pamatai kitai barakų eilei ir iš betono kyšojo surūdiję varžtai.

Paskui nuėjo prie vartų. Sargybos verandoje vienas iš dviejų Laisvojo korpuso sargybinių sėdėjo snausdamas šezlonge, marškinius atsisegęs iki pat liemens. K prisispaudė galva prie tinklelio, norėdamas pažadinti tą sargybinį:

– Kodėl mane čia atsiuntė? – norėjo paklausti, – kaip ilgai mane čia laikys? Tačiau sargybinis toliau miegojo, ir K pristigo drąsos pašaukti jį garsiau.

Nupėdino atgal iki barako, o nuo barako – iki cisternos. Nežinojo, kur dėtis. Jauna mergaitė atėjo prisipildyti kibiro, bet jį pamačiusi sustojo ir nuėjo šalin. Maiklas nukėblino iki stovyklos galinės tvoros ir jo žvilgsnis nuklydo į tuščią stepę.

Dabar vienur kitur akmens laužavietėse tarp palapinių degė laužai; bruzdėjo ateinantys ir nueinantys žmonės, stovykla pradėjo gyventi savo gyvenimą.

Keldamas dulkių debesį atvažiavo mėlynas policijos furgonas ir sustojo prie vartų, paskui jį atvažiavo atviras sunkvežimis, jo kėbule susigrūdę stovėjo vyrai. Visi stovyklos vaikai pripuolė prie tvoros. Sargybinis praleido furgoną pro vartus, ir jis iš lėto nuvažiavo prie ketvirtojo tos eilės barako, to, kuriame buvo dūmtraukis. Iš furgono išlipo dvi moteriškės ir atrakino tą baraką, paskui jas žengė vairuotojas, nešinas kartonine dėže. Stovėdamas prie galinės tvoros K šiek tiek girdėjo traškant furgone radiją. Netrukus iš dūmtraukio išsirito pirmas juodų dūmų kamuolys.

Vyrai iš sunkvežimio iškrovė malkų ryšulius ir sudėjo juos į rietuvę prie vartų.

Policininkas sugrįžo prie furgono, atsisėdo į kabiną ir ėmė šukuotis plaukus. Viena iš moteriškių, stambi su plačiomis kelnėmis, išlindo iš barako ir ėmė daužyti į trikampį. Dar nenuščiuvus paskutiniam dūžiui, prie durų susirinko minia besistumdančių vaikų su puodeliais, lėkštėmis ar skardinėmis ir motinos su kūdikiais. Moteriškė paliepė visiems pasitraukti ir pradėjo leisti vaikus vidun po du. K paslampinėjo aplinkui, paskui atsistojo minios pakrašty. Jis pamatė, kad vaikai išeidami lauk išsineša sriubos ir po kelias duonos riekes.

Vienas mažas berniukas išėjęs užkliudė jį ir apipylė jam kojas sriuba. Nedrąsiai, lyg būtų pats susišlapinęs, K vėl atsistojo į eilę. Kai kurie vaikai atsisėdo valgyti ant plikos žemės prie barako, kiti nešėsi vakarienę į palapines.

K priėjo prie moters tarpduryje.

– Atleiskit, – kreipėsi į ją. – Ar galėčiau gauti ko nors pavalgyti? Aš neturiu lėkštės. Atvykau iš ligoninės.

– Čia tik vaikams, – atsakė moteris ir nusisuko.

K pargrįžo į savo baraką ir apsimovė kelnes, jos buvo vis dar drėgnos. O chaki šortus nusviedė po gultu.

Pasišnekėjo su furgone sėdinčiu policininku.

– Kur galėčiau gauti ko nors pavalgyti? – paklausė. – Aš juk nesiprašiau čia atvežamas. Tai kur dabar turėčiau gauti maisto?

– Čia – ne kalėjimas, – paaiškino jam policininkas, – čia – stovykla, ir maistą tu privalai sau užsidirbti, kaip ir kiekvienas kitas stovykloje.

– Kaip galiu dirbti, jei esu užrakintas? Kur tas darbas, kurį privalau dirbti?

– Atsiknisk, – atrėžė policininkas. – Pasiklausk draugų. Kas manaisi esąs, kad aš turėčiau tave dykai maitinti?

Kalnuose buvo geriau, pamanė K. Geriau buvo toje sodyboje, geriau buvo kelyje. Geriau buvo Keiptaune. Jis prisiminė tamsų, karštą baraką, nepažįstamuosius, susispietusius aplinkui jį ant gultų, tirštą nuo pašaipų orą. Tai tarsi sugrįžimas į vaikystę, pagalvojo, tai tarsi koks košmaras.

Dabar jau degė daugiau laužų ir sklido taisomo maisto kvapas, net kepamos mėsos. Ta moteris plačiomis kelnėmis pavadino jį pirštu į virtuvę ir padavė jam plastmasinį kibirą.

– Išplauk jį, – paliepė, – paskui atnešk ir pastatyk čionai. Ir užrakink duris. Ar moki naudotis pakabinamąja spyna?

K linktelėjo galvą. Kibiro dugną dar buvo nugulęs sluoksnis sriubos tirščių. Abi moteriškės sulipo į furgoną, kuriame sėdėjo policininkas; kai jos važiavo iš stovyklos, K pastebėjo, kad jos žiūri tiesiai prieš save, tarsi stovykloje jų jau niekas nebedomino.

Nusileido tamsa. Aplinkui laužus susibūrę žmonės valgė ir kalbėjosi, paskui kažkas užgrojo gitara ir prasidėjo šokiai. Iš pradžių K paslampinėjo aplinkui, pasižiūrėjo neišlįsdamas iš šešėlio, paskui, pasijutęs kvailai, nuėjo ir atsigulė ant savo gulto tuščiame barake.

Kažkas įėjo vidun; kai tas tamsus pavidalas prie jo priėjo, K atsisuko.

– Nori cigaretės? – paklausė balsas. K paėmė cigaretę ir susikūprinęs atsirėmė į sieną. Degtuko šviesoje išvydo vyresnį už save vyrą.

– Iš kur tu? – paklausė tas vyriškis.

– Šiandien aš pavaikščiojau prie galinės tvoros, – pasakė K. – Bet kas galėtų ją perlipti. Vaikas perliptų ją per minutę. Kodėl žmonės čia pasilieka?

– Čia – ne kalėjimas, – pasakė tas vyriškis. – Ar negirdėjai, kai policininkas tau pasakė, kad čia – ne kalėjimas? Čia – Jakalsdrifas. Čia – stovykla. Ar nežinai, kas yra stovykla? Stovykla – tai vieta žmonėms, kurie neturi darbo. Tai vieta visiems tiems, kurie bastosi iš ūkio į ūkį, maldaudami priimti juos į darbą, nes neturi ką valgyti, neturi virš galvos pastogės. Štai visus tokius žmones, kad jiems nebereikėtų elgetauti, jie ir sukiša draugėn į stovyklą. Tu klausi, kodėl aš iš čia nepabėgu. O kodėl žmonės, neturintys kur eiti, turėtų bėgti nuo šito malonaus gyvenimo, kurį mes čia gyvename? Nuo šitų minkštų lovų ir nemokamų malkų, ir nuo žmogaus su šautuvu prie vartų, saugančio mus nuo vagių, kurie atsėlina naktimis pavogti mūsų pinigų? Iš kurgi atėjai, kad nežinai šitų dalykų?

K tylėjo. Jis nesuprato, ką peiktina pasakė.

– Tu perlipsi per tvorą ir paliksi tą vietą, kuri yra tavo namai. Dabar Jakalsdrifas – tavo namai. Sveikas atvykęs. Paliksi savo namus, jie sučiups tave, ir tu – jau valkata. Benamis. Pirmas kartas – Jakalsdrifas. Antras kartas – Brandflėjus. Ar nori patekti į Brandflėjų, į katorgos darbus, į sunkią plūkiavą, į plytines, kur sargybiniai vaikšto su rimbais? Tu perlipsi per tvorą, jie sučiups tave, tai bus jau antras prasižengimas ir tada tu jau vyksi į Brandflėjų. Įsidėmėk tai. Ir rinkis. O apskritai, kurgi tu nori eiti? Nori eiti į kalnus? – paklausė tyliau.

K nesuprato, ką tas vyras turėjo omeny. Tas pliaukštelėjo jam per šlaunį.

– Eikš į lauką ir prisidėk prie mūsų, – pasakė jis. – Matei, kaip jie apieško visus prie vartų? Jie ieško alkoholio. Alkoholis stovykloje draudžiamas. Tad eime į lauką išgerti.

Ir K leidosi nuvedamas prie žmonių grupės, susirinkusios aplink gitaristą. Muzika nuščiuvo.

– Tai Maiklas, – pristatė jį tas vyriškis. – Jis atėjo toliausią kelią iki Jakalsdrifo, kad čia praleistų atostogas. Pasveikinkime jį.

K buvo primygtinai paprašytas atsisėsti, jam pasiūlė vyno iš butelio, suvynioto į rudą popierių, ir apipylė klausimais: iš kur jis atėjęs? Ką jis veikęs Prince Alberte? Kur jis buvęs sučiuptas? Niekas negalėjo suprasti, kodėl jis iškeliavo iš miesto ir atvyko į šitą apleistą pasaulio kraštą, kur nebuvo darbo ir kur daugybė šeimų buvo išguitos iš ūkių, kuriuose gyveno iš kartos į kartą.

– Aš vežiau motiną į Princą Albertą, kad ji tenai apsigyventų, – mėgino paaiškinti K. – Ji sirgo, turėjo bėdų su kojomis. Ji norėjo gyventi kaime, pabėgti nuo lietaus. Ten, kur mudu gyvenom, lydavo kiauras dienas. Bet pakeliui ji numirė, Stelenboscho ligoninėje. Taip ir neišvydusi Princo Alberto. Ji tenai gimė.

– Vargšė ponia, – pasakė viena moteriškė. – Bet argi jūs negaudavote nedarbingumo pašalpos Keiptaune? – Ji nelaukė, kol K jai atsakys. – Čia pašalpų neduoda. Va šitai ir yra mūsų pašalpa. – Ji pamojo ranka aprėpdama visą stovyklą.

K užsispyręs aiškino toliau:

– Paskui aš dirbau geležinkelyje, – dėstė. – Padėjau išvalyti užgriuvusią geležinkelio liniją. Po to atvykau čia.

Stojo tyla. Dabar turėčiau pasakyti apie pelenus, pamanė K, kad pasakojimas būtų išsamus, kad būčiau papasakojęs visą istoriją. Tačiau suprato, kad negali to padaryti, kol kas negali. Vyriškis su gitara brūkštelėjo per stygas, pradėdamas naują melodiją. K pajuto, kad grupės dėmesys nuslydo nuo jo prie muzikos.

– Keiptaune irgi neduoda nedarbingumo pašalpų, – pasakė jis. – Jų jau išvis nebeduoda.

Gretima palapinė nušvito nuo viduje uždegtos žvakės: figūrų siluetai judėjo ant sienų, didesni negu gyvenime. Jis atsilošė ir įsižiūrėjo į žvaigždes.

– Mes čia jau penki mėnesiai, – ištarė balsas greta jo. Tai buvo tasai vyriškis iš barako. Jo vardas buvo Robertas. – Mano žmona, mano vaikai, – trys mergaitės ir berniukas, – mano sesuo ir jos vaikai. Aš turėjau darbą ūkyje netoli Klarstromo. Ištarnavau ten ilgai, dvylika metų. Paskui staiga dingo paklausa vilnai. Tada jie įvedė kvotų sistemą: tam tikrą vilnos kiekį ūkininkui. Po to uždarė vieną kelią į Autshorną, paskui kitą, po to abu juos atidarė, o paskui uždarė juos suvisai. Tad kartą tas ūkininkas atėjo pas mane ir pasakė: „Teks tave atleisti. Negaliu išmaitinti tiek daug burnų“. – „Tai kur man eiti? – paklausiau. – Jūs juk žinote, kad niekur nėra darbo“. – „Atleisk, – pasakė jis, – čia nieko asmeniška, aš tiesiog nebeišgaliu“. Taigi jis ir atleido mane su visa šeima ir pasiliko vyrą, kuris dirbo ten dar neseniai, jauną vyrą, viengungį. Išmai-

tint vieną burną jis dar valiojo. Aš jam ir pasakiau: „Dabar aš nebeturiu darbo, ką išgalėsiu *aš*?“ Žodžiu, mes susikrovėm mantą ir išėjome, ir kelyje, aš nemeluoju, *kelyje* policija mus ir sučiupo, jis jiems paskambino, jie mus sučiupo, ir tą patį vakarą mes atsidūrėme čia, Jakalsdrife, už spygliuotos vielos. „Neturite nuolatinio būsto“. Aš jiems ir pasakiau: „Vakar vakare aš turėjau nuolatinį būstą, iš kur jūs sužinojote, kad šįvakar aš neturėsiu nuolatinio būsto?“ Jie man ir sako: „Kurgi tu rinktumeisi nakvoti: stepėje po krūmu kaip gyvulys ar stovykloje su lova ir vandentiekiu?“ Aš ir paklausiau jų: „Ar galiu rinktis?“ O jie atsakė: „Tu gali rinktis ir renkiesi Jakalsdrifą. Kadangi mes neketiname leisti žmonėms šlaistytis aplinkui ir pažeidinėti viešąją tvarką“. Bet aš tau pasakysiu tikrąją priežastį, aš pasakysiu tau, kodėl jie taip skubėjo mus sučiupti. Jie nori neleisti žmonėms išsislapstyti, kad paskui vieną naktį jie nesugrįžtų, nesutraukytų jų aptvarų ir nenusivarytų jų gyvulių. Ar žinai, kiek vyrų yra šitoj stovykloj... jaunų vyrų? – Jis palinko prie K ir pasakė tyliau: – Trisdešimt. Tu – trisdešimt pirmasis. O kiek moterų, vaikų ir senukų? Apsidairyk ir pats pasiskaičiuok. Tad aš ir klausiu, kur tie vyrai, kurių čionai nėra su jų šeimomis?

– Aš juk buvau kalnuose, – paaiškino K, – ir nemačiau nė vieno.

– O tu paklausk bet kurią iš šitų moterų, kur jos vyras, ir ji tau atsakys: „Jis gavo darbą, jis kas mėnesį siunčia man pinigų“, arba: „Jis pabėgo, jis mane paliko“. Tai kas gi žino?

Stojo ilga tyla. Per dangų švystelėjo vos regima švieselė. K parodė į ją:

– Krintanti žvaigždė, – pasakė.

Kitą rytą K išėjo į darbą. Pirmiausia vyrų iš Jakalsdrifo pareikalavo Geležinkelių valdyba, paskui Princo Alberto savivaldybė, paskui vietiniai ūkininkai. Sunkvežimis atvažiavo jų pasiimti pusę septynių, o pusę aštuonių jie jau buvo darbo vietoje į šiaurę nuo Leu-Gamkos, valė pomiškį upės vagoje į abi puses nuo geležinkelio tilto, kasė duobes ir maišė cementą apsauginei tvorai. Darbas buvo sunkus, įdienojus K jau buvo visai išglebęs. Laikas, kurį praleidau kalnuose, pavertė mane seniu, pamanė.

Robertas stabtelėjo prie jo.

– Prieš lenkdamas nugarą, bičiuli, – kreipėsi, – prisimink, kiek jie tau moka. Tu gauni nustatytą atlyginimą, vieną rendą per dieną. Aš gaunu pusantro rendo, nes turiu išlaikytinių. Tad nesistenk iki sąmonės netekimo. Verčiau nueik nusišlapinti. Tu juk buvai ligoninėje, nesi visai sveikas.

Vėliau, per vidurdienio pertrauką, jis pasiūlė Maiklui vieną iš savo sumuštinių ir išsitiesė greta jo medžio paunksnėje.

– Iš savo penkių ar šešių rendų per savaitę tu privalai apsirūpinti maistu, – paaiškino. – Stovykla – tik nakvynės vieta. Afrikos krikščionių moterų asociacijos atstovės – tu vakar jas matei – apsilanko čia tris kartus per savaitę, bet jų labdara – tik vaikams. Mano žmona dirba tarnaite mieste tris pusdienius per savaitę. Ji pasiima kartu mūsų kūdikį, o kitus vaikus palieka su seserimi. Taigi mes surenkame per savaitę gal kokius dvylika rendų. Iš jų privalom išmaitinti devynis žmones: tris suaugusius ir šešis vaikus. Kitiems dar sunkiau. Kai darbo nėra, būna visai blogai: sėdime už vielinės tvoros susiveržę diržus.

– O išleisti uždirbtus pinigus gali vieninteléje vietoje – Prince Alberte. Ir kai tu įžengi į parduotuvę Prince Alberte, kainos staiga pašoka. Kodėl? Ogi todėl, kad tu – iš stovyklos. Jie nenori, kad stovykla būtų taip arti jų miesto. Niekada nenorėjo. Iš pradžių jie buvo sukėlę prieš ją didžiulę kampaniją. Tikino, esą mes platiname ligas. Atseit, jokios higienos, jokios moralės. Toks ydų lizdas, kur vyrai ir moterys – visi krūvoj. Jei paklausytum jų kalbų, tai čia per vidurį stovyklos turėtų būti pastatyta tvora: – vyrai vienoje jos pusėje, moterys – kitoje, o šunys turėtų sergėti ją per naktį. Bet iš tikrųjų jie norėtų – aš bent jau taip manau, – kad ta stovykla būtų už daugybės mylių, pačiame Koupo viduryje, nepasiekiama žvilgsnio. Tada nakties vidury mes galėtume atcapenti ant pirštų galiukų it laumės ir nudirbti jų darbus: sukasti jų daržus, išplauti puodus, o ryte išnykti, palikę viską švariai gražiai.

– Bet aš taip ir girdžiu tave paklausiant, kam gi naudinga ši stovykla? Aš atsakysiu tau. Pirmiausia – Geležinkeliams. Geležinkeliai norėtų turėti po tokį Jakalsdrifą kas dešimt mylių palei savo linijas. Po to – ūkininkams. Nes Jakalsdrifo šutvę ūkininkas gali kruvinai išnaudoti kiaurą dieną už skatikus, o dienai pasibaigus sunkvežimis juos surenka, ir jų jau nebėra, jam jau nebereikia rūpintis nei jais, nei jų šeimomis, jie gali sau badauti, šalti, jis nieko apie tai nežino, tai ne jo reikalas.

Netoliese, nors ir per toli, kad girdėtų kalbančiojo žodžius, ant nedidukės sulankstomos taburetės sėdėjo tos šutvės brigadininkas. K stebėjo, kaip jis įsipylė iš termoso kavos. Ilgi plokšti jo pirštai nesutilpo ant puoduko ąselės. Atkišęs du pirš-

tus aukštyn, jis pakėlė puodelį ir ėmė gerti. Virš puodelio krašto jo akys susitiko su K akimis. Ką jis pamatė? – pamanė K. – Kas aš jam? Brigadininkas pastatė puodelį, pridėjo prie lūpų švilpuką ir, vis dar sėdėdamas, pratisai sušvilpė.

Kiek vėliau tą pačią popietę, kai Maiklas kapojo erškėčių šaknis, tas pats brigadininkas priėjo ir atsistojo jam už nugaros. Žiūrėdamas žemyn pro pažastį Maiklas regėjo du juodus batus ir rotango lazdą, kuria šis tingiai baksnojo į žemę, ir jį perliejo būtasis nervų drebulys. Jis kapojo toliau, tačiau jo rankose jau nebebuvo jėgos. Ir tik brigadininkui nuėjus, Maiklas įstengė susitvardyti.

Vakare jis buvo per daug pavargęs, kad galėtų valgyti. Išsinešė į lauką čiužinį, gulėjo ir žiūrėjo, kaip žvaigždės viena paskui kitą išryškėja violetiniame danguje. Vėliau kažkas, eidamas į išvietę, už jo užkliuvo. Pakilo sąmyšis, bet Maiklas patyliukais pasišalino. Vėl įsinešęs čiužinį barakan, atsigulė tamsoj ant gulto po stogo lakštais.

Šeštadienį jiems išmokėjo pinigus, ir atvažiavo maisto parduotuvė. Sekmadienį stovykloj apsilankęs pastorius laikė mišias, po jų vartai liko atidaryti iki pat komendanto valandos. Į mišias K nuėjo. Stovėdamas tarp moterų ir vaikų įsitraukė į giedojimą. Paskui pastorius nulenkė galvą ir ėmė melstis. „Te mūsų širdyse vėlei įsigali ramybė, o Viešpatie, užtikrink mums, kad mes sugrįšime namo, nejausdami niekam pagiežos, pasiryžę gyventi drauge ir draugiškai dėl Tavęs, paklusdami Tavo įsakymams.“ Paskui šnektelėjo su vienu kitu senuku, tada įlipo į mėlyną furgoną, laukiantį jo prie vartų, ir išvažiavo.

Dabar jie buvo laisvi, galėjo nueiti į Princą Albertą ar aplankyti draugus, ar tiesiog pasivaikščioti po stepę. K matė aštuonių asmenų šeimą, išsiruošusią ilgai kelionei į miestą: vyrą su žmona, vilkinčius geriausiais oriai juodais drabužiais, mergaites su baltomis ir rožinėmis sukniomis, baltomis skrybėlaitėmis, berniukus pilkomis eilutėmis, pasirišusius kaklaraiščius, avinčius blizgančius juodus batus. Paskui juos traukė kiti: būrys kvatojančių, susikibusių už parankių mergaičių, tasai vyriškis su gitara ir jo sesuo su savo drauge.

– Kodėl ir mums ten nenuėjus? – pasiūlė K Robertui.

– Tegu jaunimas eina, jeigu nori, – atsakė Robertas. – Kas ten jau tokio ypatingo tame Prince Alberte sekmadienį? Aš jau mačiau jį, jis manęs nedomina. Eik su jais, jeigu nori. Nusipirk kokio nors gaivinamojo gėrimo ir pasėdėk lauke kavinėje, pasikasyk blusų įkandimus. Daugiau ten nėr kas veikti. Aš tai sakau: jei mes jau esame kalėjime, tai ir būkim jame, neapsimetinėkime.

Vis dėlto K išėjo iš stovyklos. Jis kėblino palei Jakalso upę, kol vielinė tvora, barakai ir pompa dingo iš akių. Tada atsigulė į šiltą pilką smėlį, užsismaukė ant veido beretę ir užmigo. Pabudo visas suprakaitavęs. Nukėlė beretę ir pažvairavo į saulę. Pro blakstienas sumirgėjo visos vaivorykštės spalvos, saulė užliejo visą dangų. Aš kaip ta skruzdėlė, nežinanti, kur jos skruzdėlynas, pamanė. Įsirausė delnais į smėlį ir vis leido ir leido jį pro pirštus.

Ūsai, kuriuos jam nuskuto ligoninėje, jau vėl dengė viršutinę lūpą. Ir vis dėlto jam buvo sunku laisvai jaustis su Robertu ir jo šeima prie laužo, kur vaikai nenuleisdavo nuo jo

akių. Ypač jį persekiojo vienas berniukas: kad ir kur K atsisėstų, jis tiesiog kibte įsikibdavo žvilgsniu jam į veidą. Berniuko motina sutrikusi nusivesdavo jį šalin, o šis rangydavosi ir verkšlendavo, kad paleistų, K nežinodavo, ką daryti ir kur žiūrėti. Jis įtarė, kad vyresnės mergaitės juokdavosi iš jo jam už nugaros. Elgtis su moterimis jis niekad nemokėjo. Tos Moterų asociacijos atstovės, gal dėl to, kad jis buvo toks liesas, o gal dėl to, kad nusprendė, jog jis nevisprotis, nuolatos leisdavo jam išplauti sriubos kibirėlį: tris kartus per savaitę tai atstodavo jam maistą. Pusę algos jis atiduodavo Robertui, kitą pusę nešiodavos kišenėje. Jis nieko nenorėjo nusipirkti ir niekad neidavo į miestą. Robertas vis dar visokeriopai jį globojo, tačiau jau nebevargindavo ilgomis kalbomis apie stovyklą. „Niekada nesu matęs tokio miegančio žmogaus, kaip tu“, – kartą pasakė jam Robertas. „Taip“, – sutiko K, didžiai nustebęs, kad ir Robertas tai pastebėjo.

Darbas prie geležinkelio tilto buvo jau baigtas. Dvi dienas vyrai buvo be darbo, po to savivaldybės sunkvežimis atvažiavo išsivežti jų lygint kelio. K atsistojo į rikiuotę prie vartų drauge su kitais vyrais, bet paskutinę minutę atsisakė lipti į sunkvežimį.

– Aš sergu, aš negaliu dirbti, – pasakė jis sargybiniui.

– Daryk kaip nori, bet liksi be atlygio, – atsakė jam sargybinis.

Tad K išsinešė čiužinį į lauką ir atsigulė paunksnėje greta barako, užsidengęs veidą ranka, o tuo metu stovykla aplink jį gyveno savo gyvenimą. Jis taip ramiai gulėjo, kad mažesni vaikai, iš pradžių laikęsi atokiai, galiausiai pamėgino jį paža-

dinti, o kai jiems tai nepavyko, įtraukė į savo žaidimus jo kūną. Jie ropšdavos per jį ir griūdavo ant jo, tarsi jis būtų dalis tos žemės. Neatsidengęs veido, jis apsivertė ir suprato, kad gali snausti net tuomet, kai ant jo joja tie maži kūneliai. Jų žaidimai jam suteikė netikėto malonumo. Jam atrodė, kad iš tų vaikų prisilytėjimo jis semiasi sveikatos; jam buvo gaila, kai jie išsilakstė pažiūrėti, kaip vyrai, atvažiavę savivaldybės sunkvežimiu, barstys kalkes į išvietės duobes.

Per tvorą K kreipės į sargybinį:

– Ar galėčiau išeiti?

– O aš maniau, kad tu sergi. Iš ryto juk sakei man, kad sergi.

– Aš nenoriu dirbti. Kodėl turėčiau dirbti? Čia juk ne kalėjimas.

– Dirbti tu nenori, bet nori, kad kiti tave maitintų.

– Man nereikia valgyti visą laiką. Kai man reikės pavalgyti, aš dirbsiu.

Sargybinis sėdėjo šezlonge mažylyčio sargybos namelio verandoje, šalia jo buvo atremtas į sieną šautuvas. Žiūrėdamas į tolumą jis šypsojosi.

– Tai ar galit atverti vartus? – paklausė K.

– Vienintelis būdas iš čia išeiti – su darbo būriu, – paaiškino sargybinis.

– O jei aš perlipsiu per tvorą? Ką jūs darysit, jeigu aš perlipsiu per tvorą?

– Jei lipsi per tvorą, aš tave nušausiu, dievaži, nė trupučio nesudvejosiu, tad verčiau ir nemėgink.

K glostė tvoros vielą tarytum svarstydamas riziką.

– Štai ką aš tau pasakysiu, bičiuli, – prabilo sargybinis, – tavo paties labui, nes tu čionai naujokas. Jei dabar išleisiu tave iš čia, po trijų dienų tu sugrįši maldaudamas, kad tave priimčiau. Aš tai žinau. Po trijų dienų. Stovėsi ašarodamas čia prie vartų ir maldausi, kad tave įleisčiau. Kodėl tu nori pabėgti? Juk turi čia namus, maisto, lovą. Turi darbą. Dabar žmonės aplinkui gyvena sunkius laikus, tu juk matei, man nereikia tau to sakyti. Kodėl tu nori prie jų prisidėti?

– Aš tiesiog nenoriu būti stovykloje, ir tiek, – atsakė K. – Leiskit man perlipti per tvorą ir eiti sau. Nusigręžkit. Niekas nepastebės, kad išėjau. Juk jūs netgi nežinote, kiek žmonių čia išvis yra.

– Perlipsi per tvorą, ponuli, ir aš tave nudėsiu. Be jokio sąžinės graužimo. Tiesiog tave įspėju.

Rytojaus rytą, kai kiti vyrai išėjo darban, K gulėjo lovoje. Vėliau jis vėl nuėjo prie vartų. Budėjo tas pats sargybinis. Jiedu pasikalbėjo apie futbolą.

– Aš sergu diabetu, – prisipažino sargybinis. – Todėl jie ir neišsiuntė manęs į šiaurę. Aš jau trejus metus dirbu su popieriais, sandėliuose, sargybiniu. Tu manai, kad stovykloje blogai? Tai pamėgink čia išsėdėti dvylika valandų per parą nieko neveikdamas, vien tik spoksodamas į tuos erškėčius. Ir vis dėlto, bičiuli, pasakysiu tau vieną dalyką, ir tai – šventa tiesa: kai tiktai gausiu įsakymą vykt į šiaurę, pasišalinsiu. Daugiau jie niekada manęs nepamatys. Šitas karas – ne mano karas. Tegu jie patys ir kariauja, tai – jų karas.

Sargybinis norėjo sužinoti apie K lūpą („Šiaip smalsu“, – pasakė), ir K papasakojo jam. Jis linktelėjo galvą.

– Taip ir maniau. Bet paskui pagalvojau, gal tave kas nors sužeidė.

Sargybos namelyje jis turėjo mažą žibalinį šaldytuvėlį. Išsinešė lauk pietus – šaltos vištienos su duona ir pasidalijo jais su K, perdavęs maistą per vielinį tinklą.

– Regis, mes dar neblogai gyvename, – pasakė, – turint galvoj, kad vyksta karas. – Ir ironiškai nusišypsojo.

Jis papasakojo apie moteris stovykloje, apie tai, kas jį ir jo bendradarbius aplanko naktį.

– Jos išalkusios sekso, – paaiškino. Paskui nusižiovavo ir grįžo į savo šezlongą.

Kitą rytą Maiklą pažadino Robertas.

– Renkis, tau reikia eit į darbą, – pasakė. K nustūmė jo ranką. – Judinkis, – paragino Robertas, – jie nori, kad šiandien susirinktų visi, jokių pasiteisinimų, jokių ginčų, tu privalai eiti.

Po dešimties minučių K stovėjo už vartų, košiamas žvarbaus ankstyvo ryto vėjo, jį įskaičiavo, ir jis laukė sunkvežimio. Juos vežė Princo Alberto gatvėmis, paskui už miesto Klarstromo kryptimi; jie įsuko į žvyrkelį, pravažiavo pro plačiai išsidriekusią paunksnių gausią sodybą ir sustojo prie vešlaus liucernų lauko, kur jų laukė du policijos atsarginiai su raiščiais ant rankų ir šautuvais. Kai jie išlipo iš sunkvežimio, ūkio darbininkas, tylintis ir nežiūrintis į akis, įdavė jiems po pjautuvą. Paskui pasirodė aukštas vyriškis su šviežiai išlygintomis plačiomis chaki spalvos kelnėmis. Jis iškėlė aukštyn pjautuvą.

– Jūs visi mokate naudotis pjautuvu, – kreipėsi į juos. – Jums reikia nupjauti du morgenus*. Tad imkitės darbo!

* Morgenas – žemdirbystės ploto matas lygus 8 563 m² (*vert. past.*).

Išrikiuoti trijų žingsnių atstu vienas nuo kito, vyrai pradėjo pjauti lauką, kaskart vis pasilenkdami, surinkdami į saują žolę, nupjaudami ir žengdami į priekį pusę žingsnio tokiu ritmu, nuo kurio K netrukus išpylė prakaitas ir ėmė svaigti galva.

– Pjaukit švariai, pjaukit švariai! – subaubė kažin koks balsas tiesiai jam už nugaros. K atsisuko ir susidūrė akis į akį su tuo ūkininku chaki spalvos drabužiais, užuodė saldų jo dezodorantą.

– Kur tu užaugai, beždžione? – šaukė tas. – Pjauk žemai, pjauk švariai! – Ištraukė pjautuvą Maiklui iš rankos, nustūmė jį šalin, čiupo liucernos kuokštą priešais save ir jį nupjovė švariai, žemai. – Ar matai? – sušuko. K linktelėjo galvą. – Tada daryk taip, žmogau, daryk! – šaukė. K pasilenkė ir nupjovė kitą kuokštą prie pat žemės.

– Ir iš kur jie ištraukia tokias atliekas kaip šitas? – išgirdo ūkininką sakant vienam iš policijos atsarginių. – Jis juk leisgyvis! Kitąsyk jie iškas mums lavonų!

– Aš nebegaliu dirbti toliau! – išstenėjo K Robertui per pirmą pertrauką. – Man žiauriai gelia strėnas kiekvienąsyk, kai atsitiesiu, ir žemė sukasi.

– O tu tiesiog dirbk lėtai, – patarė Robertas. – Jie negali priversti tavęs daryti tai, ko tu negali.

K pažvelgė į savo nelygiai nupjautą pradalgę.

– Ar nori žinoti, kas jis toks? – sumurmėjo Robertas. – Šitas vyrukas – policijos kapitono Osthauzeno svainis. Žinai, ką jis daro, kai sulūžta jo kombainas? Pakelia telefono ragelį, paskambina į policijos skyrių, ir jau kitą dieną iš pat

ankstyvo ryto turi trisdešimt porų rankų savo liucernai nupjauti. Štai kaip čia veikia sistema.

Jie baigė pjauti tą lauką tamsai beveik jau nusileidus, susukti liucerną į ritinius paliko kitai dienai. K tiesiog sverdėjo nuo išsekimo. Sėdėdamas sunkvežimyje užsimerkė ir jautėsi taip, tarytum lėktų per beribę tuščią erdvę. Grįžęs į baraką užmigo ir miegojo kaip užmuštas. Paskui vidurnaktį jį pažadino kūdikio verksmas. Aplink buvo girdėti nepatenkintas murmėjimas: rodės, visi buvo pažadinti. Rodės, valandų valandas jie gulėdami klausėsi, kaip kūdikis kažin kur palapinėje čia paverkšlena, čia padejuoja, paskui ima klykti net uždusdamas. Alpėdamas iš miego K jautė, kaip jame kyla pyktis. Gulėjo spausdamas prie krūtinės kumščius, trokšdamas, kad kas nors sunaikintų tą kūdikį.

Stovėdamas sunkvežimio gale, riaumojant iš paskos sūkuringam srautui, K užsiminė apie tą verksmą naktį.

– Ar nori sužinoti, kaip jie galiausiai nutildė tą vaiką? – paklausė Robertas. – Sugirdė brendžio. Brendžio ir aspirino. Tai vienintelis vaistas. Stovykloje nėra daktaro, jokios medicinos seselės. – Jis patylėjo. – Aš tau papasakosiu, kas nutiko, jiems vos tik atidarius tą stovyklą, vos atidarius šituos naujus namus, pastatytus visiems benamiams, skvoteriams iš Bontjeskralo ir Onderdorpo, gatvių elgetoms, bedarbiams, kalnuose nakvojantiems valkatoms, iš ūkių išvarytiems žmonėms. Nepraėjus nė mėnesiui po to, kai jie atvėrė stovyklos vartus, visi jau buvo ligoniai. Dizenterija, paskui tymai, paskui gripas, viena liga paskui kitą. Dėl to, kad buvom uždaryti

kaip gyvuliai narve. Atvyko apylinkės medicinos seselė ir, žinai, ką ji darė? Paklausk bet kurį, kuris ten buvo, ir jis tau pasakys. Ji stovėjo vidury stovyklos, kur visi ją matė, ir verkė. Žiūrėjo į vaikus su išsišovusiais kaulais ir nežinojo, ką daryti, tiesiog stovėjo ir verkė. Tokia stambi, stipri moteris. Apylinkės medicinos seselė.

– Bet šiaip ar taip, – toliau kalbėjo Robertas, – jie baisiai išsigando. Po to pradėjo mėtyti į vandenį kažkokius žirnelius ir kasti išvietes, ir dar purkšti skystį nuo musių, o sriubą jau atnešdavo kibiruose. Bet negi tu manai, kad jie tai darė todėl, kad myli mus? Neturėk iliuzijų. Jiems geriau, kad mes gyventume, nes pernelyg jau šiurpiai atrodome, kai sergame ir mirštame. Jei mes tik paprasčiausiai suplonėtume, pavirstume popieriumi, o paskui pelenais ir nupleventume, jiems būtų nė motais. Tiesiog jie nenori susisieloti. Jie nori užmigti gerai nusiteikę.

– Nežinau, – atsakė K, – nežinau.

– Tu žiūri negiliai, – pasakė Robertas. – Įsižiūrėk geriau į jų širdis ir pamatysi.

K gūžtelėjo pečiais.

– Tu – kūdikis, – pasakė Robertas. – Pramiegojai visą savo gyvenimą. Laikas nubusti. Kaip manai, kodėl jie teikia tau labdarą, tau ir vaikams? Todėl, kad mano, jog jūs – nepavojingi, jūs dar neatsimerkėte, jūs nematote jus supančios tiesos.

Po dviejų dienų kūdikis, rėkęs tą naktį, numirė. Kadangi iš viršaus buvo nuleista geležinė taisyklė, esą jokiomis aplinkybėmis jokioje stovykloje ar prie jos negalima steigti kapinių, vaikas buvo palaidotas miesto kapinių galiniame kvarta-

le. Jo motina, aštuoniolikos metų mergina, pargrįžo iš laidotuvių ir nustojo valgiusi. Ji neverkė, tik sėdėjo prie savo palapinės ir žvelgė į Princo Alberto pusę. Kai draugai atėjo paguosti jos, ji nesiklausė; kai ją palietė, nustūmė jų rankas. Maiklas K iškiurksojo ištisas valandas prie tvoros ten, kur ji negalėjo pamatyti, kad jis ją stebi. Ar taip aš mokausi? – klausė save. – Ar pagaliau aš sužinau ką nors apie gyvenimą, čia, stovykloje? Jam atrodė, kad gyvenimo scenos viena po kitos buvo suvaidintos jam prieš akis ir kad visos jos jungiasi draugėn. Nuojauta sakė jam, kad čia esama vienos vienintelės prasmės, telkiančios jas visas į vieną tašką ar gresiančios sutelkti, nors jis dar nežinojo, kas tai per prasmė.

Kiaurą naktį ir dieną ta mergina šitaip išbūdravo, paskui nusišalino į palapinę. Sklido kalbos, kad ji vis dar nei verkia, nei valgo. Kiekvieną rytą, vos tik nubudus, pirmoji K mintis būdavo: ar pamatysiu ją šiandien? Ji buvo neaukšta, stora, ir niekas iš tikrųjų nežinojo, kas buvo to vaiko tėvas, nors ėjo gandas, kad jis pasitraukė į kalnus. K klausė save, ar tik jis pagaliau neįsimylėjo. Paskui, praėjus trims dienoms, ta mergina vėl pasirodė ir vėl ėmė gyventi savo gyvenimą iš naujo. Regėdamas ją tarp kitų žmonių, K nepastebėjo, kad ji kuo nuo kitų skirtųsi. Jis taip jos ir neužkalbino.

Vieną gruodžio naktį, pažadinti jaudulingų šauksmų, stovyklos gyventojai lipo iš savo lovų ir kliuvinėdami bėgo pasižiūrėti į didžiulį gražų oranžinį žiedą, besiskleidžiantį ties horizontu tamsaus dangaus fone Princo Alberto pusėje. Pasigirdo nuostabos aikčiojimai ir švilpesiai. Kažkas sušuko: „Iš kiek lažinsimės, kad tai policijos nuovada!“ Visą valandą

jie išstovėjo stebėdami tą reginį, ugnis tuo metu veržėsi lauk nelyginant fontanas, rijo pati save ir viską aplinkui. Būdavo valandėlių, kai jie neabejojo girdį tuos riksmus, verksmą ir liepsnų kriokimą sklindant mylių mylias per tuščią stepę. Paskui pamažėle gėlė darės vis raudonesnė ir blankesnė, fontanas prarado savo energiją, kol galiausiai, vieniems vaikams užmigus ant rankų, kitiems trinant akis, kai nieko jau nebesimatė, tik dūmų gaubiamas švytėjimas tolumoje, atėjo laikas grįžti į lovas.

Policija užgriuvo auštant. Dvidešimties žmonių būrys iš etatinių policininkų ir jaunų kariuomenės atsarginių su šunimis ir šautuvais, vadovaujamų ant furgono stogo stovinčio karininko, šaukiančio komandas į garsintuvą, leidosi per palapinių eiles, traukė lauk kuolelius, griovė palapines, daužė jų klostėse spurdančius pavidalus. Jie įsiveržė į barakus ir daužė miegančius savo lovose žmones. Išsilenkęs jų smūgių ir išbėgęs lauk jaunuolis buvo įvarytas už išviečių į kampą ir užspardytas iki sąmonės netekimo; šuo parvertė mažą berniuką; klykiantį iš baimės žmonės jį pakėlė, jo galvos oda buvo sudraskyta ir kraujavo. Pusnuogiai, vieni dejuojantys, kiti kartojantys maldas, treti netekę iš baimės amo, vyrai, moterys ir vaikai buvo suvaryti į krūvą atviroje vietoje priešais barakus ir jiems buvo liepta susėsti. Iš čia, sekami šunų ir žmonių su atkištais šautuvais, jie stebėjo, kaip kiti to būrio vyrai it skėrių debesis siaubia palapines, versdami jas aukštyn kojom, mesdami lauk viską, kas jose buvo, tuštindami lagaminus ir dėžes, kol ta vieta jau pavirto į atmatų krūvą, kur buvo suversti drabužiai, patalynė, mais-

tas, virtuvės rykai, indai, į visas puses išdrabstyti tualeto reikmenys; po kurio laiko tie vyrai patraukė į barakus, juose irgi viską sujaukė.

K per visą tą vyksmą sėdėjo užsimaukšlinęs ant ausų beretę, saugodamasis ankstyvo ryto vėjo. Greta jo sėdinti moteris laikė verkiantį kūdikį nuogu užpakaliu, o prie jos glūžėsi dvi mažos mergytės, viena buvo įsikibusi į vieną ranką, kita – į kitą.

– Eikš, atsisėsk prie manęs, – pakuždėjo K mažesnei mergaitei.

Nenuleisdama akių nuo juos užgriuvusio niokojimo, mergaitė perlipo per K kojas ir čiulpdama nykštį atsistojo į saugų jo rankų apjuostą ratą. Atėjo ir jos sesutė. Abi stovėjo prisispaudusios viena prie kitos, K užsimerkė, kūdikis ir toliau spardėsi ir unkščiojo.

Juos išrikiavo prie vartų ir liepė eiti pro juos po vieną. Viską, ką nešėsi, gavo palikti, net paklodes, kai kurių apsivyniotas ant naktinių baltinių. Šunų prižiūrėtojas K akivaizdoje išmušė vienai moteriai iš rankų radiją: numetė jį ant žemės ir ėmė trypti kojomis. „Jokių radijų“, – paaiškino.

Už tvoros vyrai buvo suburti kairėje, moterys ir vaikai – dešinėje. Vartus užrakino, ir stovykla liko tuščia. Paskui kapitonas, aukštas šviesiaplaukis įsakymus šaukęs vyriškis, atsivedė abu Laisvojo korpuso sargybinius ir pastatė juos priešais stovinčius eilėje prie tvoros. Sargybiniai buvo beginkliai ir susitaršę. K suko galvą, kas gi įvyko sargybos namelyje.

– O dabar pasakykit mums, – kreipėsi į juos kapitonas, – ko trūksta.

Trūko trijų vyrų, tų trijų vyrų, kurie miegojo viename iš trijų kitų barakų, ir su kuriais K niekada nebuvo persimetęs nė vienu žodžiu.

Kapitonas šaukė ant sargybinių, stovinčių priešais jį pagal komandą „ramiai". Iš pradžių K pamanė, kad jis šaukia dėl to, kad yra pripratęs prie garsintuvo, tačiau netrukus įsiūtis, jaučiamas tame riksme, buvo pernelyg aiškus, kad jo nepastebėtum.

– Ką mes čia laikome, savo galiniame kieme! – riaumojo jis. – Nusikaltėlių lizdą! Nusikaltėlius, sabotuotojus ir tinginius! O jūs! Jūs abu! Jūs ryjate, miegate, tunkate ir niekada nežinote, kur yra žmonės, kuriuos jūs privalote saugoti! Kaip jums atrodo, ką jūs čia veikiate? Vadovaujate poilsiautojų stovyklai? Juk tai darbo stovykla, vyruti! Tai stovykla, kur tinginiai mokomi dirbti! *Dirbti!* Ir jeigu jie nedirba, mes stovyklą uždarome! Mes ją uždarome ir visus valkatas išsiunčiame lauk! Dinkit iš čia ir nebegrįžkit! Jums jau buvo suteikta proga! – Jis pasisuko į vyrų būrį. – Taip, tai jūs, jūs, nedėkingi šunsnukiai, jūs, aš kalbu apie jus! – šaukė jis. – Jūs nieko nevertinate! Kas jums stato namus, kai jūs neturit kur gyventi? Kas duoda jums palapines ir antklodes, kai drebate iš šalčio? Kas jus slaugo, kas jumis rūpinasi, kas atvyksta čionai kas dieną su maistu? Ir kaipgi jūs mums atsilyginate? Gerai, nuo šiol galėsite badauti! – Jis giliai įkvėpė. Jam virš galvos tarytum ugnies debesis išniro saulė.

– Ar girdite mane? – šaukė toliau. – Aš noriu, kad visi mane girdėtumėt! Jūs prašyte prašotės karo, tad štai jums karas! Aš išstatau čia savo sargybinius – man nusispjaut ant kariuomenės! Aš išstatau savo paties sargybinius ir užrakinu

vartus, ir jeigu mano vyrai pamatys kurį nors iš jūsų, vyrą, moterį ar vaiką, už tvoros, jiems duotas įsakymas šauti, be įspėjimo! Niekas iš stovyklos neišeis, išskyrus tuos atvejus, kai bus vežama į darbą. Jokių svečiavimųsi, jokių iškylų, jokių piknikų. Patikrinimai kas rytą ir vakarą, kiekvienas esantysis privalo atsiliepti. Mes pernelyg ilgai buvome jums geri.

– O šitas beždžiones aš užrakinu su jumis! – Jis pakėlė ranką ir pompastiškai parodė į du sargybinius, vis dar stovinčius pagal komandą „ramiai". – Aš juos čia palieku, kad jie žinotų, kas čia vadovauja! Jūs, šunsnukiai! Jūs manot, kad aš jūsų nesekiau? Jūs manot, kad aš nežinau, koks malonus buvo jūsų gyvenimas? Jūs manot, kad aš nežinau, kaip jūs mylavotės ir krušotės tuomet, kai privalėjot eiti savo pareigas? – Ta mintis, regis, įaudrino jį dar labiau, nes jis staiga pasisuko, žaibu nurūko į sargybinių namelį ir netrukus išniro tarpduryje su mažu baltu emaliuotu šaldytuvu, kurį laikė prispaudęs prie pilvo. Jo veidas buvo įraudęs nuo įtampos, kepurė užkliuvo už durų sąramos ir nukrito. Jis atsistojo prie verandos krašto, pakėlė kiek tik įstengdamas aukščiau tą šaldytuvą ir tėškė jį žemyn. Šaldytuvas garsiai atsitrenkė į žemę, iš jo variklio ėmė tekėti žibalas.

– Matote? – rėkė dusdamas kapitonas. Pavertė šaldytuvą ant šono. Durelės atsivėrė ir tarškėdami išvirto litrinis imbierinio alaus butelis, margarino tūbelė, dešros kilpa, palaidi persikai ir svogūnai, plastmasinis vandens butelis ir penki buteliai alaus.

– Matote! – vėl sušuko dusdamas, raudonio išmuštas kapitonas.

Visą rytą jie išsėdėjo laukdami saulėkaitoje, kol du jauni policininkai ir padėjėjas mėlynais sportiniais marškinėliais su užrašu SAN CHOZĖ VALSTIJA ant priekio ir ant nugaros uoliai ir lėtai apieškojo paliktas nuolaužas. Barakuose jie aptiko vyno ir išliejo jį ant žemės. Visus rastus ginklus sumetė į krūvą: *kierie*, geležinį strypą, vamzdžius, porą didelių žirklių avims kirpti, keletą lenktinių peilių. Vidurdienį kratą paskelbė baigtą. Policija suvarė įnamius atgal, užrakino vartus ir po kelių minučių dingo, palikusi du saviškius, ir tie prasėdėjo visą popietę po stogeliu, stebėdami, kaip Jakalsdrifo gyventojai naršo po tas krūvas ieškodami savo daiktų.

Vėliau iš vieno naujųjų sargybinių jie sužinojo, kodėl jie užsitraukė tokią Osthauzeno rūstybę. Vidurnaktį metalo dirbtuvėse Didžiojoje gatvėje pasigirdo garsus sprogimas ir kilo nesuvaldomas gaisras, išplitęs į gretimą pastatą, o iš ten – į miesto kultūros istorijos muziejų. Tas muziejus su jo šiaudiniu stogu ir šviesaus medžio lubomis bei grindimis buvo sunaikintas per valandą, nors kai kurie senoviško ūkininkavimo eksponatai, išstatyti kieme, buvo išgelbėti. Žibintuvėlių šviesoje apieškojusi rūkstančius metalo dirbtuvių griuvėsius, policija rado įsilaužimo žymių, ir, kai vienas iš jos vairuotojų prisiminė, kad išvakarėse, sutemus, prie Jakalsdrifo posūkio sustabdė tris keistus vyriškius, važiavusius dviem dviračiais (jis juos įspėjęs, kad jie jau beveik pažeidžią komendanto valandą, jie pasiteisinę skubą į Onderdorpą, kur gyveną, ir jis daugiau nebegalvojęs apie juos), atrodė visiškai aišku, kad į padegimą mieste įsivėlę stovyklos gyventojai.

K nedaug vargo, kol susirinko tuos kelis savo daiktus, tačiau gyventojai iš kitų barakų, turėję didesnius ar mažesnius lagaminus, vis dar liūdnai klajojo tarp nuolaužų, ieškodami savo mantos. Dėl paprasčiausių plastmasinių šukų kilo muštynės. K pasitraukė.

Nors buvo trečiadienis, ponios su sriuba neatvažiavo. Moterų delegacija nuėjo prie vartų prašyti leidimo pasinaudoti krosnimi stovyklos virtuvėje, tačiau sargybiniai pareiškė neturį rakto. Kažkas, tikriausiai koks nors vaikas, metė į virtuvės langą akmenį.

Kitą dieną neatvažiavo ir sunkvežimis vežti žmonių į darbą. Įdienojus policijos sargybinius pakeitė du nauji vyrai.

– Jie numarins mus badu, – pasakė Robertas garsiai, kad ir kiti išgirstų. – Tas gaisras buvo tik dingstis, kurios jie laukė. O dabar padarys tai, ko geidė visada – užrakins mus ir palauks, kol numirsime.

Stovėdamas prie vielinės tvoros ir klaidžiodamas akimis po stepę, K mąstė apie Roberto žodžius. Jam jau nebeatrodė labai keista mintis, kad toji stovykla – tai vieta, kur žmonės patalpinami, kad būtų pamiršti. Ir jau nebeatrodė atsitiktinumas, kad ji nematoma iš miesto, kad stovi prie kelio, kuris niekur neveda. Tačiau jis vis dar negalėjo patikėti, kad tiedu jauni vyrai sėdės sargybos namelio verandoje ir šaltakraujiškai, žiovaudami ir rūkydami, retkarčiais nueidami vidun nusnausti, stebės, kaip žmonės miršta jiems prieš akis. Kai žmonės numiršta, lieka jų kūnai. Netgi ir tie, kurie numiršta iš bado, palieka kūną. Negyvi kūnai gali sukelti tiek pat bėdos, kiek ir gyvi, jeigu teisybė, kad gyvas kūnas gali sukelt

bėdos. Jeigu tie žmonės iš tikrųjų nori mūsų atsikratyti, galvojo jis (smalsumo apimtas K stebėjo, kaip ta mintis pati pradėjo skleistis ir plėtotis jo galvoje it koks augantis augalas), jeigu jie iš tikrųjų nori užmiršt mus suvisai, jie turėtų duoti mums kirtiklius ir kastuvus ir liepti kasti, paskui, kai jau išsektume nuo to kasimo ir būtume iškasę didžiulę duobę stovyklos viduryje, jie turėtų liepti mums sulipt į ją ir atsigulti, ir kai mes ten gulėtume, visi lig vieno, jie turėtų nugriauti tuos barakus ir palapines, nuplėšti tą tvorą ir suversti barakus, tvorą ir palapines drauge su tuo, kas liko iš mūsų mantos, ant mūsų, užberti žemėmis, o paskui tą žemę sulyginti. *Tada*, galimas daiktas, jie pradėtų mus užmiršti. Bet kas gi gali iškasti tokią didžiulę duobę? Tik jau ne trisdešimt vyrų, net jeigu mums padėtų moterys, vaikai ir seniai, ir ne tokios kaip mūsų būklės, vien kirtikliais ir kastuvais, čionai, šitoje akmens kietumo stepėje.

Tai veikiau buvo panašu į Roberto mąstyseną, o ne į jo paties, kokį jis save pažinojo. Ar jis turėtų pripažinti, kad toji mintis priklausė Robertui ir tik prisiglaudė jame, o gal galėtų pasakyti, kad, nors jos sėkla atsirado iš Roberto, išaugo ji vis dėlto jame ir dabar priklausė jam? – mąstė K. Jis nežinojo.

Paskui pirmadienio rytą apygardos savivaldybės sunkvežimis atvažiavo kaip paprastai paimti jų į darbą. Prieš jiems sulipant į kėbulą, sargybiniai sutikrino pagal sąrašą jų pavardes, o šiaip jau, atrodė, niekas nepasikeitė. Vairuotojas pagal sąrašą išbarstė juos po ūkius toje apylinkėje. K su dviem drau-

gais gavo taisyti tvoras. Tas darbas buvo lėtas, nes jie naudojo ne naują vielą, o senos vielos galiukus: sujungti jie sklaidėsi į visas puses. K patiko to darbo tėkmė ir kartotinis pobūdis. Atvažiuodami iš ryto ir išvažiuodami vakare jie praleido tame ūkyje maždaug savaitę, buvo dienų, kai pataisydavo vos kelis šimtus metrų tvoros. Kartą tas ūkininkas pasivedėjo K į šalį, pavaišino cigarete ir jį pagyrė: „Tu jauti vielą, – pasakė. – Tau reikia užsiimti tvorų tiesimu. Mūsų krašte visada reikės gerų tvoros tiesėjų, kad ir kas būtų. Jei laikai gyvulius, tau reikalinga tvora, nieko negali būti paprasčiau". Jis irgi mėgstąs vielą, kalbėjo toliau. Jam esą nemalonu naudoti netvarkingas medžiagas, bet ką gi čia daugiau surasi? Savaitės pabaigoje jis sumokėjo visiems trims vyrams už jų darbą nustatytą atlyginimą, bet dar pridėjo po paketą vaisių ir žalių kukurūzų bei panešiotų drabužių. Maiklui davė seną megztinį, kitiems dviem – dėžę nudėvėtų drabužių jų žmonoms ir vaikams. Jau sunkvežimyje, pakeliui į namus, vienas iš K darbo ir kelionės draugų, naršydamas toje dėžėje, aptiko dideles medvilnines moteriškas kelnaites. Pakėlė jas aukštyn, ištempęs tarp pirštų galų, suraukė nosį ir paleido. Sūkuriuotas srautas pagavo jas ir nusinešė. Tada jis nusviedė per bortą ir visą tą dėžę.

Tą vakarą stovykloje atsirado alkoholio ir prasidėjo muštynės. Kai K vėl pažvelgė ton pusėn, vienas iš Laisvojo korpuso vyrukų, tasai, kuris jam sakėsi sergąs diabetu, stovėjo laužo šviesoje susiėmęs už šlaunies ir šaukėsi pagalbos. Jo rankos žvilgėjo visos kruvinos, kelnių klešnė buvo sudrėkusi.

– Kas gi man dabar bus? – šaukė jis be paliovos. Buvo net matyti, kaip kraujas sunkiasi jam pro pirštus, tirštas tarsi alyva. Žmonės iš visų pusių subėgo pažiūrėti.

K puolė prie vartų, kur stovėjo du policijos sargybiniai ir spoksojo ton pusėn, kur vyko sąmyšis.

– Į tą vyrą dūrė peiliu, – pralemeno, – jis kraujuoja, jūs turit nuvežti jį į ligoninę.

Sargybiniai susižvalgė.

– Atvesk jį čionai, – pasakė vienas, – tada pažiūrėsim.

K nubėgo atgal. Sužeistasis vyriškis sėdėjo nuleidęs kelnes ant kulkšnių ir nesustodamas kalbėjo, graibydamasis už šlaunies, iš kurios vis dar sruvo kraujas.

– Mes turim nuvesti jį prie vartų! – sušuko K. Tai buvo pirmas kartas, kai jis stovykloje pakėlė balsą, ir žmonės smalsiai sužiuro į jį. – Nuveskime jį prie vartų, tada jie nuveš jį į ligoninę! – Ant žemės sėdintis vyriškis energingai linksėjo galvą:

– Nuvežkit mane į ligoninę, žiūrėkite, kaip aš kraujuoju! – šaukė jis.

Jo bičiulis, kitas Laisvojo korpuso kareivis, prasibrovė prie jo alkūnėmis, jis atsinešė rankšluostį ir pamėgino juo aprišti žaizdą. Kažkas bakstelėjo K alkūne: tai buvo vyriškis iš kitų barakų.

– Palik juos, tegu jie patys žiūri vienas kitą, – pasakė. Būrelis pradėjo skirstytis. Netrukus liko tik vaikai ir K, stebintis, kaip tas jaunesnis vyras mirgančioje šviesoje apriša vyresniajam šlaunį.

K taip ir nesužinojo, kas dūrė tam sargybiniui peiliu ir ar sargybinis pasveiko, nes tai buvo paskutinė jo naktis stovyk-

loje. Kai visi sugulė į lovas, jis tyliai susirišo savo daiktus į juodąjį paltą, išslinko lauk ir užsiglaudė už cisternos palaukti, kol užges paskutinės žarijos, kol nieko nebesigirdės, tik vėjo ūžavimas stepėje. Palaukė dar vieną valandą, visas virpėdamas nuo tokio ilgo sėdėjimo be judesio. Paskui nusiavė batus, pasikabino juos surištus aplink kaklą ir nutipeno prie tvoros už išvietės, permetė ryšulį ir ėmė per ją lipti. Vienu metu, apžergus tvorą, kelnės užkibo už vielos spyglio, ir Maiklas tapo kuo puikiausiu taikiniu sidabriškai mėlyno dangaus fone; paskui jis jas atkabino ir buvo jau kitapus tvoros, tyliai žengė per tą žemę ir negalėjo atsistebėti, kad ji tokia pat kaip žemė už tvoros.

Žingsniavo kiaurą naktį, nejausdamas jokio nuovargio, kartais net suvirpėdamas iš jaudulio, kad jis – jau laisvas. Pradėjus švisti, išsuko iš kelio ir patraukė laukais. Nematė jokio žmogaus, nors krūptelėjo ne vieną kartą, kai iš priedangos iššokusi antilopė nuskuosdavo per laukus kalvų link. Sausa balta žolė bangavo vėjyje, dangus buvo mėlynas, jo kūnas buvo tvinkte pritvinkęs besiliejančios per kraštus energijos. Darydamas didžiules kilpas, jis aplenkė vienos sodybos namą, paskui kitos. Kraštovaizdis buvo toks tuščias, jog kartais galėdavo nesunkiai patikėti, kad jo pėda pirmoji užmynė kurį nors tos žemės colį arba pajudino kurį nors akmenėlį. Tačiau kas mylią ar kas dvi vis pasitaikydavo kokia tvora, kad jam primintų: jis ne tik pabėgėlis, bet dar ir įsibrovėlis į svetimas valdas. Lankstydamasis po tomis tvoromis Maiklas pajusdavo meistro pasitenkinimą, kad viela įtempta taip tvirtai, jog net sugausdavo patimpčiota. Ir vis dėlto jis negalėjo įsi-

vaizduoti, kad visą gyvenimą kaltų į žemę kuolus ir tiestų tą žemę sudalijančias tvoras. Regėjo save ne kaip sunkų kūną, kuris palieka paskui save pėdsaką, bet, jei jau reikėjo save įsivaizduoti, – tai jis buvo kažkas panašaus į taškelį žemės paviršiuje, žemės, įmigusios pernelyg giliai, kad atkreiptų dėmesį į skruzdės letenėlės grybštelėjimą, į drugelio dantų krunkštelėjimą, į nusėdusios dulkės prisilietimą.

Jis kopė į paskutinę kalvą, širdis jam ėmė smarkiau dunksčioti. Užlipus ant kalvos gūbrio, apačioje išniro tasai namas: iš pradžių stogas ir sulūžęs kraigas, paskui – kalkėmis baltintos sienos; viskas buvo taip pat, kaip ir anksčiau. Be jokios abejonės, aš pergyvenau tą paskutinį iš Vizadžių giminės, galvojo Maiklas; be jokios abejonės, kiekviena tų dienų, kurias aš nugyvenau misdamas oru kalnuose ar tuomet, kai stovykloje mane rijo laikas, šitam vaikinui buvo per daug ilga ištverti, nesvarbu, ar jis valgė, ar kentė badą, miegojo ar būdravo savo slaptavietėje.

Galinės durys buvo neužrakintos. Kai K atšovė viršutinę sklendę, kažkas jam leptelėjo kone į veidą ir nėrė už kampo: katė, didžiulė katė margu juodu ir geltonu kailiu. Anksčiau jis niekada nebuvo matęs katės toje sodyboje.

Namas tvoskė karščiu ir dulkėmis, tačiau sykiu pasenusiais taukais bei neišdirbta oda. Dvokas stiprėjo jam artėjant prie virtuvės. Priėjęs prie virtuvės durų, K sudvejojo. Dar pats laikas, pamanė, nušluoti savo pėdų atspaudus ir išslimpinti lauk. Juk, kad ir kam būčiau sugrįžęs, tik ne gyventi taip, kaip čia gyveno Vizadžiai, miegoti ten, kur jie miegojo, sėdėti priekinėje jų verandoje žvalgant savo valdas. Jei šitas

namas turėtų stovėti apleistas kaip būstas visų Vizadžių kartų šmėkloms, man būtų vis vien. Aš ne dėl namo atėjau.

Virtuvė, į kurią pro skylę kraige skverbėsi saulės spindulys, buvo tuščia; dvokas sklido iš podėlio, ir ten, įdėmiai žvelgdamas į prietemą, K įžiūrėjo ant kablio kabantį avies ar ožkos šoną. Nors iš tos skerdenos buvo mažai kas likę ir kaulus draugėje laikė perdžiūvęs pilkas pergamentas, aplinkui vis dar birzgė žaliapilvės musės.

Pradėjęs nuo virtuvės, Maiklas apėjo visą namą, ieškodamas patamsyje Vizadžių vaikinuko pėdsakų ar kokių nors užuominų į jo slaptavietę. Nieko nerado. Grindis buvo nuklojęs šviežių dulkių sluoksnis. Ant aukšto durų iš lauko pusės kabojo spyna. Baldai stovėjo kur stovėję, nebuvo jokių išdavikiškų žymių. Maiklas sustojo valgomojo viduryje sulaikęs kvapą, įsiklausydamas į menkiausią iš viršaus ar apačios atsklindantį krustelėjimą; tačiau, jei koks vaikaitis čia ir buvo, jei jis dar buvo gyvas, tai to vaikaičio širdis mušė išvien su Maiklo širdimi.

Jis išėjo saulėkaiton ir patraukė keliu, vedančiu per stepę prie užtvankos ir į tą lauką, kur kitados jis išbarstė motinos pelenus. Atpažino kiekvieną akmenį, kiekvieną krūmą palei kelią. Prie užtvankos pasijuto kaip namie, o to niekad nejautė būdamas tuose namuose. Atsigulė ir ilsėjosi, pasikišęs po galvą tą suvyniotą juodą paltą, žiūrėjo, kaip virš jo sukasi dangus. Noriu gyventi čia, galvojo, noriu gyventi čia iki pat savo dienų galo, čia, kur gyveno mano motina ir močiutė. Tik tiek, nieko daugiau. Kaip apmaudu, kad, gyvendamas šiais laikais, žmogus privalo būti pasiruošęs gyventi kaip gyvulys. Norin-

tis gyventi žmogus negali gyventi namuose su apšviestais langais. Jis privalo lindėti urve ir dieną slapstytis. Jis privalo gyventi taip, kad nepaliktų nė menkiausio savo gyvenimo pėdsako. Štai prie ko mes priėjome.

Užtvanka buvo išdžiūvusi, kitados vešli ją apaugusi žolė – lūži, balta, negyva. Jo pasėtų moliūgų ir kukurūzų neliko nė padujų. Stepių žolės apžėlė plotelį, kurį jis buvo kitados sukasęs, ir vešėte vešėjo.

Maiklas atlaisvino pompos rankeną. Ratas brakštelėjo, sulingavo, sudrebėjo ir ėmė suktis. Stūmoklis paniro ir vėl iškilo į paviršių. Siūbtelėjo vanduo, iš pradžių surūdijusiais tamsiais krešuliais, paskui švarus. Viskas vėl buvo taip, kaip ir anksčiau, taip, kaip jis visa tai prisiminė kalnuose. Pakišo ranką po srove – pajuto jėgą, stumiančią jo pirštus; nulipo į užtvanką ir atsistojo po srove, užvertęs į viršų veidą, kaip kokia gėlė; jis gėrė ir leidosi liejamas vandens, tas jo vandens troškimas buvo nepasotinamas.

Miegojo po atviru dangum ir nubudo iš sapno, kuriame Vizadžių vaikinukas, susirietęs į kamuolį tamsoj po grindų lentomis, aplipęs ropojančiais per jį vorais (jo galva buvo užgulta viso drabužių spintos svorio) be garso, vien tik lūpomis kartojo žodžius – maldavimus, šūksnius ar įsakymus, Maiklui buvo neaišku, – kurių jis nei girdėjo, nei suprato. Atsisėdo pasijutęs sustingęs ir išsekęs. „Kad tik jis nepavogtų iš manęs mano pirmos dienos! – sudejavo sau pačiam. – Aš ne tam sugrįžau, kad tapčiau jo slauge! Juk pasirūpino savim visus tuos mėnesius, te pasirūpina dar mažumėlę!“ Susivyniojęs į tą juodą paltą, Maiklas sukando dantis ir ėmė

laukti aušros, kankinamas troškimo pajusti malonumą, kurį sau pažadėjo, – kasti ir sodinti, nekantraudamas kaip galima greičiau atsikratyti rūpesčio įsitaisyti būstą.

Visą rytą Maiklas trepeno po stepę, ieškodamas vietų tarp lėkštų vandens išgraužų, kurios driekėsi nuo kalvų šlaitų ir tarp sprūdžių, kur uolos lūždavo stačiomis linijomis. Už trijų šimtų jardų nuo užtvankos dvi žemos kalvos lyg putlios krūtys stovėjo išlinkusios viena šalia kitos. Ten, kur jos susitiko, šlaitai suformavo nuolaidžią sprogymę, trijų ar keturių jardų ilgumo, gilumo sulig žmogaus liemeniu. Sprogymės dugnas buvo nuklotas smulkiu tamsiai mėlynu žvyru, tokio pat žvyro buvo galima nudaužti nuo jos kraštų. Ten Maiklas ir įsikūrė. Persinešė ten savo įrankius: kastuvą ir kirstuką iš pašiūrės prie sodybos namo. Nuo avių diendaržio stogo nulupo penkias pėdas gofruotos skardos. Didelėmis pastangomis ištraukė tris kuolus iš sulūžusios tvoros raizginio už to jau mirusio sodo. Susigabeno visa tai prie užtvankos ir ėmėsi darbo.

Pirmiausia jis griebėsi gremžti sprogymės kraštus, kad apačioje ji būtų platesnė labiau negu viršuje, ir suplokštino žvyro dugną. Siauresnį galą užkimšo akmenų krūva. Tada permetė per sprogymę tuos tris kuolus, ant jų uždėjo skardos lakštą ir prispaudė jį akmens luitais. Dabar jis jau turėjo penkių pėdų gylio urvą arba olą. Tačiau, kai atsitraukė prie užtvankos jos apžiūrėti, akis iš karto pastebėjo tamsią įėjimo angą. Tad likusią popietės dalį jis praleido ieškodamas būdų ją paslėpti. Sutemoms nusileidus, Maiklą apėmė nuostaba susivokus, kad jau antrą dieną nieko nevalgė.

Kitą rytą atsitempė pilnus maišus upės smėlio ir išbarstė jį ant grindų. Nuskėlė plokščių akmenų nuo kalvos klodų ir priekyje pastatė sieną, paliko tik netaisyklingos formos plyšį, kad galėtų įsirangyti vidun. Suminkė dumblą su sausa žole ir užkamšė juo plyšius stoge ir sienose. Ant stogo užbėrė žvyro. Visą dieną nieko nevalgė ir nejautė tam jokio poreikio, bet pastebėjo, kad dirba kur kas lėčiau, kad būna tarpų, kai jis tik stovi arba klūpo prieš savo rankų darbą, o mintys klaidžioja kitur.

Kemšant tą masę į plyšius ir glotninant jam dingtelėjo, kad užlijus bent kiek smarkesniam lietui, visas kruopštus jo tvirtinimo darbas bus to lietaus išplautas; aišku, lietaus vanduo per išgraužą žliaugte žliaugs kiaurai jo namą. Reikėjo pakloti po tuo smėliu akmeninį pamatą, pamanė, ir privalėjau numatyt pakraigę. Bet paskui pagalvojo: juk nestatau čia, prie tos užtvankos, namo, kuris eis iš kartos į kartą. Tai, ką darau, turi būti sumesta nerūpestingai, laikinai, tai turi būti pastogė, kurią gali apleisti nesusijaudinęs iki širdies gelmių. Taip, kad, jiems kada nors suradus tą vietą arba jos griuvėsius ir purtant galvas, kai sakys vienas kitam: „Kokie jie tingūs padarai, kaip jie nesididžiuoja savo darbu!“, man būtų nė motais.

Pašiūrėje buvo likusi paskutinė sauja moliūgų ir melionų sėklų. Ketvirtą dieną po to, kai sugrįžo, K ėmėsi jas sėti, išvalęs žemės plotelį kiekvienai sėklai atskirai toje žolių jūroje, kuri bangavo virš ankstesnio derliaus kapinių. Jis nebedrįso drėkinti viso savo sklypo: šviežios žolės žalumas išduotų jį. Todėl laistė sėklą po sėklos, nešdamas vandenį iš užtvankos senoje dažų skardinėje. Po šito triūso nebeliko

kas veikti, vien tik laukti, kada sėklos sudygs, jeigu sudygs. Jis gulėjo urve galvodamas apie tuos savo varganus antrus vaikus, jau pradedančius veržtis viršun į saulę pro tamsią žemę. Jam nedavė ramybės vienas dalykas: pasėjęs tas sėklas vėlią vasarą, jis joms nesuteikė visų jų galimybių.

Besirūpinant tomis sėklomis, jas stebint ir laukiant, kada gi žemė duos maistui tinkančių vaisių, jo paties poreikis maistui darėsi kaskart mažesnis. Alkis buvo pojūtis, kurio jis nejautė ir kurį vargiai teprisiminė. Jis valgė, – tai, ką surasdavo, – tik todėl, kad vis dar neatsikratė tikėjimo, esą kūnai, kurie negauna maisto, miršta. Jam buvo visiškai nesvarbu, kokį maistą jis valgo. Tas maistas būdavo beskonis arba atsiduodavo žeme.

Kai maistas atsiras iš šitos žemės, tarė jis sau, atgausiu apetitą, nes jis turės skonį.

Po sunkumų, patirtų kalnuose ir stovykloje, iš jo kūno beliko tik kaulai ir raumenys. Drabužiai, jau nudriskę, karojo ant jo beformiai. Bet, kai vaikštinėdavo po savo lauką, fizinis jo buvimas teikė jam didžiulį džiaugsmą. Jo žingsniai buvo tokie lengvi, kad jis vos paliesdavo žemę. Atrodė įmanoma skraidyti, atrodė įmanoma būti kartu kūnu ir dvasia.

Jis vėl ėmė misti vabzdžiais. Kadangi laikas liejosi ant jo šitokia nesibaigiančia srove, jis kiaurus rytus gulėdavo kniūbsčias virš termitų lizdo, rankiodamas po vieną jų lervas žolės stiebeliu ir dėdamasis jas į burną. Arba lupdavo žievę nuo nudžiūvusių medžių, ieškodamas vabalų vikšrų, arba švarku numušdavo žemėn žiogus, nutraukdavo jiems galvas, kojas ir sparnus, o kūnelius sugrūsdavo į tyrę ir išdžiovindavo ją saulėje.

Valgydavo ir šaknis. Apsinuodyti nebijojo, nes, regis, skyrė gerybinį ir piktybinį kartumą, sakytum kitados yra buvęs gyvūnas ir kenksmingų bei naudingų augalų išmanymas vis dar buvo gyvas jo sieloje.

Jo užuoglauda buvo kiek toliau nei už mylios nuo kelio, kuris ėjo per tą sodybą, o paskui darė kilpą atgal ir jungėsi su šalutiniu keliuku, vedančiu į toliausius Žudikų slėnio pakraščius. Kad ir kaip mažai važiuojamas buvo tas kelias, vis dėlto pagrindo nerimastauti buvo. Keletą kartų, išgirdęs tolimo variklio birzgimą, K gavo nerti šalin ir slėptis. Kartą tingiai bastydamasis po upės vagą, jis netikėtai pakėlė galvą ir išvydo asiliuku kinkytą vežimą, važiuojantį žmogaus balso atstu: jį vadeliojo senukas, o šalia jo buvo dar kažkas, moteris ar vaikas. Ar jie jį pastebėjo? Bijodamas krustelėti ir patraukti į save dėmesį, Maiklas sustingo kur sustojęs, puikiausiai matomas bet kieno, kam rūpėtų jį pamatyti, ir stebėjo, kaip tas vežimas pamažėle traukia tolyn keliu, o paskui dingsta už kalvos.

Lygiai taip pat, kaip ir nepaliaujamas budrumas, jį vargino suvaržymas vartojant vandenį. Negalima buvo leisti, kad matytųsi, kaip juda vandens pompos mentės, užtvanka privalėjo atrodyti visada tuščia, tad jis išdrįsdavo atlaisvint rankeną, prisipumpuoti kelis colius vandens ir nusinešti jo prie savo augalų tik jau mėnuliui šviečiant arba pradėjus temti, visas perlietas nerimo.

Kartą ar du Maiklas aptiko antilopės pėdsakus drėgnoje dirvoje, tačiau dėl to nesusirūpino. Po to vieną naktį jį pažadino prunkštimas ir kanopų bildesys. Jis iššliaužė iš savo namo ir iš pradžių užuodė, o tik paskui pamatė tas ožkas, ku-

rias manė pabėgus suvisai, kai užtvanka išdžiūvo. Klupinėdamas joms įkandin, jas keikdamas ir mėtydamas į jas akmenis, svaigdamas nuo miego, bet genamas noro išsaugot savo daržą, jis pargriuvo ir įsivarė rakštį giliai į delną. Kiaurą naktį jis išbudėjo prie to sklypo. Ožkos pasirodė tik ankstų rytą. Nutaškavusios kalvos šlaitus po dvi, po tris, jos laukė, kol Maiklas pasišalins, ir jam teko stovėti sargyboje visą dieną, nuolatos išpuolant ant jų su akmenų kruša.

Dėl tų sulaukėjusių ožkų, ne tiktai keliančių grėsmę jo derliui, bet ir darančių jo žemės lopinėlį pastebimą, jis nusprendė: nuo šiolei jis ilsėsis dieną ir būdraus naktį, kad apgintų savo žemę ir ją dirbtų. Iš pradžių galėjo dirbti ją tik mėnesėtomis naktimis; sodrioje tamsoje, be mėnulio, Maiklas stovėdavo kaip įbestas, atkišęs rankas priekin, gąstaudamas grėsmingai šmėksančių pavidalų, kuriuos įsivaizduodavo aplinkui. Bet ilgainiui jis įgijo aklio pasitikėjimą savim: atkišęs priekin šmaikštį ateidavo taku, kurį pramynė nuo savo namo iki lauko, atlaisvindavo pompos rankeną, atsukdavo čiaupą, prisipildydavo skardinę ir nešdavo vandenį kiekvienai virkščiai iš eilės, praskirdamas žolę, kai jų ieškodavo. Palaipsniui Maiklas prarado bet kokią nakties baimę. Ir netgi kartais nubudęs dieną ir išlindęs pažiūrėti pro angą, pradėdavo mirksėti nuo ryškios šviesos, o kai sugrįždavo į guolį, jam po vokais švytėdavo keista žalia pašvaistė.

Jau buvo vėlyva vasara, praslinkę daugiau nei mėnuo nuo tada, kai jis išėjo iš Jakalsdrifo stovyklos. Jis neieškojo Vizadžių vaikinuko ir nemanė, kad jam tai privalu. Stengėsi negalvoti apie jį, nors kartais pagaudavo save klausiant, ar tik

tas vaikinukas nebus išsikasęs stepėje duobės ir negyvena kur nors tame ūkyje gyvenimo, panašaus į jo gyvenimą: minta driežais, geria rasą ir laukia, kada kariuomenė jį pamirš. Tai atrodė vargiai įmanoma.

Jis vengė sodybos namo kaip kokios numirėlių buveinės, nebent tik būtinybė priversdavo jį ten apsilankyti. Jam reikėjo priemonių ugniai susikurti, ir lagamine su sulūžusiais žaislais pavyko rasti raudoną plastmasinį teleskopą: vienas jo lęšių pakankamai tiksliai sutelkdavo saulės spindulius, kad būtų galima išgauti dūmų iš saujos sausos žolės. Iš pašiūrėje rasto antilopės kailio jis išsipjovė juostas ir pasidarė laidynes vietoj tų, kurias buvo pametęs.

Ten buvo kur kas daugiau daiktų, kuriuos Maiklas būtų galėjęs pasiimti savo gyvenimui palengvinti: grotelės, virimo puodas, sulankstoma kėdė, putplasčio atraižos, maišai. Jis išsikniausė visokius likučius pašiūrėje ir nerado nieko, ko nebūtų galėjęs pritaikyti. Tačiau prisibijojo persinešti Vizadžių šlamštą į savo namus po žeme ir taip palikti pėdsakus, kurie galėtų jam prišaukti jų nelaimes. Didžiausia klaida, tarė jis sau, būtų mėginti susikurti naujus namus, tokį konkuruojantį būstą, kuriam jau davė pradžią prie užtvankos. Net ir jo darbo įrankiai turėtų būti iš medžio, odos ir ketguto, medžiagų, kurias sugraus vabzdžiai, kai ateis ta diena, kada jam jų nebereikės.

Maiklas stovėjo atsirėmęs į pompos korpusą, kiekvienąsyk pajusdamas ją suvirpant, kai stūmoklis atsitrenkdavo, pasiekęs savo eigos galą, klausydamasis, kaip didysis ratas perskrosdavo tamsą ant savo alyvuotų guolių jam virš galvos. Kokia laimė, kad neturiu vaikų, pagalvojo, kokia laimė, kad

aš nenoriu būti tėvas. Nežinočiau, ką veikti su vaiku čia, kaimo glūdumoje, juk jam reikėtų pieno ir drabužių, ir draugų, ir jį reikėtų mokyti. Nesugebėčiau vykdyt savo pareigų, būčiau prasčiausias iš visų tėvų. O gyventi gyvenimą, kurį sudaro vien tik laiko praleidimas, nėra sunku. Esu vienas iš tų laimingųjų, kuriam pavyko išvengti būti pašauktam. Maiklas prisiminė stovyklą Jakalsdrife, tėvus, kurie augino vaikus už tos spygliuotos vielos tvoros, savo ir pusbrolių bei antros eilės pusbrolių vaikus, ant tos taip tvirtai jų pačių kasdienio vaikščiojimo sutryptos žemės, saulės sukepintos taip kietai, kad joje jau niekas nebeaugs. Mano motina buvo ta moteris, kurios pelenus aš pargabenau į josios tėviškę, pagalvojo, o mano tėvas buvo Huis Norenius. Mano tėvas buvo tas sąrašas taisyklių, iškabintų ant miegamojo durų, ta dvidešimt viena taisyklė, o pirmoji iš jų: „Miegamajame visada privalo būti tylu“, ir tas darbų mokytojas be kelių pirštų, kuris nusukdavo man ausį, kai nukreivindavau liniją, ir tie sekmadienio rytai, kai apsivilkdavome chaki spalvos marškinius, užsimaudavom chaki spalvos šortus, juodas kojines, apsiaudavome juodus batus ir žengdavom išsirikiavę po du į bažnyčią Papūgų gatvėje, kad mums atleistų nuodėmes. Jie buvo mano tėvas, o mano motina – jau palaidota, bet dar neprisikėlusi. Štai kodėl gerai, kad aš, neturintis ką perduoti, leidžiu čia savo laiką, niekam nesimaišydamas po kojų.

Per mėnesį, kuris prabėgo jam čia sugrįžus, K nematė jokių lankytojų. Vieninteliai švieži kojų pėdsakai ant dulkinų sodybos namo grindų buvo palikti jo paties ir to katino, kuris lankydavosi čia kada tik užsigeidęs; K nežinojo, pro kur

jis landžiojo. Bet kartą, kai, priešaušriu išėjęs pasivaikščioti, ėjo pro tą namą, jį tarsi perkūnas trenkė, kai išvydo atlapotas šiaip jau visada uždaras priekines duris. Jis sustojo už kokių trisdešimties, gal mažiau žingsnių nuo tos atmerktos durų akies, staiga pasijutęs toks pat nuogas kaip kurmis dienos šviesoje. Paskui pamažiukais nutipeno ant pirštų galų į upės vagos priedangą, o jau tada nusėlino į savo urvą.

Visą savaitę Maiklas nesiartino prie sodybos namo, tik šliaužiojo aplink patamsyje prižiūrėdamas savo žemės lopinėlį, bijodamas, kad menkiausias akmenuko kaukštelėjimas į akmenuką nuringuos per stepę ir jį išduos. Jauni moliūgų lapai dabar atrodė ne kas kita kaip gyvos žalios vėliavos, skelbiančios jį okupavus užtvanką; jis uoliai uždengė tas moliūgų virkščias žole ir net pasvarstė, ar jų nenukirtus. Užmigti jau nebegalėjo, jis tik gulėdavo ant žolių patalo įkaitusioje kaip orkaitė pastogėje, įtempęs klausą ir laukdamas garsų, kurie paskelbs, kad jis jau surastas.

Nors kartais jo baimės atrodydavo juokingos; Maiklui užeidavo tokie aiškumo laikotarpiai, kai jis pats sau prisipažindavo, kad, šitaip atskirtam nuo žmonių bendruomenės, jam grėsė pavojus tapti daug baikštesniam už pelę. Koks gi buvo pagrindas manyti, kad tos plačiai atvertos durys reiškė sugrįžus Vizadžius arba atvykus policiją, kuri jį nugabens į tą prastos šlovės Brandflėjų? Kodėl jam reikia pult į paniką, jei koks pabėgėlis ar šiaip kas pasislėptų tuščiuos namuos šitam apleistam ruože tokioje milžiniškoje šalyje, per kurią šimtai tūkstančių žmonių kaip kokių tarakonų kas dieną mina ir mina gelbėdamiesi nuo karo. Be jokios abejonės, jis arba jie (K

regėjo vaizduotės akimis kažkokį vyrą, stumiantį mantos pilną vežimą, ir klumpinančią paskui jį moterį, ir du vaikus; vienas įsikibęs į jos ranką, kitas sėdi ant daiktų krūvos viršaus tam vežime, suglėbęs miaukiantį kačiuką, visi jie mirtinai nuvargę, vėjas pučia jiems į veidus dulkes ir gena skriejančius per dangų pilkus debesis) – be jokios abejonės, tie žmonės turėjo kur kas daugiau pagrindo bijoti jo, tokio laukinio, – vien kaulai, oda ir skarmalai, – staiga išdygstančio iš žemės šikšnosparnių skraidymo metu, nei jis turėjo bijoti jų.

Ir vis dėlto vėliau jam šaudavo kitokios mintys: o kas, jei jie kitokie, kokie nors dezertyrai arba policininkai, atvykę laisvomis nuo tarnybos valandomis pašaudyti ožkų dėl malonumo, žaliūkai, kurie tik pasijuoks susiėmę už pilvo iš graudžių mano gudrybių, iš mano paslėptų žolėj moliūgų ir mano urvo, užmaskuoto žemėmis, kurie tik spirs man į pasturgalį ir įsakys suimti save į rankas, pavers mane tarnu, kapojančiu jiems malkas, nešiojančiu vandenį ir varančiu tas ožkas jiems sumedžioti, kad jie galėtų valgyti keptus muštinius, o aš tupėčiau kur už krūmo su savo plaučkepenių lėkšte? Ar ne geriau jau būtų slėptis dieną ir naktį, ar ne geriau jau būtų pasilaidoti žemės įsčiose, negu kad tapti jiems priklausančiu padaru? (Be to, ar šautų jiems į galvą paversti mane savo tarnu? Išvydę kažin kokį laukinį, traukiantį per stepę jų link, ar tik jie nepradėtų lažintis, kuriam iš jų derėtų paleisti kulką į tą varinį ženklelį jo galvos apdangale?)

Dienos slinko, bet nieko neįvyko. Švietė saulė, nuo krūmo prie krūmo plasnojo paukščiai, didi tyla net aidėjo nuo horizonto iki horizonto, ir K sugrįžo pasitikėjimas savimi.

Kartą jis išgulėjo kiaurą dieną užuoglaudoje, stebėdamas sodybos namą, kaip, saulei traukiantis puslankiu iš kairės į dešinę, šešėliai slenka per verandą iš dešinės į kairę. Ar tas tamsesnis ruožas vidury atvira durų anga, ar pačios durys? Buvo pernelyg toli, kad įžiūrėtum. Nusileidus nakčiai ir patekėjus mėnuliui, Maiklas nuslinko iki nudžiūvusio sodo. Name nebuvo jokios šviesos, nesigirdėjo jokio garso. Ant pirštų galiukų jis ištipeno į atvirą aikštelę, perėjo per kiemą, priėjo iki pat laiptelių apačios ir galiausiai pamatė, kad tos durys atidarytos, tikriausiai taip ir buvo visą tą laiką. Užlipo laipteliais ir įėjo vidun. Prieškambaryje buvo tamsu, nors į akį durk, jis stovėjo ir klausėsi. Tvyrojo mirtina tyla.

Likusią nakties dalį Maiklas praleido gulėdamas pašiūrėje ant maišo ir laukdamas. Buvo netgi užmigęs, nors naktį miegoti nebuvo pratęs. Iš ryto vėl įžengė į tuos namus. Grindys buvo šviežiai iššluotos, pelenai iš krosnies išsemti. Kertėse vis dar tvyrojo silpnas dūmų kvapas. Šiukšlėse už pašiūrės jis rado šešias blizgančias sūdytos jautienos skardines su nuplėštomis etiketėmis.

Pargrįžo į savo urvą ir visą dieną slėpėsi, sukrėstas įsitikinimo, kad sodyboje lankėsi kareiviai ir kad atėjo jie tenai pėsčiom. Jeigu jie gaudė maištininkus kalnuose ar sekė dezertyrus, ar šiaip žvalgė apylinkes, kodėl neatvažiavo džipais ar sunkvežimiais? Kodėl jie slapukavo, kodėl maskavo savo pėdsakus? Paaiškinimų galėjo būti daugybė, galėjo būti koks tūkstantis paaiškinimų, Maiklas juk negalėjo skaityti jų minčių; bet viena jam buvo aišku, – išsigelbėjo jis tik todėl, kad jam pasisekė.

Tą naktį vandens jis nepumpavo, tikėdamasis, kad saulė ir vėjas išdžiovins užtvankos dugną. Prirovė daugiau žolės, glėbius žolės, ir ją išsklaidė ant jį išduodančių moliūgų virkščių. Gulėjo paslikas, kvėpavo tyliai.

Prabėgo diena, kita. Paskui, kai saulei besileidžiant K išlindo iš būsto prasimankštinti, jo akys užkliuvo už judančių per lygumą pavidalų. Jis griuvo ant žemės. Suspėjo pamatyti raitą vyrą, traukiantį link užtvankos, ir kitą pėsčią vyrą greta jo; be to, ant raitelio peties aiškiai regėjo šautuvo vamzdį. Ėmė šliaužti kaip kirminas savo duobės link, galvoje buvo tik viena mintis: kad tik greičiau sutemtų, kad žemė mane prarytų ir apgintų.

Iš už kauburio prie savo duobės angos K pakėlė galvą ir pažvelgė paskutinį kartą.

Ten buvo ne arklys, o asilas, toks mažas asiliukas, kad raitelio kojos beveik siekė žemę. Kiek atsilikęs bidzeno kitas asilas, be raitelio, tačiau su dviem didžiuliais pilkais nešuliais, diržais prisegtais jam prie šonų; o tarp tų dviejų asilų K suskaičiavo aštuonis vyrus ir dar devintą voros gale. Visi jie nešėsi šautuvus, kai kurie, regis, nešėsi dar ir ryšulius. Vienas buvo su mėlynomis kelnėmis, kitas su geltonomis, o šiaip jau jie vilkėjo maskuotės uniformas.

Kaip įmanydamas tyliau K įsmuko į savo duobę. Pro durų angą jau nebematė nė vieno iš tų vyrų, tačiau nuščiuvus vėjui girdėjo, kaip jie sustojo prie užtvankos, girdėjo, kaip barkštelėjo grandinė, kai jie atlaisvino pompos rankeną, netgi girdėjo žodžių murmesį. Kažkas pradėjo lipti kopėčiomis į platformą, stūksančią aukštai virš žemės, paskui nulipo.

Tamsa sūdrėjo vis labiau, kol galiausiai vien tik iš asilų prunkštimo galėjai spręsti, kad tie atvykėliai įsikūrė visai netoli. K girdėjo kirvio dunksėjimą upės vagoje; paskui blyškioje oranžinėje atvykėlių sukurto laužo pašvaistėje išsiskyrė virš Maiklo buveinės stūksančios kalvos ketera. Atskriejo vėjo gūsis, vairas susvyravo, sudejavo metalas, pompos ratas apsisuko vieną kartą ir sustojo. „Kodėl nėra vandens?“– Maiklas išgirdo tuos žodžius aiškių aiškiausiai. Po to buvo pasakyta daugiau žodžių, kurių Maiklas nesuprato, visi jie buvo palydėti juoko pliūpsniu. Tada vėl siūbtelėjo vėjas, pompa sudejavo, pasisuko, ir Maiklas delnais bei pėdomis pajuto pirmą stūmoklio trinktelėjimą į žemės gelmes. Pasigirdo slopinamas džiaugsmo šūksnis. Vėjas atpūtė kepamos mėsos kvapą.

Maiklas užsimerkė ir parimo ant delnų. Dabar jam buvo aišku, kad stovyklavietę prie užtvankos susikūrė ne anksčiau apsistoję tuose namuose kareiviai, o vyrai iš kalnų, tie vyrai, kurie sprogdindavo geležinkelius, užminuodavo kelius, užpuldavo sodybas ir išsivarydavo gyvulius, atkirsdavo vieną miestą nuo kito, vyrai, apie kuriuos per radiją pranešdavo, esą jų begalės jau išnaikinta, o laikraščiuose būdavo spausdinamos nuotraukos, kur jie išsižioję tysodavo savo pačių kraujo klanuose. Tai šitie vyrai ir buvo jo svečiai. Bet Maiklui jie labiausiai panėšėjo į futbolo komandą: vienuolika jaunų vyrukų, išėjusių iš aikštės po sunkaus žaidimo, pavargusių, patenkintų, alkanų.

Maiklo širdis pašėlusiai daužėsi. Kai jie išvyks rytoj ryte, galvojo sau, aš galėčiau išeiti iš savo slaptavietės ir nurisnoti paskui juos kaip vaikas, sekantis paskui dūdų orkestrą. Po

kurio laiko jie mane pamatytų ir paklaustų, ko aš noriu. Ir aš galėčiau pasakyti: „Duokite man panešti kokį nors nešulį, leiskit pakapoti malkų ir užkurti laužą dienai pasibaigus". Arba galėčiau pasakyti: „Būtinai užsukite prie šitos užtvankos kitą kartą, kai eisite pro šalį, ir aš jus pamaitinsiu. Tuomet aš jau turėsiu moliūgų, aguročių ir melionų, tuomet aš jau turėsiu persikų ir figų, ir opuncijų vaisių, ir jums netrūks nieko". Ir jie užsuktų kitąkart čionai pakeliui į kalnus ar kur ten jie nakčia keliauja, ir aš juos pamaitinčiau, o paskui sėdėčiau drauge su jais prie laužo ir gerte gerčiau jų žodžius. Ir jų istorijos ryškiai skirtųsi nuo tų, kurias girdėjau stovykloje, nes stovykla buvo tik atmestiesiems: moterims ir vaikams, senukams, akliems, luošiems, idiotams, žmonėms, kuriems nebuvo ką papasakoti, išskyrus tai, kaip jie ištvėrė. O šie jauni vyrukai patyrė nuotykių, pergalių, pralaimėjimų ir pabėgimų. Tų istorijų jiems su kaupu užteks ir tuomet, kai karas bus jau pasibaigęs, jie turi istorijų visam gyvenimui, istorijų, kurių vaikaičiai klausysis išsižioję.

Bet jau tą pačią akimirką, kai pasilenkė patikrinti, ar jo batų varstukai užrišti, K suprato, kad neišsliauš lauk, neatsistos ir nežengs į laužo šviesą prisistatyti. Jis net žinojo kodėl: juk nemaža vyrų išėjo į karą teigdami, kad sodininkystei laikas ateis tik karui pasibaigus; vadinasi, turi būti žmonių, pasilikusių prižiūrėti sodus, kad jie neišnyktų, ar bent jau išsaugoti sodininkystės idėją: juk kartą nutraukus tą virkštelę, žemė įdirš ir pamirš savo vaikus. Štai kodėl.

Ir vis dėlto tarp šitos priežasties ir tos tiesos, kad jis jiems niekad neprisistatys, žiojėjo spraga, kur kas didesnė už nuoto-

lį, skyrusį jį nuo laužo. Kiekvienąkart, kai jis mėgindavo pasiaiškinti savo paties akivaizdoje, priešais jį išdrykdavo spraga, duobė, tamsa, už kurios jo supratimas kliūdavo, kurią užpildyt žodžiais buvo visiškai beprasmiška. Žodžiai prasmegdavo, o spraga likdavo. Jo istorija visada būdavo istorija su duobe vidury: ne ta istorija, visada ne ta.

Jis prisiminė Huis Norenius ir savo klasę. Kaip pastėręs iš baimės žiurksodavo į uždavinį prieš save, o mokytojas stypindavo tarp eilių skaičiuodamas minutes iki tos akimirkos, kai jie turės padėti pieštukus, ir avys privalės būti atskirtos nuo ožkų. Dvylika vyrų suvalgė šešis maišelius bulvių. Kiekviename maišelyje jų buvo po šešis kilogramus. Koks bus dalmuo? Maiklas regėjo save rašant 12, regėjo save rašant 6. Jis nežinojo, ką daryti su tais skaičiais. Išbraukė abu. Įdūrė akis į žodį *dalmuo*. Šis nepasikeitė, neištirpo, neišdavė savo paslapties. Aš ir numirsiu, pamanė Maiklas, taip ir nesužinojęs, kas yra dalmuo.

Didžiąją nakties dalį jis gulėjo būdraudamas, klausydamasis, kaip užtvanka iš lėto prisipildo, retkarčiais žvilgteldamas į žvaigždžių nušviestą plotą ir pasitikrindamas, ar asilai jau pagaliau nurimo, ar vis dar ganosi po jo moliūgus. Paskui, matyt, užsnūdo, nes atsipeikėjo išgirdęs, kaip kažkas smarkiai trepsi per žolę kiek žemėliau jo buveinės, varo asilus pliaukšėdamas rankomis, o kalnai jau brėžėsi mėliu rausvame dangaus fone. Vėjas buvo nuščiuvęs, buvo girdėti, kaip tyliai žvangtelėjo sagtis, barkštelėjo į puoduką šaukštelis, šliūkštelėjo vanduo.

Dabar, pamanė Maiklas visiškai išsibudindamas, dabar tai mano paskutinis šansas: dabar. Išslinko iš urvo lauk, paropojo į priekį ir pažvelgė per kalvos gūbrį.

Kažkoks vyriškis ropštėsi iš užtvankos. Jis išniro iš šalto nakties vandens, užsikabarojo ant sienos ir ten stovėjo, šluostydamasis baltu rankšluosčiu, pirmieji dienos spinduliai žvilgėjo ant jo drėgno nuogo kūno.

Du kiti vyrai ruošė kelionėn asilą, vienas laikė už apynasrio, kitas užkrovė jam ant nugaros ir pritvirtino diržu du griozdiškus audeklinius krepšius ir ilgą vamzdžio pavidalo nešulį, irgi aprištą audeklu.

Kitų vyrų nesimatė per užtvankos sieną; retkarčiais K išvysdavo kyštelint kurio nors galvą.

Vyriškis, stovėjęs ant užtvankos sienos, vėl pasirodė, dabar jau apsirengęs. Jis pasilenkė ir atsuko čiaupą. Vanduo ūžtelėjo per senas vagas, kurias K išvagojo, kai buvo apsistojęs čia pirmąjį kartą, ir išsiliejo į laukus.

Tai klaida, pamanė K, tai buvimo ženklas.

Tas pats vyriškis užspaudė pompos rankeną.

Ilga išdrikusia vora jie patraukė per stepę į rytus, taikydami į kalnus, vienas asilas – voros priešakyje, kitas – gale, saulė, dabar jau patekėjusi virš horizonto, švietė jiems tiesiai į akis. K stebėjo juos nuo savo gūbrio, kol jie pavirto linguojančiais taškeliais geltonoje žolėje, ir vis galvojo: „Dar ne vėlu juos prisivyti, dar ne vėlu“. Paskui, kai jie galiausiai dingo, išlindo lauk, apėjo jų užtvindytą plotą, norėdamas patikrinti, kiek žalos pridarė asilai.

Asilų pėdsakų buvo visur. Jie ne tik nuėdė virkščias, bet daug kur jas dar ir sutrypė. Ilgos nukirstos virkščios raitėsi tarp žolės, jų lapai buvo jau susisukę ir nusvirę; keli jau užsimezgę vaisiai, tokie mažyčiai žali, ne didesni už stiklo rutuliukus riešutėliai, buvo nuėsti. Maiklas prarado pusę savo derliaus. Jokių kitokių savo viešnagės pėdsakų tie atvykėliai nepaliko. Laužavietę užbėrė žemėmis ir akmenėliais taip kruopščiai, kad Maiklas sugebėjo aptikt tą vietą vien tik iš jos šiltumo. Užtvanka jau seniai buvo tuščia; Maiklas užsuko čiaupą.

Jis užkopė kalvos šlaitu virš savo urvo ir, atsigulęs ant jos gūbrio, įsispitrijo į saulės užlietą plotą. Nieko nesimatė. Tie vyrai susiliejo su kalvomis.

Aš lyg ta moteris, kurios vaikai paliko namus, galvojo Maiklas; belieka tik viską sutvarkyti ir klausytis tylos. Būčiau mielai juos pamaitinęs, tačiau pašėriau tik jų asilus, nors jie galėjo kuo puikiausiai ėsti žolę. Jis įšliaužė į urvą, vangiai išsidriekė ir užsimerkė.

Iš ryto Maiklą pažadino sraigtasparnio sukeltas triukšmas. Jis praskrido jam virš galvos, palei upės vagą. Po penkiolikos minučių sugrįžo ir nulėkė šiaurėn.

Jie pamatys, kad žemė buvo užlieta, galvojo Maiklas. Jie pamatys, kad žolė žalesnė. Jie pamatys moliūgų žalumą. Jų lapai – tarsi mojančios jiems vėliavėlės. Iš oro jie mato viską, viską, kas nesislepia po žemėmis iš prigimties. Man reikėjo auginti svogūnus.

Aš dar turiu laiko pabėgt į kalnus, pagalvojo, tegu vien tam, kad pasislėpčiau kokiam urve. Tačiau vangumas jo neapleido. Te jie ateina, pamanė, ar tai svarbu. Ir vėl užmigo.

Savaitę K buvo atsargesnis nei bet kada. Jis išvis neišlįsdavo iš savo urvo, kol būdavo šviesu, o išlikusias virkščias laistė taip šykščiai, kad jų lapai nusviro, o ūseliai nuvyto. Nuėstas virkščias išrovė. Jeigu visi žiedai užmegs vaisius, tarė sau, žiūrėdamas į tai, kas liko, neturėsiu nė keturiasdešimties moliūgų, o jeigu jie ir vėl atves čionai tuos savo asilus, neturėsiu nė vieno. Dabar jau buvo svarbu užauginti ne gausų derlių, o tiktai tiek, kad sėkla išliktų. Juk bus dar kiti metai, guodėsi Maiklas, kita vasara, ir galėsiu vėl pamėginti.

Buvo vasaros pabaiga. Po nepakeliamos kaitros ir sunkių, tirštų, pažeme slenkančių debesų trenkė griaustinis. Vanduo per išgraužą kliūstelėjo žemyn ir užtvindė Maiklo namus, išgindamas jį lauk. Jis susigūžė užtvankos sienos užuovėjoje, kiaurai permirkęs, jausdamasis it sraigė be savo kiauto. Po valandos lietus paliovė lijęs, vėl pragydo paukščiai, vakaruose nušvito vaivorykštė. Maiklas išsitraukė iš urvo permirkusį žolės čiužinį ir palaukė, kol srovė liausis plūdus. Paskui suminkė šlapios žemės ir puolė vėl tinkuoti stogą ir sienas.

Nebegrįžo nei asilai, nei tie vienuolika vyrų, nei sraigtasparnis. Moliūgai augo. Naktimis K šliaužiojo aplink juos glostydamas glotnią jų žievę. Jie kasnakt apčiuopiamai didėjo. Laikui bėgant K leido vėl įsižiebti krūtinėje vilčiai, kad viskas bus gerai. Pabusdavo vidury dienos ir įdėmiai nužvelgdavo savo žemę: iš po žolės maskuotės vienur kitur jam atsakan ramiai sužvilgėdavo kokia moliūgo žievė.

Tarp jo pasėtų sėklų buvo ir meliono sėkla. O dabar du blyškiai žali melionai augo toliausiame lauko krašte. Jam atrodė, kad šiuos du, kurie jam atrodė kaip dvi seserys, jis myli

labiau nei moliūgus, kurie jam buvo tarsi būrys brolių. Po melionais Maiklas paklojo žolės, kad jų žievė nenusibrozdintų.

Paskui atėjo vakaras, kai pirmasis moliūgas sunoko taip, jog buvo galima jį nusipjauti. Jis augo greičiau ir užaugo anksčiau už kitus pačiame lauko vidury; K išskyrė jį iš kitų kaip savo pirmąjį vaisių, pirmagimį. Jo žievė buvo minkšta, peilis smigo į ją lengvai, be jokio pasipriešinimo. Minkštimas, nors vis dar apkraštuotas žalumos, buvo ryškiai oranžinis. Maiklas suguldė moliūgo skilteles ant vielinių grotelių, kurias pats pasidirbo, ir padėjo jas ant žarijų, kurios vis ryškėjo gilėjant tamsai. Kepančio minkštimo kvapas kilo į dangų. Tardamas žodžius, kurių buvo išmokytas, kreipdamas juos jau ne aukštyn, o į žemę, ant kurios klūpojo, Maiklas meldėsi: „Padaryk mus išties dėkingus už tai, ką mes rengiamės gauti". Dviem vielos iešmais jis apvertė tas skilteles, ir vidury to veiksmo širdis jam ūmai paplūdo dėkingumu. Tai buvo lygiai taip, kaip šitai buvo aprašyta, – tarytum šilto vandens srautas. Dabar jau viskas išsipildė, tarė jis sau. Visa, kas man dar liko, – tai nugyventi čia ramiai iki savo dienų galo, valgant maistą, kurį aš savo paties triūsu išgavau iš žemės. Visa, kas man dar liko, – tai būti šitos žemės sargu. Jis kilstelėjo pirmąją skiltelę prie burnos. Po traškia suanglėjusia odele minkštimas buvo švelnus ir sultingas. Maiklas kramtė su džiaugsmo ašaromis akyse. Pats gardžiausias, pamanė, pats gardžiausias moliūgas iš visų mano ragautų. Pirmą kartą nuo tada, kai atvyko į kaimą, jis valgydamas pajuto malonumą. Burna, tebejaučianti pirmos skiltelės skonį, vėl troško to juslinio malonumo. Maik-

las nukėlė tinklelį nuo žarijų ir paėmė antrą skiltelę. Dantys įsmigo pro plutelę į švelnų karštą minkštimą. Tokį moliūgą, pamanė Maiklas, tokį moliūgą galėčiau valgyti kasdien ir daugiau nieko nenorėčiau. O koks jis būtų tobulas užbėrus žiupsnelį druskos – užbėrus žiupsnelį druskos ir užtepus kruopelę sviesto, o dar – truputį apibarsčius jį cukrumi ir ant viršaus užbėrus cinamono! Valgydamas trečią skiltelę, paskui ketvirtą ir penktą, kol pusės moliūgo neliko, o pilvas prisikimšo, K mėgavosi vienu po kito druskos, sviesto, cukraus ir cinamono skonių prisiminimais.

Bet nokstantys moliūgai sukėlė naują baimę. Jei virkščias buvo galima paslėpti, tai patys moliūgai sukūrė tuštumas, kurios tą lauką net iš tolo darė keistą: sakytum ten žolėje sulig keliais miegojo ėriukų banda. K padarė viską, ką tik galėjo, kad vėl nulenktų žolę ant moliūgų, tačiau uždengti jų visai nedrįso, nes juos nokino būtent ta labai brangi vėlyvos vasaros saulė. Visa, ką jis galėjo padaryti, – tai juos nurinkti kaip galima anksčiau, dar prieš stiebams nudžiūstant, kartais net likus ant žievės žalioms dėmelėms, ir išsinešti juos.

Dienos trumpėjo, naktys darėsi vis šaltesnės. Kartais dirbant laukuose K tekdavo apsivilkti savo juodą paltą; jis miegodavo susivyniojęs kojas į maišą, o rankas susikišęs tarp šlaunų. Miegojo vis daugiau ir daugiau. Užbaigęs darbus nebesėdėdavo lauke žiūrėdamas į žvaigždes, įsiklausydamas į naktį, nebevaikštinėjo po stepę, tik įšliauždavo į savo urvą ir giliai įmigdavo. Išmiegodavo visą rytą. Vidurdienį prasidėdavo suglebimo ir paskutinių sapnų tarpsnis, skendint malo-

nioje nuo stogo sklindančioje šilumoje; paskui, saulei nusileidus, jis išeidavo lauk, pasirąžydavo, nusileisdavo prie upės vagos ir kirsdavo medelius malkoms, kol jau nebegalėdavo įžiūrėti kirčių vietos.

Laužavietei išsikasė duobę taip, kad jos nesimatytų iš toliau, ir sukurpė traukos angą. Pavalgęs uždėdavo ant tos duobės dvi akmens plokštes ir užberdavo jas žemėmis. Taip žarijos joje rusendavo iki kitos nakties. Žemėj aplink tą duobę pradėjo veistis ir suknibždo įvairiausi malonios nesibaigiančios šilumos privilioti vabzdžiai.

Maiklas nežinojo, kuris dabar buvo mėnuo, nors spėjo, kad balandis. Jis neskaičiavo dienų, nesižymėjo mėnulio fazių kaitos. Jis nebuvo nei kalinys, nei išmestas į krantą laivui sudužus, jo gyvenimas prie užtvankos nebuvo bausmė, kurią jis privalėjo atlikti.

Jis taip susigyveno su prietema ir naktimi, jog dienos šviesa rėžė jam akis. Vaikštant aplinkui užtvanką jam jau nebereikėjo stengtis nenuklysti nuo tako. Veikiau lytėjimas, o ne rega, kažkas, kas paslaptingai slėgė jo akių obuolius ir veido odą, įspėdavo jį apie visas kliūtis. Akys ištisas valandas likdavo nesutelktos į jokį tašką kaip aklo žmogaus akys. O dar jis išmoko pasikliauti kvapu. Traukdavo į plaučius švarų, malonų iš žemės gelmių išgauto vandens kvapą. Šis jį svaigino, jis negalėdavo juo pasisotinti. Nors daugelio pavadinimų ir nežinojo, galėjo atskirti vieną krūmą nuo kito iš lapų kvapo. Užuosdavo artėjantį lietų.

Tačiau užvis labiausiai, vasarai slenkant į pabaigą, jis mokėsi pamėgt tingumą, tingumą jau nebe kaip laisvės tarpus,

vogčia vienur kitur nugvelbtus nuo priverstinio darbo, ne kaip tas menkutes slaptas vagystes, kai sėdi ant kulnų prieš kokią gėlių lysvę su karančiu tarp pirštų kauptuku, – o kaip atsidavimą laikui visa savo esybe, laikui, iš lėto tekančiam tarsi alyva nuo horizonto iki horizonto per pasaulio veidą, plūste užplūstančiam kūną, išplintančiam pažastyse, slėpsnose ir virpinančiam akių vokų ramybę. Jam nei patiko, nei nepatiko, kai tekdavo atlikti kokį nors darbą, jam buvo visiškai vis vien. Jis galėdavo išgulėti atsimerkęs visą popietę, stebeilydamas į stogo skardos bangeles ir rūdžių pėdsakus jame; jo mintys neklajodavo ir jis nematė nieko kita, tik skardą, tos linijos nevirsdavo ornamentais ar įnoringu piešiniu; jis buvo jis, gulintis savo namuose, rūdys buvo tik rūdys, o judėjo vien tiktai laikas, nešantis jį priekin savo tėkme. Kartą ar du aukštai jam virš galvos prašvilpę reaktyviniai karo lėktuvai priminė, kad yra kitas laikas, kuriame gyvuoja karas. Bet šiaip jau jis gyveno kitapus kalendoriaus ir laikrodžio ribų, palaimingai užmirštame kampelyje, pusiau nubudęs, pusiau miegantis. Tarsi koks dūbliuose snaudžiantis parazitas, pamanė, tarsi koks driežas po akmeniu.

Žodį parazitas vartodavo policijos kapitonas: Jakalsdrifo stovykla – tai parazitų lizdas, prikibęs prie švaraus ir tvarkingo saulės užlieto miesto, parazitų, ėdančių jį ir nieko negrąžinančių atgal. Bet tingiai gulinčiam savo guoly ir mąstančiam apie tai be jokio įkvėpimo K (o kas pagaliau man visa tai? – galvojo) buvo jau visiškai nebeaišku, kuris iš tųdviejų, miestas ar stovykla, buvo užkrėstasis, kuris parazitas. Jeigu kirminas ėda avį, tai kam ta avis prarijo kirminą? O kas, jei milijonai, daug

daugiau milijonų, nei galėjai pamanyti, gyvena stovyklose, gyvena iš išmaldos, gyvena iš to, ką duoda žemė, gyvena iš apgaulių, nušliaužę į kampus, kad tik pabėgtų nuo tų laikų, pernelyg gudrūs, kad keltų vėliavas, patrauktų į save dėmesį ir būtų suskaičiuoti? O kas, jei parazitai skaičiumi smarkiai pranoksta užkrėstuosius, tie tinginystės parazitai ir kitokie slapti parazitai, prisiglaudę kariuomenės, policijos daliniuose, mokyklose, fabrikuose ir kontorose, tie širdies parazitai? Ar tąsyk dar galima kalbėti apie parazitus? Parazitai juk irgi turi kūną, yra apčiuopiami, parazitus galima persekioti. Gal teisybė paskelbiant stovyklą parazitu miesto atžvilgiu ar miestą parazitu stovyklos atžvilgiu priklausė tik nuo to, kas garsiau rėkė.

Maiklas prisiminė motiną. Ji prašė, kad jis parvežtų ją į gimtinę, ir jis tai padarė, nors gal tai tik žodinė vingrybė. O kas, jei ši sodyba nėra tikroji jos gimtinė? Kurgi ta ratinė su mūro sienomis, kurias jinai minėjo? Jis prisivertė apeiti visą sodybą vidury dienos šviesos ir apžiūrėti visą to ūkio kiemą, tas pirkias ant kalvos šlaito ir plikos žemės stačiakampį prie jų. Jei mano motina būtų čia kada nors gyvenusi, aš tikrai tai žinočiau, tarė sau. Jis užsimerkė ir pamėgino atkurti vaizduotės akimis krėstines sienas ir nendrių stogą iš jos pasakojimų, opuncijų sodą ir viščiukus, lakstančius paskui lesalą, kurį jiems barsto maža basa mergaitė. O už anos mergaitės, durų angoje, kur ant jos veido krito šešėlis, Maiklas stengės įžiūrėti kitą moterį, tą, kuri išleido į pasaulį jo motiną. Kai mano motina vadavosi mirtim ligoninėje, mąstė jis, kai ji žinojo, kad jai ateina galas, ji žiūrėjo ne į mane, o į kažką stovintį man už nugaros: į savo motiną ar į jos šmėklą. Man ji

buvo jau moteris, o sau – tik vaikas, prašantis mamos pagalbos, kad ši ištiestų jai ranką. Jos motina savo ruožtu tame paslaptingame gyvenime, kurio mes nematome, juk irgi buvo vaikas. Aš atsiradau iš begalinės vaikiškos linijos.

Jis pamėgino įsivaizduoti figūrą, vienišą stovinčią tos linijos pradžioj, moterį su beforme pilka suknele, atsiradusią ne iš motinos; tačiau, kai jam reikėjo įsivaizduoti tylą, kurioje ji gyveno, tylą to laiko prieš visų laikų pradžią, jo sąmonė ėmė kliuvinėti.

Dabar, kai jis taip daug miegodavo, gyvūnai sugrįžo ganytis į jo lauką: kiškiai ir mažosios pilkosios antilopės. Jis nekreipdavo dėmesio, kai jie nuskabydavo tik virkščių galus, tačiau įpuldavo į niūrius pykčio priepuolius, kai jie perkąsdavo virkščią ir vaisius dėl to nuvysdavo. Jis nežinojo, ką būtų daręs, jeigu būtų praradęs du savo mylimus melionus. Valandų valandas konstruodavo iš vielos spąstus, bet įtaisyti veikiančio mechanizmo jam nepavyko. Vieną naktį jis pasiklojo patalą lauko vidury. Mėnulio akinamas spindėjimas neleido jam užmigti, jis pašokdavo nuo kiekvieno šiugždesio, šaltis stingdė jam kojas. Kaip daug lengviau būtų gyventi, pamanė, jeigu aplink užtvanką būtų nutiesta tvora, toks storos vielos tinklas, o tinklo apačia mietais įtvirtinta į žemę per visą pėdą, kad sulaikytų tuos urvų rausėjus.

Burnoje Maiklas nuolat jautė kraujo skonį. Jis viduriavo ir, kai atsistodavo, jam svaigdavo galva. Kartais skrandis susigniauždavo it kumštis kūno vidury. Jis prisiversdavo suvalgyti daugiau moliūgo, nei leido apetitas, ir šitai jam atlaisvindavo tą kietumą skrandyje, bet būklės nepalengvindavo.

Pamėgino nušauti paukščių, bet buvo jau praradęs įgūdžius naudotis laidyne, o sykiu ir būtąją kantrybę. Nudėjo driežą ir jį suvalgė.

Moliūgai noko visi sykiu, virkščios gelto ir vyto. Maiklas nesugalvojo, kaip būtų galima juos ilgiau išlaikyti. Pamėgino supjaustyti jų minkštimą skiltelėmis ir išdžiovinti saulėje, bet jos supuvo ir priviliojo skruzdėlių. Tada sudėjo tuos trisdešimt moliūgų į piramidę prie savo urvo, – jie panėšėjo į švyturį. Užkasti jų nebuvo galima, nes jiems reikėjo šilumos ir kad būtų sausa: jie buvo saulės kūriniai. Galiausiai Maiklas išdėliojo juos krūmuose kas penkiasdešimt žingsnių upės vagoje; kad paslėptų, sumaišė iš žemių tyrę ir visas žieves išmargino taškais.

Paskui prisirpo melionai. Jis suvalgė tuos du vaikus per kelias dienas, melsdamas, kad jie padėtų jam pasveikti. Jam pasirodė, kad nuo jų pagerėjo, nors buvo vis dar silpnas. Melionų minkštimas buvo oranžinės upės dumblo spalvos, tik sodresnės. Maiklas niekad nebuvo ragavęs tokio saldaus vaisiaus. Kiek tą saldumą lėmė sėkla, kiek žemė? Išrinko sėklas ir paskleidė jas džiūti. Iš vienos sėklos – visa sauja: tai ir buvo vadinama *žemės dosnumu*.

Stojo diena, kai Maiklas iš viso neišlindo iš savo urvo. Jis nubudo po pietų nejausdamas jokio alkio. Pūtė šaltas vėjas, niekuo nebereikėjo rūpintis: jo metų darbas buvo jau atliktas. Apsivertė ant kito šono ir vėl užmigo. Kai atitoko vėl, buvo ankstyvas rytas ir čiulbėjo paukščiai.

Jis buvo jau praradęs laiko suvokimą. Kartais, kai visas sustiręs nubusdavo po tuo juodu paltu, apvyniotomis maišu

kojomis, žinojo, kad jau diena. Būdavo ilgi laiko tarpai, kai jis gulėdavo, surakintas pilko stingulio, per daug pavargęs, kad nusipurtytų tą miegą. Jautė, kaip sulėtėjo jo kūno funkcijos. Tu jau pamiršti kvėpuoti, sakydavo jis sau, ir gulėdavo toliau nekvėpuodamas. Pakeldavo sunkią kaip švinas ranką ir užsidėdavo ją ant širdies: toli, toli tarsi kitoje šalyje, pajusdavo, kaip ji lėtai išsiplečia ir susitraukia.

Jis pramiegodavo visus dangaus ciklus. O kartą susapnavo, kad jį purto kažkoks senis. Tasai senis vilkėjo purvinais sudriskusiais drabužiais ir tvoskė tabaku. Jis palinko virš K ir sugriebė jį už peties. „Tau reikia dingti iš šitų žemių!“ – pasakė jis. K pamėgino jo nusikratyti, bet senio letena sugriebė jį dar tvirčiau. „Pateksi į bėdą!“ – švokštė.

K susapnavo ir savo motiną. Jis vaikštinėjo su ja kalnuose. Nors jos kojos ir buvo sunkios, ji buvo jauna ir graži. K vėsčiojo plačiais mostais nuo horizonto iki horizonto: buvo laimingas ir susijaudinęs. Žalios upių vagos buvo ryškios ant žemės geltonumo; niekur nebuvo nei kelių, nei namų, oras buvo tykus. Taip energingai mostaguodamas, taip modamas rankomis tarsi vėjo malūnas, K suprato, kad jam gresia pavojus prarasti pagrindą po kojomis ir būti neneštam virš tų uolų į neaprėpiamą erdvių tarp žemės ir dangaus lengvumą, tačiau nejautė jokios baimės, – žinojo, kad plevens.

Kartais jis išnirdavo į būdravimo būseną, nesuvokdamas, ar miegojo tik dieną, savaitę, ar mėnesį. Jam pasirodė, kad jis ne visiškai pats sau šeimininkas. Tau reikia valgyti, sakydavo jis sau, ir pasistengti atsikelti, parsinešti moliūgą. Tačiau netrukus vėl atsipalaiduodavo, ištiesdavo kojas ir žiovaudavo, patir-

damas tokį saldų juslinį malonumą, kad nenorėdavo nieko daugiau, vien tik gulėti ir jausti, kaip tas malonumas nuvilnija jo kūnu. Jam dingo apetitas: valgyti, susirasti kažką ir grūsti per prievartą stemple į savo kūną jam atrodė keista veikla.

Paskui jo miegas pamažėle darėsi lengvesnis, o būdravimo tarpai dažnesni. Jį ėmė lankyti vaizdų sekos, tokios skubrios ir tokios tarpusavyje nesusietos, kad jis jų nebesuprato. Vartėsi guolyje, nebegaudamas iš miego pasitenkinimo, bet buvo pernelyg išsekęs ir bejėgis, kad atsikeltų. Jį pradėjo kankinti galvos skausmai, jis griežė dantimis ir krūpčiojo nuo kiekvieno kraujo tvinksnio kaukolėje.

Kartą pakilo audra. Kol griaustinis griaudė tolumoje, K jo beveik negirdėjo. Tačiau netrukus griaustinis trenkė jam tiesiai virš galvos, ir pratrūko liūtis. Vanduo žliaugė urvo kraštais žemyn: verždamasis išgraužа nuplovė žemių tinką ir paplūdo srove kaip tik ten, kur K miegojo. Jis atsisėdo, jo galva ir pečiai buvo sulinkę po stogo lakštais. Eiti nebuvo kur. Atsirėmęs į kampą po tuo srūvančiu vandeniu, tvirtai apsivyniojęs permirkusiu paltu, jis čia užmigdavo, čia vėl nubusdavo.

Į dienos šviesą išsiropštė drebėdamas nuo šalčio. Dangus buvo apniukęs, visai nebuvo kaip susikurti laužą. Žmogus negali taip gyventi, pamanė. Paklajojo po lauką, praėjo pro pompą. Viskas čia buvo pažįstama, tačiau jis jautėsi kaip svetimas arba kaip šmėkla. Ant žemės telkšojo balos ir upės vagoje pirmą kartą atsirado vandens: tokia skubri ruda kelių jardų pločio srovė. Tolumoje iš pilkai mėlyno žvyro kyšojo kažkas pilkai blyškus. Kas tai, nusistebėjo jis, lietaus atneštas didžiulis baltas grybas? Krūptelėjęs atpažino moliūgą.

Drebulys nesiliovė. Kojose nebuvo jokios jėgos, kai statė jas vieną priešais kitą, darė tai nedrąsiai, kaip koks senis. Staiga pajutęs norą atsisėsti, atsisėdo ant šlapios žemės. Jo laukiančios užduotys atrodė pernelyg gausios ir pernelyg didelės. Aš per anksti nubudau, pamanė, aš nebaigiau miegoti. Jam dingtelėjo, jog reikėtų užvalgyti, kad viskas liautųsi plaukę prieš akis, bet skrandis tam nebuvo pasiruošęs. Jis prisivertė įsivaizduoti arbatą, puodelį karštos arbatos su daug daug cukraus, ir keturpėsčias atsigėrė iš balos.

Kai jie jį rado, jis vis dar sėdėjo. Girdėjo mašinų gaudesį, kai jie dar buvo toli, tačiau pamanė, kad tai tolumoje aidi griaustinis. Ir tik jiems privažiavus vartus priešais namą, pamatė juos ir suprato, kas jie. Atsikėlė, apsvaigo ir vėl atsisėdo. Viena iš tų mašinų sustojo priešais namą, kita, džipas, nuvairavo per stepę jo link. Joje buvo keturi vyrai, K žiūrėjo, kaip jie artėja, ir jį apniko neviltis.

Iš pradžių jie buvo linkę patikėti, kad jis tiesiog valkata, paklydusi siela, kurią policija laikui bėgant būtų pakėlusi nuo žemės ir priglaudusi Jakalsdrife.

– Aš gyvenu stepėje, – aiškino jis, atsakinėdamas į klausimus. – Aš niekur negyvenu. Paskui jis gavo nunarinti galvą ant kelių: kažkas jam daužė plaktuku kaukolės viduje, o burnoje pajuto tulžies skonį. Vienas kareivių pakėlė dviem pirštais jo ranką ir patabalavo. K neištraukė jos. Ranka buvo tarytum kažkas svetima, kažin koks pagalys, išlindęs iš jo kūno.

– Kaip manai, kuo gi jis gyvas? – paklausė kareivis. – Musėmis? Skruzdėmis? Skėriais?

K nematė nieko, tik jų batus. Jis užsimerkė ir valandėlę atsijungė. Paskui kažkas pliaukštelėjo jam per petį ir prikišo kažką artyn: sumuštinį, dvi storas baltos duonos riekes su apvirta ir parūkyta dešra tarp jų. K loštelėjo atgal ir papurtė galvą.

– Valgyk, žmogau! – paragino jo geradaris. – Pasistiprink! K paėmė sumuštinį ir atsikando. Dar nespėjus to kąsnio nuryti sausu skrandžiu, pradėjo žiaukčioti. Nunarinęs galvą tarp kelių išspjovė tą kąsnį ir grąžino kareiviui sumuštinį.

– Jis serga, – ištarė kažkoks balsas.

– Jis gėrė, – paaiškino kitas.

Bet paskui jie surado jo buveinę: lietaus nuplautas priekinės sienos mūrinys buvo aiškiai matomas. Pirmiausia jie visi paeiliui įropojo vidun pasižiūrėti. Paskui nukėlė stogą ir atidengė švarų tos lūšnos vidų: kastuvą ir kirvį, peilį ir šaukštą, lėkštę ir puodelį ant žvirgžde iškaltos lentynos, didinamąjį stiklą, sušlapusių žolių guolį. Tada atsivedė K ir pastatė priešais jo rankų triūsą, prilaikydami jį stačią, praradę jam palankumą. Jo veidu riedėjo ašaros.

– Ar čia tavo darbas? – paklausė jie. Jis linktelėjo galvą.

– Ar tu čia vienas? – Jis linktelėjo galvą. Jį laikantis kareivis užsuko rankas jam už nugaros. K sušvykštė iš skausmo.

– Tiesą! – pareikalavo kareivis.

– Tai tiesa, – atsakė K.

Privažiavo ir sunkvežimis; oras aidėjo įvairiausiais balsais, klyksmais ir gergždžiančiais garsais, sklindančiais iš radijo siųstuvo-imtuvo; kareiviai spietėsi aplinkui paspoksoti į K ir jo sukurptą namą.

– Pasiskleiskite grandine! – sušuko vienas iš jų. – Noriu, kad būtų apieškotas visas plotas! Mes ieškome pėdsakų, mes ieškome urvų ir tunelių, mes ieškome visų atsargoms kaupti tinkamų vietų, kad ir kokios jos būtų! – Paskui prakalbo tyliau. Kaip ir visi kiti jis vilkėjo maskuojamąją uniformą; K nematė jokio ženklo, kuris būtų bylojęs apie jo pareigas. – Matot, kokie jie, – pareiškė karininkas, jo akys lakstė aplinkui be atvangos, atrodė, kad jis nekalba niekam konkrečiai. – Tau atrodo, kad čia nieko nėra, o žemė po tavo kojomis visa subjaurota tunelių. Apsidairyk štai tokioje vietovėje ir galėtum prisiekti, kad čia per mylių mylias nesutiksi nė gyvos dvasios. Tik nusigręžk – ir jie tau išropoja iš po žemių. Paklauskite, kaip ilgai jis čia trainiojasi. – Paskui pasisuko į K ir pakėlė balsą: – Ei tu! Kaip ilgai tu čia trainiojies?

– Nuo praėjusių metų, – atsakė K, nežinodamas gerai ar blogai sumelavo.

– Tai kada atvyks tavo draugai? Kada tavo draugai sugrįš?

K gūžtelėjo pečiais.

– Išklausinėkite jį dar kartą, – paliepė karininkas nusisukdamas. – Nesiliaukite klausinėję. Klauskite, kada atvyks jo draugai. Paklauskite, kada jie čia buvo paskutinį kartą. Pažiūrėkite, ar jis turi liežuvį. Įsitikinkite, ar jis iš tikrųjų toks idiotas, kaip atrodo.

Kareivis, laikęs K, nykščiu ir smiliumi sučiupo jam už sprando ir ėmė lenkti žemyn, kol K parklupo ant kelių, kol palietė veidu žemę.

– Girdėjai, ką sakė karininkas, – subaubė, – taigi kalbėk. Papasakok man savo istoriją. – Jis nusviedė šalin beretę ir

įmurkdė K veidą į purvą. Primygta nosimi ir lūpomis šis paragavo drėgnų žemių. Sudejavo. Jie pakėlė jį ir pastatė. Jis neatsimerkė. – Tai papasakok gi mums apie savo draugus, – pakartojo kareivis. K papurtė galvą. Jam buvo trenktas žiaurus smūgis į paširdžius, ir jis nualpo.

Visą popietę jie praleido ieškodami maisto atsargų ir ginklų, kurie jų įsitikinimu buvo čia paslėpti. Iš pradžių iššukavo visą plotą aplink užtvanką, paskui išžvalgė viską aukštyn ir žemyn palei upę. Vienas iš jų naudojo prietaisą su ausinėmis ir juoda dėžele; K stebėjo, kaip jis iš lėto juda kranto pakraščiu, kur žemė buvo minkšta, baksnodamas ją virbu. Daugumą moliūgų, o gal ir visus, jie surado: jaunuoliai vis sugrįždavo, laikydami juos rankose, metė į krūvą lauko gale. Tie moliūgai tik dar labiau sustiprino jų įsitikinimą, kad čia esama paslėptų maisto atsargų. („Antraip, kam gi jie būtų čia palikę tą beždžionę?“– nugirdo K.)

Jie norėjo jį vėl iškvosti, tačiau jis buvo aiškiai tam per silpnas. Davė jam arbatos, jis išgėrė, ir jie ėmė įtikinėti.

– Tu – ligonis, – kalbėjo jie. – Pasižiūrėk į save. Pasižiūrėk, kaip tavo draugai su tavimi elgiasi. Jiems visiškai nesvarbu, kas tau nutiks. Ar nori važiuoti namo? Mes parvešime tave namo, ir galėsi pradėti viską iš naujo.

Jie pasodino jį ir atrėmė į džipo ratą. Vienas atnešė jo beretę ir numetė jam ant kelių. Pasiūlė minkštos baltos duonos riekę. K atsikando jos, nurijo, pasilenkė į šoną ir išvėmė kartu su arbata. Kažkas pasakė: „Duok jam ramybę, jam jau galas“. K nusišluostė burną į rankovę. Jie stovėjo aplink jį ratu, jam atrodė, kad jie nežino, ką daryti.

Tada jis prabilo:

– Aš ne tas, kas jūs manote, – pasakė. – Aš miegojau, o jūs mane pažadinot, ir tiek. – Jie niekuo neparodė, kad jį suprato.

Kareiviai apsistojo sodybos name. Virtuvėje pasistatė savo pačių viryklę; netrukus K užuodė kepant pomidorus. Kažkas pakabino ant verandos kablio radiją: oras pritvinko nervingų elektriškų ritmų, kurie jį trikdė.

Jį paguldė miegamajame koridoriaus gale ant sulankstyto į keturias dalis brezento ir apklojo antklode. Davė išgerti šilto pieno ir dvi tabletes, pasakę, kad tai aspirinas, jis jas nugurkė ir neišvėmė. Vėliau, sutemus, vaikinukas atnešė jam lėkštę su maistu.

– Pamėgink, gal suvalgysi nors kąsnelį, – pasakė. Pašvietė lėkštę žibintuvėliu. K pamatė dvi dešreles, aplietas tirštu padažu ir bulvių košę. Papurtė galvą ir nusisuko į sieną. Vaikinukas paliko lėkštę prie lovos („Jei kartais apsigalvotum“.) Daugiau jo nebevargino. Valandėlę jis neramiai nusnūdo, dirginamas maisto kvapo. Galiausiai atsistojo ir padėjo lėkštę į kampą. Vieni kareiviai buvo verandoje, kiti svetainėje. Buvo girdėti kalbos ir juokas, bet šviesa nedegė.

Kitą rytą iš Princo Alberto atvyko policija su šunimis ieškoti tunelių ir paslėptų maisto atsargų. Kapitonas Osthauzenas iš karto atpažino K.

– Kaipgi galėčiau pamiršti tokį veidą? – pasakė. – Šitas juokdarys pabėgo iš Jakalsdrifo gruodžio mėnesį. Jis vardu Maiklzas. Kokiu vardu jis prisistatė jums?

– Maiklo, – atsakė karininkas. – Tai Maiklzas, – patvirtino kapitonas Osthauzenas. Jis bakstelėjo K į pašonę batu. – Jis ne ligonis, jis taip atrodo visada. Ei, Maiklzai!

Taigi jie vėl nusivedė K prie užtvankos, ir jis stebėjo, kaip šunys tampo savo prižiūrėtojus šen ir ten per žole apželusį jo žemės lopinėlį ir aukštyn, ir žemyn upės krantais, energingai unkščiodami, įtempę pasaitėlius, bet galų galiausiai nesugebėjo nuvesti jų niekur geriau kaip prie senų dygliakiaulių olų ir kiškių urvų. Osthauzenas trenkė plaštaka K per smilkinį.

– Ką visa šitai reiškia, beždžione? – paklausė. – Žaidi su mumis?

Šunis ir vėl suvarė į furgoną. Visiems tos paieškos nusibodo. Jaunieji kareiviai stovėjo sustoję saulėkaitoje ir šnekėjosi gerdami kavą.

K sėdėjo nunarinęs galvą tarp kojų. Nors sąmonė buvo šviesi, jis niekaip negalėjo atsikratyti galvos svaigimo. Seilės tįso jam iš burnos, jis nesivargino jų stabdyti. Metų laikui dar nepakitus visos šitos žemės smiltelės bus švariai nuplautos lietaus, tarė jis sau, ir išdžiovintos saulės, ir nušveistos vėjo. Nebeliks nė vienos, kuri būtų išsaugojusi mano žymę, taip ir mano motina dabar, praleidusi po žeme vieną metų laiką, liko švariai nuskalauta, išsklaidyta ir įtraukta į žolės stiebus.

Tai kas gi taip sieja mane su šituo žemės ploteliu, lyg jis būtų namai, kurių aš negaliu palikti? Visi mes galiausiai privalome palikt namus, privalome palikti savo motinas. Ar aš – toks vaikas, vaikas iš tokios vaikų padermės, kurių nė vienas

negalim jų palikti ir privalome grįžti mirt čionai, padėję galvas į motinos skreitą, aš – į jos, ji – į savo motinos, ir taip vis tolyn tolyn atgalios, karta iš kartos?

Pasigirdo garsus sprogimas ir tuojau pat dar vienas. Oras suvirpėjo, suklegėjo paukščiai, kalvos dunksėjo ir siuntė aidą. K paklaikęs dairėsi į visas puses.

– Žiūrėk! – pasakė vienas kareivis ir parodė pirštu.

Ten, kur anksčiau stovėjo Vizadžių namas, dabar tvyrojo pilkų ir oranžinių dulkių debesis, ne migla, bet dulkės, sakytum viesulas būtų nešęsis namą tolyn. Paskui tas debesis liovėsi augęs, išretėjo ir pamažėle ėmė nirti griaučiai: dalis galinės sienos su kaminu, trys stulpai, laikę verandą. Išniro stogo skardos lakštas ir su trenksmu smigo į žemę. Aidas vis dar skardėjo, bet K jau nebežinojo, ar jis sklando kalvose, ar jo galvoje.

Kregždės praskrido taip pažeme, kad, jeigu būtų ištiesęs ranką, K būtų galėjęs jas paliesti.

Po to nugriaudėjo daugiau sprogimų, dėl kurių Maiklas nesivargino pakelti akių, spėdamas, kad išnyko ūkiniai pastatai. Vizadžiai jau nebeturi kur pasislėpti, pamanė jis.

Per stepę pasišokčiodamas privažiavo džipas. Visur aplinkui Maiklą kareiviai jau tvarkėsi ir pakavo daiktus. Bet jo žemės lopinėlyje vis dar darbavosi vienas kareivis. Jis lupo kastuvu velėną ir rūpestingai dėjo ją į šalį. Pagautas kažkokio nerimo K atsistojo ir nuklupiniavo ton pusėn.

– Ką jūs čia darote? – sušuko jis.

Kareivis neatsakė. Jis ėmė formuoti lėkštą įdubą, pildamas žemes ant juodos plastikinės plėvės. K pamatė, kad tai jau trečia jo iškasta duobė: prie kitų dviejų gulėjo ant plastikinės plė-

vės tvarkingai subertos žemės krūvelės ir žolės kuokštai su vis dar prikibusia prie šaknų žeme.

– Ką jūs darote? – vėl paklausė K. Jo žemę kasančio svetimo žmogaus vaizdas paveikė jį labiau, nei jis galėjo įsivaizduoti. – Duokite man, aš padarysiu tai, – pasisiūlė, – aš pratęs kasti. – Bet kareivis pamojo ranka, kad Maiklas dingtų jam iš akių. Iškasęs trečią duobę, kareivis žengė aštuonis žingsnius ir ten paklojo kitą plastikinę plėvę. Kai kastuvas įsmigo į žemę, K pritūpė ir uždengė žolę rankomis. – Būk geras, bičiuli! – paprašė. Kareivis susierzinęs žengė atatupstas. Kažkas, paėmęs už pakarpos, trūktelėjo K atgal.

– Neleiskit jo prie manęs, – paliepė kareivis.

K stovėjo prie pompos ir stebėjo. Iškasęs zigzagu penkias duobes, kareivis išvyniojo ilgą baltą virvę tai teritorijai paženklinti. Du jo draugai atnešė iš sunkvežimio dėžę ir pradėjo dėlioti minas. Jiems įdėjus kiekvieną miną atskirai ir ją užtaisius, pirmasis kareivis uždėdavo ant jos tuos žolės kuokštus ir vėl suberdavo žemes, sauja po saujos, išlygindavo paviršių ir traukdamasis atgal keturpėsčias nušluodavo savo pėdsakus šluotele.

– Eik iš čia, – paliepė kažkas K už nugaros. – Eik ir lauk prie to sunkvežimio. – Tai buvo tasai karininkas. Nueidamas K girdėjo jo nurodymus: „Įtvirtinkit po du į statramsčius liemens aukštyje. Kitą pakiškit po pakyla. Noriu, kad viskas išlėktų į orą, kai jie užkliudys“.

Viskas jau buvo supakuota, jie jau buvo beišvažiuoją su K, sėdinčiu kėbule tarp kareivių, tik kažkas parodė į moliūgų krūvą, paliktą lauko pakrašty.

– Sukraukit juos į mašiną! – sukomandavo iš džipo karininkas. Jie sukrovė moliūgus.

– Ir sutvarkykit tą jo šuns būdą, kad ji atrodytų kaip buvusi! – Tad jie visi palaukė, kol buvo atstatytas stogas. – Uždėkit ant jo akmenis, kad prilaikytų, taip, kaip buvo! Paskubėkite!

Trinksėdami ir pasišokčiodami dulkėtu keliu jie nuvažiavo paskui džipą. K įsikibo į diržą sau virš galvos, jautė, kaip kaimynai stengėsi būt įsitempę, kad neatsitrenktų į jį. Pakilo toks dulkių debesis, kad galiausiai jis nebematė, ką jie palieka užpakaly.

Pasilenkė arčiau to jauno kareivio, stovinčio priešais, ir pasisuko į jį:

– Žinote, – prabilo, – tuose namuose slėpėsi vaikinukas.

Kareivis nesuprato jo. K gavo pakartoti savo žodžius.

– Ką jis sako? – kažkas paklausė.

– Jis sako, kad tuose namuose slėpėsi dar vienas vyrukas.

– Pasakyk jam, kad jis jau miręs. Pasakyk jam, kad jis – rojuje.

Ilgai netrukus jie privažiavo kelio posūkį. Sunkvežimis padidino greitį, padangos užgaudė, kareiviai atsipalaidavo, o dulkės nusėdo, atverdamos jiems už nugaros ilgą ir tiesią kelio juostą į Princą Albertą.

Antras skyrius

Palatoj atsirado naujas ligonis, mažas per mankštą susmukęs seneliukas, jis buvo paguldytas vos kvėpuojantis, sutrikusiu širdies ritmu. Visi požymiai rodo, kad ilgą laiką jis labai prastai maitinosi: oda sueižėjusi, žaizdos ant plaštakų ir pėdų, kraujuojančios dantenos. Sąnariai išsišovę, jis sveria mažiau nei keturiasdešimt kilogramų. Regis, jis buvo rastas pats vienas vidur negyvenamos vietovės Karo apylinkėse, kur prižiūrėjo kalnuose veikiančią partizanų stovyklavietę, slėpė ginklus ir augino maistines kultūras, nors akivaizdžiai jomis nesimaitino. Paklausiau jį atvedusių sargybinių,

kodėl jie vertė mankštintis tokios būklės žmogų. Tai buvo neapsižiūrėjimas, atsakė jie: jis atvyko su nauju kontingentu, apiforminimas užėmė daug laiko, ir kol jie laukė, tuo metu budėjęs seržantas norėjo surasti jiems užsiėmimą, tad liepė bėgti vietoje. Ar jis nematęs, kad šis žmogus tam visiškai nepajėgus, paklausiau. Belaisvis nesiskundęs, atsakė jie: jis sakėsi gerai jaučiąsis, sakėsi visada buvęs liesas. Ar jūs neskiriate lieso žmogaus nuo griaučių, paklausiau. Jie tik gūžtelėjo pečiais.

*

Vargstu su tuo naujuoju ligoniu Maiklzu. Jis atkakliai tvirtina, kad jam nieko nėra, tik norėtų ko nors nuo galvos skausmo. Sakosi nesąs alkanas. Iš tikrųjų jo skrandis nelaiko maisto. Paskyriau jam lašinę, o jis kvailai stengiasi jos atsikratyti.

Nors atrodo kaip senis, jis tikina, kad jam tik trisdešimt dveji. Gal tai ir teisybė. Jis iš Keiptauno ir žino hipodromą dar iš tų laikų, kai čia buvo tik hipodromas. Džiaugėsi išgirdęs, kad kitados čia buvo žokėjų persirengimo kambarys.

– Šitiek sverdamas ir aš būčiau galėjęs tapti žokėjumi, – pasakė. Dirbo savivaldybės sodininku, bet tą darbą prarado ir išvyko ieškoti laimės į kaimą, kartu pasiėmęs ir motiną.

– Kur tavo motina dabar? – paklausiau.

– Ji padeda augti augalams, – atsakė jis, vengdamas mano žvilgsnio.

– Nori pasakyti, kad ji mirė? (po žolynu pakišta) – paklausiau. Jis papurtė galvą.

– Ją sudegino, – atsakė. – Jos plaukai švytėjo it ratilas aplink galvą.

Tokius dalykus jis pareiškia taip abejingai, tarsi kalbėtų apie orą. Nesu tikras, kad jis visai iš mūsų pasaulio. Mėgini įsivaizduoti jį išlaikant maištininkų stovyklavietę, ir galvoje sukyla abejonės. Jau kur kas panašiau, kad kažkas ėjo pro šalį, pasiūlė jam išgerti ir paprašė pasaugoti ginklą, o jis buvo per kvailas ar per naivus, kad to atsisakytų. Jis uždarytas čia kaip maištininkas, nors vargu ar žino, kad vyksta karas.

*

Dabar, kai Felisitė jį nuskuto, galėjau apžiūrėti jo burną. Paprastas nedidelis plyšimas, nosies pertvara kiek pasistūmėjusi į šoną. Gomurys sveikas. Paklausiau jį, ar kada mėginta tą defektą taisyti. Jis nežino. Paaiškinau, kad toji operacija nesudėtinga, net ir jo metuose. Ar jis sutiktų būti operuojamas, jeigu mes gautume leidimą? Jis atsakė (cituoju):

– Esu toks, koks esu. Niekada nebuvau labai jau linkęs į merginas.

Norėjau pasakyti jam: bala nematė tų merginų, jis pajustų, kad jam kur kas lengviau bendrauti, jei kalbėtų taip kaip visi; bet nieko nepasakiau, nenorėjau įskaudint jo.

Pašnekėjau apie jį su Noeliu. Jis negalėtų prižiūrėti net strėlių svaidymo stendo mugėje, o apie partizanų stovyklą ir kalbėti nėra ko, pasakiau. Jis silpnaprotis, netyčia patekęs į karo zoną ir nesusiorientavęs, kaip iš jos išeiti. Jis turėtų

gyventi saugioje aplinkoje, pinti krepšius ar verti karoliukus, tik jau ne perauklėjimo stovykloje.

Noelis išsitraukė registracijos knygą.

– Pagal tai, kas čia parašyta, Maiklzas – padegėjas, – pasakė. – Be to, – pabėgėlis iš darbo stovyklos. Kai buvo pagautas, turėjo klestintį sodą apleistame ūkyje ir maitino vietinius partizanus. Tokia tad yra Maiklzo istorija.

Aš papurčiau galvą.

– Jie apsiriko, – pasakiau. – Jie supainiojo jį su kokiu nors kitu Maiklzu. Šitas Maiklzas – debilas. Šitas Maiklzas nemoka degtuko įžiebti. Jeigu šitas Maiklzas turėjo klestintį sodą, tai kodėl jis mirtinai nusibadavo?

– Kodėl tu nevalgei? – paklausiau Maiklzą sugrįžęs į palatą. – Jie sako, kad tu turėjai daržą. Kodėl nesimaitinai?

Jis atsakė:

– Jie pažadino mane miegantį. Matyt, aš atrodžiau sumišęs. Kai miegu, man nereikia maisto.

Jis sako, kad jo vardas – ne Maiklzas, o Maiklas.

⁂

Noelis daro man spaudimą, kad paskubinčiau ligonių kaitą. Izoliatoriuje aštuonios lovos, o šiuo metu turime šešiolika ligonių, dar aštuoni paguldyti senajame svėrimo kambaryje. Noelis klausia, ar negalėčiau greičiau jų išgydyti ir greičiau išleisti. Atsakau jam, kad netikslinga išrašyti dizenterija sergantį ligonį ir sugrąžinti jį į stovyklą, jei jis nenori susilaukti epidemijos. Aišku, epidemijos susilaukti jis nenorįs, sako,

bet anksčiau čia būta ir ligos simuliavimo atvejų, o jis norįs tai išnaikinti. Jis atsako už savo programą, o aš – už savo ligonius, atšaunu, šitai ir reiškia būti karo gydytoju. Jis patapšnoja man per petį.

– Jūs puikiai atliekat savo darbą, dėl to man nekyla jokių abejonių, – sako. – Aš tiktai noriu, kad jie nepamanytų, jog mes per švelnūs.

Įsivyrauja tyla: mes stebime muses ant lango stiklo.

– Bet mes juk ir esame per švelnūs, – atsakau.

– Galimas daiktas, kad mes per švelnūs, – patvirtina jis. – Galbūt mes net truputį klastaujame pasąmonėje. Gal mes galvojame: jei vieną gražią dieną jie ateis ir visi stosime prieš teismą, kuris nors iš jų išeis į priekį ir pasakys: „Tuos du paleiskite, jie buvo švelnūs". Kas žino? Bet aš kalbu ne apie tai. Aš kalbu apie srautus. Šiuo metu daugiau ligonių priimama į jūsų izoliatorių, negu išrašoma, ir mano klausimas toks: ar jūs ketinate kaip nors keisti tą padėtį?

Mudu išėjome iš jo kabineto pažiūrėti, kaip kapralas kelia oranžinę, baltą ir mėlyną vėliavą į stiebą lenktynių lauko viduryje, penkių žmonių orkestrui grojant „Uit de blou", – kornetas buvo išsiderinęs. Šeši šimtai paniurusių vyrų, kol jiems plovė smegenis, stovėjo po komandos „ramiai", basi, vilkintys chaki spalvos eilutėmis iš skuduryno. Prieš metus mes dar stengėmės priversti juos giedoti, bet dabar jau buvome to atsisakę.

*

Šįryt Felisitė išvedė Maiklzą į lauką pakvėpuoti grynu oru. Eidamas pro jį, sėdintį ant žolės, atkišusį veidą saulei it būtų besišildantis driežas, paklausiau, kaip jam patinka izoliatoriuje. Jis buvo netikėtai šnekus.

– Aš džiaugiuosi, kad čia nėra radijo, – pasakė. – Ten, kur buvau anksčiau, visą laiką grodavo radijas.

Iš pradžių pamaniau, kad jis kalba apie aną stovyklą, bet paaiškėjo, kad jis turėjo omeny tą niūrią įstaigą, kurioje prabėgo jo vaikystė.

– Ten visą popietę ir visą vakarą, iki aštuntos valandos, grodavo muzika. Ji būdavo tarytum visur tekantis aliejus.

– Ta muzika būdavo stengiamasi išlaikyti jus ramius, – paaiškinau. – Juk galėjote kibti vienas kitam į plaukus arba mėtyti pro langus kėdes. Ta muzika turėjo numaldyti jūsų laukines širdis. – Nežinau, ar jis suprato, ką aš norėjau pasakyti, tačiau nusišypsojo savo kreiva šypsena.

– Ta muzika sukeldavo man nerimą, – paaiškino. – Aš nenustygdavau vietoje, aš negalėdavau galvoti savo minčių.

– O kokias mintis tu norėdavai galvoti?

Jis:

– Aš dažnai galvodavau apie skraidymą. Aš visada norėdavau skraidyti. Išskėsdavau rankas ir man atrodydavo, kad skrendu virš tvorų, tarp namų. Aš skrisdavau žemai, žmonėms virš pat galvų, bet jie manęs nematydavo. O kai jie įjungdavo muziką, mane užplūsdavo per didelė nerimastis, kad galėčiau tai daryti, kad skraidyčiau.

Jis netgi pavardijo vieną kitą melodiją, kurios jį labiausiai sutrikdydavo.

Perkėliau jį į lovą prie lango, toliau nuo vaikino su lūžusia kulkšnim, kuris negali jo pakęsti vienas Dievas težino kodėl, guli ir piktai šnypščia ant jo kiaurą dieną. Dabar, kai atsisėda, jis bent jau mato dangų ir vėliavos stiebo viršų.

– Valgyk nors kiek daugiau, tada galėsi išeiti pasivaikščioti, – įkalbinėju jį. O iš tikrųjų tai jam reikia fizioterapijos, tik mes negalime jam to suteikti. Jis tarsi koks žaislas iš pagaliukų, sutvirtintų guminiais raiščiais. Jam reikia laipsniškos dietos, lengvos mankštos ir fizioterapijos, kad vieną gražią dieną galėtų įsijungti į stovyklos gyvenimą ir gautų progą marširuoti po hipodromo lenktynių taką, šūkauti lozungus, atidavinėti pagarbą vėliavai bei visą laiką kasti duobes ir jas vėl užberti.

*

Nugirdau valgykloje:

– Vaikams taip sunku priprasti gyventi bute. Jiems iš tikrųjų baisiai stinga didžiulio sodo ir numylėtų gyvūnėlių. Evakuotis turėjome paskubomis: per tris dienas po pranešimo. Kai prisimenu, ką mes palikome, verkiu.

Kalbančioji – rausvaveidė moteriškė taškuota suknele, man regis, vieno iš puskarininkių žmona. (Jos sapnuose apie paliktus namus kažin koks svetimas vyriškis guli išsikėtojęs ant paklodžių su batais arba atidaro šaldiklį ir spjauna į ledus.)

– Nesakyk man, kad privalau nejausti kartėlio, – pridūrė ji.

Jos pašnekovė – liekna mažytė man nepažįstama moteriškaitė, jos plaukai buvo sušukuoti atgal kaip vyro.

Ar kuris nors iš mūsų tiki tuo, ką mes čia darome? Abejoju. Jos puskarininkis vyras – visų mažiausiai. Mums davė seną hipodromą, kažkiek spygliuotos vielos ir liepė pakeisti žmonių sielas. Nebūdami žmonių sielų žinovai, tačiau apdairiai samprotaudami, kad ji kažkiek susijusi su kūnu, mes verčiame savo belaisvius daryti atsispaudimus ir marširuoti į priekį ir atgal. Ir dar primygtinai jiems brukame dūdų orkestro repertuarą ir rodom filmus, kur jaunuoliai, vilkintys tvarkingomis uniformomis, rodo žiliems kaimo senoliams, kaip reikia naikinti moskitus ir arti kalveles. O pasibaigus tam procesui, išduodame jiems pažymėjimus, kad jie jau dvasiškai išvalyti ir išsiunčiame į darbo batalionus nešioti vandenį ir kasti išvietes. Per didžiuosius karinius paradus kokia nors darbo batalionų kuopa visada pramarširuoja pro kino kameras tarp visų tų tankų, raketų ir lauko artilerijos kaip įrodymas, jog mes sugebame paversti priešus draugais; tačiau aš pastebėjau, kad jie marširuoja su kastuvais, o ne su ginklais ant pečių.

*

Sugrįžęs į stovyklą po laisvo sekmadienio, prisistatau prie vartų, jausdamasis tarsi arklių lenktynių lažybininkas, stovintis prie bilietų kasos. APTVARAS A parašyta ant iškabos virš pagrindinių vartų. TIKTAI NARIAMS IR PAREIGŪNAMS parašyta ant iškabos virš izoliatoriaus. Kodėl jie jų nenukabi-

no? Negi jie mano, kad hipodromas netrukus vėl bus atidarytas? Ar dar yra žmonių, kur nors treniruojančių arklius lenktynėms ir įsitikinusių, kad po visos šitos sumaišties pasaulis galiausiai nusistovės toks pat, koks buvo?

*

Mes jau beturime tik dvylika ligonių. Bet Maiklzo būklė negerėja. Jam akivaizdi žarnų sienelių distrofija. Vėl paskyriau jam nugriebto pieno dietą.

Jis guli ir žiūri į langą ir į dangų, jo ausys kyšo abipus pliko kiaušo, jis šypsosi ta savo šypsena. Kai jį atvežė, jis turėjo rudą popieriaus paketą ir pasikišo jį po pagalve. Dabar jau laiko tą paketą prispaudęs prie krūtinės. Aš paklausiau, ar jame – jo *muti*[*]. Ne, atsakė jis ir parodė man sudžiovintas moliūgo sėklas. Mane tai labai sujaudino.

– Kai karas pasibaigs, tu privalai vėl imtis daržininkystės, – pasakiau jam. – Kaip manai, ar sugrįši į Karo apylinkes? – Jis, rodės, vengė atsakyti. – Aišku, Pusiasalyje žemė irgi gera, po tomis banguojančiomis vejomis, – pridūriau. – Būtų malonu pamatyti atgijus Pusiasalyje daržininkystės ūkius.

Jis nieko man neatsakė. Paėmiau tą paketą jam iš rankų ir pakišau po pagalve „kad būtų saugiau“. Kai ėjau pro šalį po valandos, jis jau miegojo, burna baksnojo pagalvę kaip žindant kūdikiui.

[*] *Muti* – afrikiečių žiniuonių vartojamas vaistas (*vert. past.*).

Jis lyg akmuo, lyg akmenukas, pirma gulėjęs sau ramiai ir rūpinęsis tik savimi nuo pat dienų pradžios, o dabar jį netyčia pakėlė ir mėto kaip pakliūva iš rankų į rankas. Toks kietas akmenukas, beveik nesuvokiantis savo aplinkos, paniręs į save ir savo vidaus gyvenimą. Jis kaip akmuo keliauja per visas institucijas, stovyklas, ligonines ir Dievas žino ką dar. Per karo žarnas. Toksai negimdantis, negimęs padaras. Man sunku įsivaizduoti jį kaip vyrą, nors daugeliu atžvilgių jis už mane vyresnis.

*

Jo būklė stabili, viduriavimas sustabdytas. Tačiau pulsas retas, kraujo spaudimas žemas. Nors dabar naktys šiltėja, praėjusią naktį jis skundėsi, kad jam šalta, ir Felisitei teko duoti jam puskojines. Šįryt, kai stengiausi būti jam draugiškas, jis pavarė mane.

– Negi jūs manote, kad aš numirsiu, jei duosit man ramybę? – paklausė. – Kodėl jūs norite mane nutukinti? Kam šitiek šokinėti apie mane, kodėl aš toks svarbus?

Neturėjau nuotaikos ginčytis. Pamėginau suimti jį už riešo, jis ištraukė jį su stulbinama jėga, ranka mojuodamas it vabzdžio kojele. Palikau jį, apėjau visus kitus ligonius, paskui sugrįžau. Privalėjau jam pasakyti vieną dalyką.

– Tu klausi, kodėl tu toks svarbus, Maiklzai. Atsakymas – tu nesi svarbus. Bet tai nereiškia, kad turi būti užmirštas. Niekas nėra užmirštas. Prisimink tuos žvirblius. Penki žvirbliai parduoti už skatiką, ir vis dėlto net ir jie nėra užmiršti.

Jis ilgai spitrijo į lubas, tarsi koks su dvasiomis besitariantis senis, paskui prabilo.

– Mano motina dirbo visą gyvenimą, – pasakė. – Ji šveitė svetimiems žmonėms grindis, virė jiems valgyti, mazgojo jiems indus. Ji skalbė nešvarius jų baltinius. Ji šveitė jiems vonias. Klūpodama ant kelių šveitė tualetus. Bet kai jinai paseno ir susirgo, jie ją užmiršo. Atsikratė jos, kad akys nematytų. O kai ji mirė, įmetė ją į liepsnas. Jie padavė man seną dėžutę su pelenais ir pasakė: „Čia tavo motina, neškis ją, ji mums jau nebereikalinga“.

Vaikinukas su lūžusia kulkšnimi gulėjo pastatęs ausis ir dėjosi miegąs.

Aš atsakiau Maiklzui kaip įmanydamas atžariau, nederėjo taikytis su jo savigaila.

– Mes darom tau tai, ką privalome daryti, – pasakiau. – Tu nesi niekuo ypatingas, gali nurimti. Kai pasitaisysi, atsiras begalė grindų, kurias reikia nušveisti, ir begalė tualetų, kuriuos reikia išvalyti. O dėl tavo motinos, tai esu tikras, kad papasakojai ne visą istoriją, ir esu tikras, kad pats tai žinai.

Ir vis dėlto jis sako tiesą: aš iš tikrųjų jam skiriu per daug dėmesio. O pagaliau, kas gi jis toks? Viena vertus, yra begalė pabėgėlių iš kaimų, ieškančių saugaus gyvenimo miestuose. Kita vertus, yra žmonių, pavargusių gyventi pusbadžiu po penkis viename kambaryje, jie sprunka iš miestų, stengdamiesi kaip nors verstis apleistuose kaimuose. Kas gi toks Maiklzas, jei ne vienas tarp daugybės antrųjų? Pelė, sprunkanti iš sausakimšo, skęstančio laivo. Tik kad, būdamas miesto pelė, jis nemokėjo pramisti iš žemės ir darėsi vis alkanesnis.

O paskui jam pasisekė: jis buvo aptiktas ir vėlei užtemptas ant denio. Kodėl jis turėtų jaustis toks įžeistas?

*

Noeliui paskambino iš policijos nuovados Prince Alberte. Praėjusią naktį buvo užpultas miesto vandens tiekimo punktas. Pompa išsprogdinta drauge su dalimi vamzdyno. Kol sulauks inžinierių, jiems teks apsieiti su gręžinio vandeniu. Antžeminės elektros linijos irgi nutrauktos. Dar vienas iš tų nedidukų laivų neabejotinai grimzta į dugną, tuo metu didieji laivai skrodžia tamsą, vis vienišesni ir vienišesni, dejuodami po žmonių naštos svoriu. Policija norėtų, kad jai būtų suteikta dar viena proga pasikalbėti su Maiklzu apie tuos, kurie už tai atsakingi, kitaip tariant, apie jo draugus iš kalnų. Arba jie norėtų, kad mes paklaustume jį šio bei to.

– Juk jie jau buvo apsilankę pas jį vieną kartą? – užprotestavau Noeliui. – Kokia prasmė tardyti jį ir vėl? Jis per sunkus ligonis, kad galėtų keliauti, ir bet kuriuo atveju neatsako už savo veiksmus.

– Ar jis per sunkus ligonis, kad pasikalbėtų su mumis? – paklausė Noelis.

– Ne per sunkus, bet jūs neišpešite iš jo jokio prasmingo atsakymo, – pareiškiau. Noelis išsitraukė Maiklzo dokumentus ir vėl parodė man. Skyriuje *Kategorija* perskaičiau *Opgaarder*, užrašytą tvarkinga kaligrafiška kaimo policininko rašysena.

– Ką reiškia *Opgaarder*? – paklausiau.

Noelis:

– Na, tarkim, kaip voverė ar skruzdėlė, ar bitė.

– Ar tai koks naujas laipsnis? – paklausiau. – Ar jis lankė *opgaarderių* mokyklą ir gavo *opgaarderio* ženkliuką?

Mudu išsivedėme Maiklzą, vilkintį pižama, užsigaubusį antklode, į sandėlį toliausiame tribūnos gale. Dažų skardinės ir kartoninės dėžės sukrautos stirtomis prie sienos, visuose kampuose voratinkliai, grindys nuklotos storu dulkių sluoksniu ir jokios vietos atsisėsti. Maiklzas įtūžęs stovi priešais mus ant savo kojų kaip pagaliukai, tvirtai susisiautęs į antklodę, ryžtingai nusiteikęs.

– Tu įklimpai į mėšlą, Maiklzai, – pasakė Noelis. – Tavo draugai iš Princo Alberto prikrėtė visokių eibių. Jie jau visiems įgriso. Mes privalome juos pagauti ir su jais pasikalbėti. Mums neatrodo, kad tu mums padėjai tiek, kiek galėjai. Tad tau suteikiama antra proga. Mes norime, kad tu mums papasakotum apie savo draugus: kur jie slepiasi, kaip mes galėtume su jais susitikti. – Jis prisidegė cigaretę. Maiklzas nekrustelėjo ir nenuleido nuo mūsų akių.

– Maiklzai, – kreipiausi į jį, – Maiklzai, kai kurie iš mūsų netgi nėra tikri, kad tu kaip nors susijęs su tais maištininkais. Jeigu galėtum mus įtikinti, kad jiems nedirbai, išgelbėtum mus nuo daugelio bėdų, o save – nuo daugelio nemalonumų. Tad pasakyk man, pasakyk majorui, ką iš tikrųjų darei toje sodyboje, kai jie tave sučiupo? Juk mes žinom tik tai, ką perskaitėme dokumentuose, gautuose iš Princo Alberto policijos nuovados, o tai, kas juose parašyta, atvirai kalbant, kažkokios nesąmonės. Pasakyk mums teisybę, pasakyk mums visą teisybę ir galėsi grįžti į lovą, mes tavęs nebevarginsime.

Dabar jis pastebimai susigūžė, sugniaužė antklodę ties gerkle, verte verdamas mus akimis.

– Nagi, bičiuli! – padrąsinau. – Niekas neketina tavęs skriausti, tik pasakyk mums tai, ką mudu norime žinoti!

Tyla prailgo. Perdavęs visą naštą man, Noelis nekalbėjo.

– Nagi, Maiklzai, pradėk, – pakartojau, – mes negalime skirti tam visos dienos, juk vyksta karas!

Galiausiai jis prabilo:

– Aš nedalyvauju kare.

Mane perliejo susierzinimas.

– Tu nedalyvauji kare? Kurgi ne, aišku, kad dalyvauji, vyruti, ar tau tai patinka, ar nepatinka! Čia stovykla, o ne kurortas, ne slaugos namai: čia stovykla, kur mes perauklėjame tokius kaip tu ir priverčiam jus dirbti! Tau teks išmokti pildyti smėlio maišus ir kasti duobes, bičiuli, kol nebeatlenksi nugaros! O jeigu nepadėsi mums, eisi į tokią vietą, kur bus žymiai blogiau! Pateksi ten, kur kiaurą dieną kepsi saulėje ir misi bulvių lupenomis bei kukurūzų burbuolių kotais, o jeigu neištversi, jei tau nepasiseks, – jie išbrauks tavo numerį iš sąrašo, tiek tavęs ir būta! Tad pasiskubink, kalbėk, laikas bėga, pasakyk mums, ką tu darei, kad mes galėtume tai užrašyti ir nusiųsti į Princą Albertą! Majoras užsiėmęs žmogus, jis nepratęs švaistyti laiko, jis sugrįžo iš pensijos vadovauti šitai mielai stovyklai ir padėti tokiems kaip tu. Tu privalai padėti mums.

Vis dar gūždamasis ir pasiruošęs išsilenkti, jei ant jo šokčiau, Maiklzas atsakė:

– Aš nesu protingas žodžiams, – tik tiek, nieko daugiau. Ir apsilaižė lūpas savo driežišku liežuviu.

– Žmogau, mums nereikia, kad tu būtum protingas žodžiams ar kvailas žodžiams, mes tik norim, kad pasakytum mums teisybę!

Užuot atsakęs, jis gudriai nusišypsojo.

– Ką gi tu auginai tam savo sode? – paklausė Noelis.

– Ten augo daržovės.

– Kam tos daržovės buvo skirtos? Kam tu jas atiduodavai?

– Jos buvo ne mano. Jos radosi iš žemės.

– Aš klausiu, kam tu jas atiduodavai?

– Kareiviai jas pasiėmė.

– Ir tu neprieštaravai, kad kareiviai pasiėmė tavo daržoves?

Jis gūžtelėjo pečiais.

– Tai, kas išauga, skirta mums visiems. Visi mes esam žemės vaikai.

Dabar įsikišau aš.

– Tavo motina palaidota toje sodyboje, ar ne? Ar tu man nesakei, kad tavo motina tenai palaidota?

Jo veidas užsivėrė kaip akmuo, ir aš pradėjau spausti, pajutęs savo padėties pranašumą.

– Man tu papasakojai apie savo motiną, bet majoras to negirdėjo. Papasakok majorui apie savo motiną.

Vėl pastebėjau, koks sielvartas jį apninka, kai jam reikia pasakoti apie savo motiną. Jo kojų pirštai susirietė spausdamiesi į grindis, jis laižė lūpos įskilimą.

– Papasakok mums apie savo draugus, kurie ateina vidury nakties, sudegina sodybas, nužudo moteris ir vaikus, – paprašė Noelis. – Mes šitai norime išgirsti.

– Papasakok mums apie savo tėvą, – paprašiau. – Tu daug kalbėjai apie savo motiną, bet niekad neminėjai tėvo. Kas atsitiko tavo tėvui?

Jis užsispyrėliškai sučiaupė burną, burną, kuri niekad visiškai nesusičiaupdavo, ir rūsčiai nužvelgė mus.

– Ar tu neturi vaikų, Maiklzai? – paklausiau. – Tavo metų vyras... ar neturi kur nors tavęs laukiančios moters ir vaikų? Kodėl tu visiškai vienas? Kur tavo ateities viltys? Ar nori, kad tavo gyvenimo istorija taip ir užsibaigtų? Tai būtų liūdna istorija, ar tau taip neatrodo?

Stojo tokia tiršta tyla, kad išgirdau ją kaip zvimbimą ausyse, tokia tyla, kurią pajunti rūdynų šachtose, rūsiuose, slėptuvėse nuo bombų, beorėse erdvėse.

– Mes atsivedėme tave čionai pasikalbėti, Maiklzai, – pridūriau. – Mes duodame tau gerą lovą ir sotaus maisto, tu gali patogiai gulėti kiaurą dieną ir žiūrėti, kaip danguje skraido paukščiai, tačiau mes tikimės, kad tu kuo nors mums atsilyginsi. Dabar pats laikas tai padaryti, bičiuli. Tu turi ką mums papasakoti, ir mes norime tai išgirsti. Pradėk nuo bet kurios vietos. Papasakok mums apie savo motiną. Papasakok mums apie savo tėvą. Išdėstyk mums savo požiūrį į gyvenimą. O jei nenori pasakoti apie savo motiną ir tėvą, ir savo požiūrį į gyvenimą, papasakok mums apie savo neseniai nudirbtus žemės darbus ir tuos draugus iš kalnų, kurie retkarčiais trumpam užsukdavo pas tave ir pavalgydavo. Pasakyk mums tai, ką mes norim sužinoti, ir mes tau duosime ramybę.

Aš lioviausi kalbėjęs, jis žiūrėjo į mane pastėrusiomis akimis.

– *Kalbėk*, Maiklzai, – vėl kreipiausi į jį. – Matai, kaip lengva kalbėti, tai *kalbėk gi*. Paklausyk manęs, paklausyk, kaip lengvai aš užlieju žodžiais šitą patalpą. Aš pažįstu žmonių, kurie gali kalbėti nepailsdami kiaurą dieną, kurie gali užlieti kalbomis visą erdvę. – Noelis sugavo mano žvilgsnį, bet aš mygau toliau. – Suteik sau bent truputį vertės, žmogau, kitaip perslysi per gyvenimą visai nepastebėtas. Liksi tik vienaženklis skaitmuo ir niekas daugiau vienetų stulpelyje, kai, karui pasibaigus, jie, skaičiuodami skirtumą, atliks tą didįjį atimties veiksmą. Juk tu nenori būti tik vienas žuvusiųjų, ar ne? Juk tu nori gyventi? Tada *kalbėk*, leisk save išgirsti, papasakok savo istoriją! Mes tavęs klausomės! Kur dar pasaulyje rastum du mandagius, civilizuotus ponus, pasirengusius esant reikalui klausytis tavo istorijos kiaurą dieną ir kiaurą naktį ir netgi užrašyti ją?

Nieko nepasakęs Noelis išėjo iš kambario.

– Palauk čia, aš tuoj sugrįšiu, – paliepiau Maiklzui ir išskubėjau paskui Noelį.

Tamsiam koridoriuj sustabdžiau jį ir ėmiau maldauti:

– Jūs niekad neišgausite iš jo nieko prasmingo, – aiškinau, – juk aiškiai matote. Jis – nevisprotis, ir netgi neįdomus nevisprotis. Jis – vargšė bejėgė siela, kuriai buvo leista išeiti paklajoti po mūšio lauką, po gyvenimo mūšio lauką, jei galiu taip pasakyti, o juk jis turėjo būti uždarytas kokioje nors įstaigoje su aukštomis sienomis ir kimšti pagalves ar laistyti gėlių lysves. Paklausykit manęs, Noeli, aš rimtai prašau. Paleiskit jį. Nesistenkit išmušti iš jo prisipažinimo...

– O kas kalbėjo apie išmušimą?

– ...Nesistenkit išgręžti iš jo pasakojimo, nes iš tikrųjų nėra ko pasakoti. Jis nežino, ką daro, pačia tikriausia šių žodžių prasme: aš stebėjau jį daug dienų ir esu tuo įsitikinęs. *Sugalvokite ką nors tam raportui*. Kaip jūs manote, kiek žmonių yra toje Svartbergo maištininkų gaujoje? Dvidešimt? Trisdešimt? Pasakykite, kad jis papasakojo, jog ją sudaro dvidešimt vyrų, visą laiką tie patys dvidešimt. Jie atvykdavo į sodybą kas keturias, penkias, šešias savaites ir niekad jam nepasakydavo, kada apsilankys vėl. Jis žinojo jų vardus, bet tik vardus, ne pavardes. Sudarykite tų vardų sąrašą. Sudarykite sąrašą ginklų, kuriuos jie atsigabendavo. Pasakykite, kad kažkur kalnuose jie turi stovyklą, bet niekada nėra tiksliai pasakę kur, o tik kad ji kažkur aukštai kalnuose, kad nuo anos sodybos iki tos stovyklos galima nukeliauti pėsčiomis per dvi dienas. Pasakykite, kad jie miega olose ir turi moterų. Ir vaikų. Ir to pakaks. Surašykite visa tai ataskaitoje ir išsiųskite ją. To pakaks, kad jų atsikratytume, ir mes galėsime toliau sau dirbti.

Mudu stovėjome lauke saulėkaitoje po mėlynu pavasario dangum.

– Vadinasi, jūs norite, kad aš sukurpčiau melą ir po juo pasirašyčiau.

– Tai ne melas, Noeli. Ko gero, toje mano papasakotoje istorijoje daugiau tiesos, nei jums kada pavyktų išgauti jos iš Maiklzo, net jeigu suktumėte pirštus replėmis.

– O kas, jei ta gauja išvis negyvena kalnuose? Kas, jeigu jie gyvena Princo Alberto apylinkėse ir dieną klusniai dirba savo darbą, o paskui, kai jų vaikai užmiega, išsitraukia

ginklus iš po grindų ir bastosi aplink patamsyje, sprogdina kas pakliūva, kelia gaisrus, terorizuoja žmones? Ar apie tokią galimybę jūs pagalvojot? Kodėl taip trokštate apginti Maiklzą?

– Aš jo neginu, Noeli! Negi jūs norite praleisti likusią dienos dalį šitoje purvinoje skylėje gręždamas prisipažinimą iš vargšo idioto, neatskiriančio savo subinės nuo alkūnės, dedančio į kelnes, kai pagalvoja apie motiną su liepsnojančiais plaukais, lankančią jį sapnuose, tikinčio, kad vaikus suranda po kopūstais? Noeli, mes turime ką veikti ir be to! *Nėra ko traukti*, sakau jums, ir jei jūs perduotumėt jį policijai, jie prieitų prie tos pačios išvados: čia nėra ko traukti, jis neturi papasakoti nieko, kas bent mažumą sudomintų protingus žmones. Aš jį stebėjau, aš žinau! Jis – ne mūsų pasaulio. Jis gyvena savo paties susikurtame pasaulyje.

Taigi, Maiklzai, trumpai tariant, mano gražbylystė tave išgelbėjo. Mes sukursime pasakėlę, kad patenkintume policijos norus, ir, užuot vėl keliavęs su antrankiais į Princą Albertą šlapimo baloje furgono gale, tu galėsi gulėti tarp švarių paklodžių ir klausytis balandžių burkavimo medžiuose, snausdamas, mintydamas savo mintis. Tikiuosi, kada nors tu būsi man už tai dėkingas.

Ir vis dėlto neįtikėtina, kad trisdešimt metų tu išgyvenai tarp miesto šešėlių, paskui vieną metų laiką nevaržomai basteisi karo zonoje (jei tavo pasakojimu galima tikėti) ir išėjai iš jos nenukentėjęs, nors išsaugoti tavo gyvybę yra tas pats, kas išlaikyti gyvą menkutį prijaukintą ančiuką ar kokią nuogaišą iš katės vados, arba išstumtą iš lizdo jauniklį. Jokių do-

kumentų, jokių pinigų, jokių giminių, jokių draugų ir jokio supratimo, kas pats esi. Neaiškiausias iš neaiškiausių, toks neaiškus, kad atrodai stebuklas.

*

Pirma šilta vasaros diena, diena tinkama praleisti paplūdimyje. Bet vietoj to – atvežtas naujas ligonis, karščiuojantis, su svaigstančia galva, vemiantis, su patinusiais limfmazgiais. Izoliavau jį svėrimo kambaryje ir išsiunčiau kraujo ir šlapimo mėginius į Veinbergą ištirti. Prieš pusvalandį, praeidamas pro pašto kambarį, pastebėjau tą paketą vis dar gulintį ten su aiškiai matomu raudonu kryžiumi ir štampu SKUBU. Tarnautojas paaiškino, kad pašto furgonas šiandien nevažiuoja. Ar negalėtumėte pasiųsti jo dviračiu su kurjeriu? Kurjerio nėra, atsakė. Tai ne vien to belaisvio reikalas, paaiškinau, tai visos stovyklos sveikatos reikalas. Jis gūžtelėjo pečiais. *Môre is nog 'n dag**. Ko čia taip skubėti? Ant jo stalo guli atverstas žurnalas su nuogų moterų nuotraukomis.

Už vakarinės sienos, už plytų ir spygliuotos vielos tvoros ąžuolai Rosmedo prospekte per pastarąsias kelias dienas išsprogo sodria smaragdine spalva. Iš prospekto atsklinda arklių kanopų kaukšėjimas, o štai dabar iš kitos pusės, nuo mankštos aikštelės – nedidelio Veinbergo bažnyčios choro giedamos melodijos, o tas choras kas antrą sekmadienį ateina čionai drauge su savo akordeonistu pagiedoti belaisviams. Da-

* Rytojus – nauja diena (*oland.*).

bar jie gieda *Loof die Heer*, savo baigiamąją giesmę, po jos belaisviams bus liepta marširuoti atgal į bloką D, kur jų laukia košė ir pupelės su padažu. Sieloms jie turi tą chorą ir pastorių (pastorių čia netrūksta), kūnams – karo gydytoją. Šitaip jiems nieko netrūksta. Po kelių savaičių jie sėkmingai išeis iš čia atestuoti kaip moraliai išgryninti ir pasisėmę fizinių jėgų, o į jų vietą stos šeši šimtai naujų šviesių veidų.

– Jei aš to nedarysiu, tai darys kas nors kitas, – sako Noelis, – ir tas kitas bus už mane blogesnis. Kai aš perėmiau tas pareigas, belaisviai bent jau liovėsi mirę dėl nenatūralių priežasčių, – aiškina Noelis. – Tas karas negali tęstis amžinai, – sako Noelis, – vieną dieną jis turės baigtis, kaip ir visi kiti dalykai.

Tai majoro van Rensburgo aforizmai.

– Ir vis dėlto, – sakau, kai ateina mano eilė kalbėti, – kai tas šaudymas baigsis ir sargybiniai išsilakstys, o priešas įžengs pro vartus nesutikdamas pasipriešinimo, jie tikėsis rasti stovyklos komendantą prie jo rašomojo stalo su revolveriu rankoje ir kulkos perverta galva. Jie ir tikėsis tokio gesto nieko nepaisant.

Noelis man neatsako, nors aš manau, kad jis jau visa tai apmąstė.

⁂

Vakar išrašiau Maiklzą. Išrašymo lape aiškiai pabrėžiau, kad jis privalo būti atleistas nuo mankštos mažiausiai savaitę. Tačiau, kai šįryt išėjau į aikštę prie centrinės tribūnos, pirmas dalykas, kurį išvydau, buvo Maiklzas, sunkiai liumpsintis taku drauge su kitais, plikas iki pusės: tokie griaučiai, besi-

velkantys paskui keturiasdešimt žaliūkų. Susiginčijau su budinčiuoju karininku. Jo atsakymas buvo:

– Kai jis nebevalios, jam tereikės sustoti.

Aš užprotestavau:

– Jis grius negyvas. Jam širdis sustos.

– Jis pasakojo jums pasakas, – atšovė karininkas. – Neverta tikėti visomis pasakomis, kurias jums pasakoja tie šunsnukiai. Jam nieko nėra. Beje, kodėl jis jums taip rūpi? Pažvelkit. – Ir dūrė pirštu. Maiklzas prabėgo pro mus užsimerkęs, giliai kvėpuodamas, jo veidas buvo atsipalaidavęs.

Gal aš ir iš tikrųjų per daug tikiu jo pasakomis. Gal jam tikrai valgyti reikia mažiau negu kitiems žmonėms.

*

Aš klydau. Aš privalėjau neabejoti. Po dviejų dienų jis pargrįžo. Felisitė priėjo prie durų, ir ten buvo jis, be sąmonės, laikomas dviejų sargybinių. Ji paklausė jų, kas jam nutiko. Tie apsimetė nežiną.

– Paklauskite seržantą Albrechtą, – atsakė.

Jo rankos ir kojos buvo šaltos kaip ledas, o pulsas labai silpnas. Felisitė suvyniojo jį į antklodes su karšto vandens buteliais. Įšvirkščiau jam vaistų, paskui pamaitinau gliukoze ir pienu per vamzdelį.

Seržantas Albrechtas į tą atvejį žiūri kaip į paprasčiausią subordinacijos nesilaikymą. Maiklzas atsisakė dalyvauti jo nurodytoje veikloje. Už bausmę jam buvo liepta atlikti pratimus:

pritūpimus ir šuolius. Po pustuzinio tokių pritūpimų ir šuolių Maiklzas sudribo, ir jo jau nebebuvo įmanoma atgaivinti.

– Ką gi jis atsisakė daryti? – paklausiau.

– Dainuoti, – paaiškino seržantas Albrechtas.

– Dainuoti? Jam ne viskas gerai su galva, žmogau, jis negali kalbėti kaip reikia... kaip tu gali tikėtis, kad jis dainuotų?

Jis gūžtelėjo pečiais.

– Pamėginti jam nepakenktų, – atsakė.

– Ir kaip tu gali bausti jį fiziniais pratimais? Jis juk silpnas kaip kūdikis, juk tai aiškiai matyti.

– Taip nurodyta knygoje, – atsakė jis.

*

Maiklzas atgavo sąmonę. Pirmas dalykas, ką jis padarė, – išsitraukė iš nosies vamzdelį: Felisitė atėjo per vėlai, kad jam sutrukdytų. Dabar jis guli prie durų po krūva antklodžių, panašus į lavoną, valgyti atsisako. Sustagarėjusia ranka nustumia šalin maitinamojo skysčio buteliuką.

– Tai ne mano maistas, – tik tiek jis teikiasi pasakyti.

– Koks gi, po perkūnais, *tas tavo* maistas? – klausiu jį.– Ir kodėl tu šitaip elgiesi su mumis? Ar nematai, kad mes stengiamės tau padėti? – Jis žvelgia į mane giedru abejingu žvilgsniu, ir tai varo mane pasiutin. – Šimtai žmonių kasdien miršta iš bado, o tu nevalgai! Kodėl? Tu pasninkauji? Ar tai protesto pasninkas? Ar taip? Prieš ką tu protestuoji? Ar nori būti laisvas? Jei mes tave paleisime, jeigu išeisi į gatvę tokios būk-

lės, tu numirsi nė parai nepraėjus. Tu nepajėgus savimi pasirūpinti, tu nežinai, kaip tai daryti. Felisitė ir aš – vieninteliai žmonės pasaulyje, kuriems dar rūpi tau padėti. Ne todėl, kad tu būtum koks nors ypatingas, o todėl, kad tai mūsų darbas. Kodėl tu negali mums padėti?

Šis atviras kivirčas sukėlė didžiulį sujudimą palatoje. Visi klausėsi. Vaikinas, kurį aš įtariau sergant meningitu (ir kurį vakar nutvėriau uždėjusi ranką ant Felisitės sijono), su plačia šypsena atsiklaupė ant lovos ir ištiesė kaklą, kad geriau matytų. O Felisitė liovėsi uoliai braukiusi šluota.

– Aš niekad neprašiau, kad mane prižiūrėtų kaip nors ypatingai, – sugargė Maiklzas. Apsisukau ir išėjau.

Tu niekad nieko neprašei, bet pavirtai sunkia našta, užgulusia man sprandą. Tavo kaulėtos rankos apsivijo mano kaklą, aš vaikštau sulinkęs tavęs slegiamas.

Vėliau, kai viskas palatoje aprimo, grįžau ir atsisėdau prie tavo lovos. Ir ilgą valandėlę laukiau. Galiausiai tu atsimerkei ir prabilai.

– Aš nesirengiu mirti, – pasakei. – Aš tiesiog negaliu valgyti šito maisto, tik tiek. Aš negaliu valgyti stovyklos maisto.

– Kodėl jūs neišrašot jo, – spyriau Noelį. – Aš jį nuvesiu šį vakarą prie vartų, įdėsiu jam į kišenę kelis rendus ir išgrūsiu jį lauk. Ir jis galės pradėti rūpintis savim kaip tinkamas. Jūs išrašykit jį, o aš sukursiu už jus tą raportą: „Mirties priežastis – plaučių uždegimas kaip chroniškos prastos mitybos prieš patenkant į izoliatorių pasekmė“. Mes galėsime išbraukti jį iš sąrašo, ir mums daugiau nebereikės galvoti apie jį.

– Mane glumina jūsų domėjimasis juo, – atsakė Noelis. – Neprašykite manęs klastoti įrašų, aš to nedarysiu. Jei jis numirs, jeigu nusibadaus iki mirties, temiršta. Tai gana paprasta.

– Jam tai – ne mirties klausimas, – atsakiau. – Jis nenori mirti. Jam tiesiog nepatinka čionykštis maistas. Nepatinka iš esmės. Jis netgi kūdikių maisto neįsidės į burną. Gal jis minta tik laisvės duona.

Tarp mūsų įsivyravo nejauki tyla.

– Gal mudviem irgi nepatiktų stovyklos maistas, – atkaklavau.

– Jūs matėt jį, kai jį atvežė čionai, – pasakė Noelis. – Jau tada jisai buvo vien griaučiai. Juk jis gyveno toje sodyboje pats vienas, buvo laisvas kaip paukštis, mito laisvės duona, tačiau čionai atsidūrė atrodydamas kaip vieni griaučiai. Jis atrodė kaip žmogus, atvykęs iš Dachau.

– Gal jis tiesiog labai liesas, – atsakiau.

*

Palata skendėjo tamsoje, Felisitė miegojo savo kambaryje. Aš stovėjau prie Maiklzo lovos su žibintuvėliu ir purčiau jį, kol jis nubudo ir prisidengė ranka akis. Kalbėjau pašnibždomis, taip arti pasilenkęs, kad užuodžiau tą dūmų kvapą, kuriuo jis kažkodėl nuolat atsiduoda, nors apsiplauna.

– Maiklzai, aš noriu tau šį bei tą pasakyti. Jei tu nevalgysi, – tikrai numirsi. Tai aišku kaip dieną. Tai užtruks kurį laiką ir nebus malonu, tačiau galiausiai tu tikrai numirsi. Ir aš nedarysiu nieko, kad tave sulaikyčiau. Man būtų nesunku pririšti tave prie lovos, suveržti diržu tau galvą, įleisti į gerklę

vamzdelį ir maitinti, bet aš to nedarysiu. Aš elgsiuos su tavim kaip su laisvu žmogumi, o ne kaip su vaiku arba gyvuliu. Jei nori atsikratyti savo gyvenimo, tebūnie, tai tavo gyvenimas, ne mano.

Jis atitraukė ranką nuo akių ir giliai atsikosėjo. Rodėsi, tuoj prabils, paskui, užuot prabilęs, papurtė galvą ir nusišypsojo. Žibintuvėlio šviesoje jo šypsena atrodė atstumianti, primenanti ryklio šypseną.

– Kokio maisto tu norėtum? – paklausiau pašnibždomis. – Kokį maistą tu būtum pasirengęs valgyti?

Iš lėto tiestelėjęs ranką jis nustūmė šalin žibintuvėlį. Paskui nusisuko ir vėl užmigo.

*

Rugsėjo naujokų mokymo laikotarpis baigėsi ir šįryt ilga kolona basų vyrų su būgnininku priekyje ir ginkluotais sargybiniais iš šonų išsirengė dvylikos kilometrų žygin į geležinkelio depą, iš kur jie bus išsiųsti į šalies gilumą. Jie palieka pustuzinį saviškių, priskirtų prie nepagydomų ir uždarytų laukti, kada bus išsiųsti į Miuldersrusą, bei tris nevaikštančius izoliatoriuje. Maiklzas yra tarp pastarųjų: nuo tada, kai jis atsisakė būti maitinamas per vamzdelį, joks maistas nepateko jam į burną pro lūpas.

Papūtus švelniam brizui pajunti karbolinio muilo kvapą ir malonią ramybę. Jaučiu palengvėjimą, esu beveik laimingas. Ar taip bus, kai karas baigsis ir tą stovyklą likviduos? (Ar jos nelikviduos net ir tuomet, nes stovyklos su aukštomis tvo-

romis visada pravers?) Visi, išskyrus vieną kitą iš personalo, išsiskirstę savaitgaliui. Pirmadienį turi atvykti lapkričio naujokai. Bet susisiekimas geležinkeliu taip pablogėjo, kad planuoti į priekį galime tik vienai dienai. Praėjusią savaitę buvo užpultas De Aras ir gerokai apnaikintas depas. Per žinias apie tai nebuvo pranešta, bet Noelis išgirdo iš patikimų šaltinių.

⁂

Nusipirkau iš prekijo Centrinėje gatvėje šviesiai rudą apskritą moliūgą, supjausčiau jį plonomis skiltelėmis ir paskrudinau skrudintuve.

– Tai ne ilgmoliūgis, – pasakiau Maiklzui, paremdamas jį pagalvėmis, – bet skonis panašus.

Jis atsikando kąsnelį, o aš stebėjau, kaip jis jį vatuloja burnoj.

– Ar skanu? – paklausiau. Jis linktelėjo galvą. Apibarsčiau moliūgą cukrumi, bet man nepavyko rasti cinamono. Po valandėlės, kad netrikdyčiau jo, išėjau. Kai grįžau, jis jau gulėjo, tuščia lėkštė stovėjo šalia. Numanau, jog Felisitei kitą kartą šluojant grindis moliūgas atsiras po lova, visas apėjęs skruzdėlėmis. Gaila.

– Kaip įtikinti tave, kad valgytum? – paklausiau jį vėliau.

Jis taip ilgai tylėjo, jog pamaniau, kad užmigo. Paskui atsikrenkštė.

– Anksčiau niekas nesidomėjo tuo, ką aš valgau, – pasakė. – Ir aš klausiu save: kodėl.

– Nes aš nenoriu matyti, kaip tu nusibadausi iki mirties. Nes aš nenoriu, kad čia kas nors nusibadautų iki mirties.

Abejoju, kad jis mane išgirdo. Įskilusios lūpos krutėjo ir toliau, tarytum jis baiminos, kad nutrūks kažin kokia minties gija.

– Aš klausiu save, kas aš esu tam žmogui. Aš klausiu save, koks jam skirtumas, gyvenu aš ar mirštu.

– Tu gali lygiai taip pat paklausti, kodėl mes nenušauname belaisvių. Tai tas pats klausimas.

Jis palingavo galvą į šonus, paskui staiga atvėrė man didžiules tamsias savo akių sietuvas. Norėjau pasakyti dar kažką, bet man užkando žadą. Atrodė kvaila ginčytis su būtybe, kuri žiūri į tave tarytum iš anapus kapo.

Kurį laiką mudu įdėmiai žvelgėme vienas į kitą. Paskui susivokiau šnekąs jau kone pakuždomis. Šnekėdamas galvojau: kapituliacija. Štai kaip pajuntama kapituliacija.

– Galėčiau užduoti tau tą patį klausimą, – tariau. – Tą patį klausimą, kurį paklausei tu: kas aš esu tam žmogui? – Mano širdis tuksėjo, aš sušnabždėjau dar tyliau: – Aš neprašiau tavęs čionai atvykti. Jaučiausi puikiai iki tau pasirodant. Buvau patenkintas, tiek patenkintas, kiek žmogus gali būti patenkintas tokioje vietoje. Taigi ir aš klausiu: kodėl aš?

Jis vėl užsimerkė. Man perdžiūvo burna. Nuėjau į prausyklą, atsigėriau ir gerą valandėlę pastovėjau, palinkęs ties praustuvu, perimtas gailesčio, galvodamas apie tą besiartinančią bėdą, manydamas: aš tam nepasiruošęs. Sugrįžau pas jį nešinas stikline vandens.

– Net jeigu ir nevalgai, gerti privalai, – pasakiau. Padėjau jam atsisėsti ir gurkštelėti kelis gurkšnius.

Brangus Maiklzai,

Štai tau atsakymas į tavo klausimą – nes noriu sužinoti tavo istoriją. Aš noriu sužinoti, kaip atsitiko, kad kaip tik tu įsitraukei į karą, karą, kuriame tau nėra vietos. Tu – ne kareivis, Maiklzai, tu – pajuokos objektas, klounas, marionetė. Ką tu veiki šitoj stovykloj? Mes nieko čia negalim padaryti, kad tave perauklėtume, kad išgelbėtume nuo tos kerštingos motinos su liepsnojančiais plaukais, lankančios tave sapnuose. (Ar aš teisingai suprantu šią tavo pasakojimo dalį? Aš bent jau taip ją suprantu.) Ir kokiai veiklai mums reikėtų tave perauklėti? Kad pintum krepšius? Pjautum veją? Tu – lyg gyvalazdė, Maiklzai, kurios vienintelė gynyba nuo pasaulio plėšrūnų – keista jos forma. Tu lyg gyvalazdė, dievai žino kaip nutūpusi didžiulės, plačios, lėkštos ir plikos betono lygumos vidury. Tu pakeli savo lėtas, gležnas kojas kaip lazdeles vieną po kitos, pamažėle stumiesi tai čia, tai ten, ieškodamas, su kuo galėtum susilieti, ir nieko nerandi. Kam tu iš viso palikai tuos krūmus, Maiklzai? Tavo vieta juk buvo ten. Tau reikėjo visą gyvenimą laikytis įsikibus į kokį nors nepastebimą krūmą kur nors ramiam tamsaus sodo kampe taikiame priemiestyje, darant tai, ką daro gyvalazdės, kad išgyventų: pakramsnoti vienur kitur lapelį, sugraužti kokį nors amarą, pagert rasos. Ir – jei galiu padaryti tau asmeniško pobūdžio pastabą, – jau vaikystėje tau reikėjo pabėgti nuo savo motinos, kuri man atrodo kaip kokia žudikė. Tu privalėjai susirasti kitą krūmą, kiek galima toliau nuo jos, ir pradėti gyventi savarankiškai. Tu padarei didžiulę klaidą, Maiklzai, kai

užsikrovei ją sau ant sprando ir išbėgai iš to degančio miesto siekdamas saugiai apsigyventi kaime. Nes, kai galvoju apie tave, ją nešantį, šnopuojantį po jos svoriu ir dūstantį nuo dūmų, išsilenkiantį kulkų ir atliekantį tuos žygdarbius, kuriuos diktuoja sūniškoji pagarba, ir kuriuos tu, be abejonės, atlikai, galvoju ir apie ją, sėdinčią tau ant sprando, mintančią tavo smegenimis ir pergalingai varstančią viską nuožmiu žvilgsniu, – tokį tikrą didžiosios Motinos Mirties įsikūnijimą. Ir štai dabar, kai ji išėjo, tu ketini nusekti paskui ją. Kažin, ką tu matai, Maiklzai, kai atveri va taip plačiai akis, – juk manęs tu, be jokios abejonės, nematai, tu nematai, be jokios abejonės, baltų izoliatoriaus sienų ir tuščių lovų, tu nematai Felisitės su jos sniego baltumo kepuraite. Ką tu matai? Ar savo motiną, apgaubtą to liepsnojančio plaukų rato, išsiviepusią ir tave kviečiančią sukumpusiu pirštu, kad peržengtum šviesos uždangą ir ateitum pas ją į anapusinį pasaulį? Ar šituo galima paaiškinti tavo abejingumą gyvenimui?

Kitas dalykas, kurį norėčiau sužinoti, – koks gi buvo tas maistas, kuriuo tu mitai tyruose, kad jis tau pavertė beskoniu visą kitą maistą. Vienintelis tavo minėtas maistas buvo moliūgas. Tu net nešiojiesi tas moliūgo sėklas. Ar moliūgas – vienintelis Karo apylinkėse žinomas maistas? Ar aš turėčiau patikėti, kad tu visus metus mitai moliūgais? Žmogaus kūnui tai neįmanomas dalykas, Maiklzai. Ką dar tu valgei? Ar medžiojai? Ar buvai pasidaręs lanką su strėlėmis ir medžiojai? Ar valgei šaknis ir uogas? Ar valgei skėrius? Tavo dokumentuose parašyta, kad tu buvai *opgaarder*, sandėlininkas, bet jie nerašo, ką laikei savo sandėlyje. Ar tai buvo mana? Ar mana

nukrito tau iš dangaus ir tu ją priglobei požemių aruoduose savo draugams, kurie ateidavo pavalgyt naktį? Ar todėl tu nevalgai stovyklos maisto – kad tave amžiams išlepino manos skonis?

Tu privalėjai pasislėpti, Maiklzai. Tu buvai labai neatsargus. Turėjai užsiglausti tamsiausioj giliausio urvo kertėj ir ten kantriai lindėti, kol bėdos baigsis. Manai, kad tu – nematoma dvasia, svečias mūsų planetoje, būtybė, esanti už tautų įstatymų ribų? Dabar tautų įstatymai suėmė tave į nagą: jie prikaustė tave prie lovos po senojo Kenilvorto hipodromo tribūna, jie sumals tave į dulkes, jeigu reikės. Maiklzai, įstatymai yra nukalti iš geležies, tikiuosi, tau darosi tai aišku. Kad ir kaip suliesėsi savo noru, jie tavęs nepaleis. Visatos sieloms vietos nebeliko, nebent tik Antarktida ar jūrų platybės.

Jeigu neisi į kompromisą, Maiklzai, numirsi. Ir nemanyk, kad tu tiesiog išnyksi, darysies vis plonesnis ir lengvesnis, kol virsi siela ir galėsi nuskrist į padanges. Mirtis, kurią pasirinkai, – kupina skausmo, kančių, gėdos, apgailestavimų, ir reiks ištverti daug dienų, kol ateis palengvėjimas. Tu numirsi ir tavo gyvenimo istorija numirs kartu, visiems laikams, jei tu neatsipeikėsi ir jei neišklausysi, ką tau sakau. Išklausyk mane, Maiklzai. Tik aš vienas galiu tave išgelbėti. Tik aš vienas įžvelgiu tavo ypatingą sielą. Tik man vienam tu rūpi. Aš vienintelis regiu tave nei kaip mazgotę, skirtą mazgočių stovyklai, nei kaip kietuolį, skirtą kietuolių stovyklai, o kaip žmogišką sielą, neįmanomą niekur priskirti pagal jokią klasifikaciją, sielą, palaimingai nepaliestą jokios doktrinos, nepaliestą istorijos, sielą, krutinančią savo sparnus tame kietame

sarkofage, šnarančią už tos klouniškos kaukės. Tu savotiška brangenybė, Maiklzai; tu – paskutinis iš savo padermės, būtybė, likusi iš ankstesnių laikų, kaip latimerija ar paskutinis dar kalbantis jakių kalba žmogus. Visi mes įvirtome per kraštą į istorijos katilą; tik tu vienas, sekdamas paskui savo idiotišką šviesą, laukdamas savo valandos našlaičių prieglaudoje (kam ateitų į galvą, kad *ji* –slėptuvė?), vengdamas taikos ir karo, slėpdamasis atviroje vietoje, kur niekam net nedingteltų pažvelgti, sugebėjai gyvent senoviškai, plaukdamas pasroviui per laiką, stebėdamas metų laikus, ne daugiau nei smiltelė stengdamasis pakeisti istorijos tėkmę. Mes privalome vertinti tave, privalom tave išaukštinti, mes privalom apvilkti tavo drabužiais manekeną muziejaus salėje, o prie drabužių, drauge su paaiškinimu, išeksponuoti ir moliūgo sėklas; prie hipodromo sienos turi būti prikalta atmintinė lenta, įamžinanti tavo apsilankymą čionai. Bet bus ne taip. Teisybė yra ta, kad tu išnyksi niekieno nežinomas, būsi palaidotas bevardėje duobėje hipodromo užkampyje, nes apie nugabenimą į Voltmeido kapines nūnai negali būti nė kalbos, ir niekas kitas, be manęs, tavęs neprisimins, jei tu nenusileisi ir pagaliau neprasižiosi. Maldauju tave, Maiklzai, *nusileisk!*

Draugas

*

Po gandų šuoro galiausiai aiškiai pasakyta apie šio mėnesio naujokus. Pagrindinė partija, užstrigusi pasienyje prie Redersburgo, laukia transporto. O partija iš Rytų Keipo pro-

vincijos neatvyks iš viso: tranzito stovykla prie Autenhagės nebeturi pakankamai personalo suskirstyti belaisvius į kietuolius ir mazgotes, ir visi sulaikytieji tame sektoriuje perduodami globoti į ypač saugias stovyklas, iki bus gautas kitas įsakymas.

Tad Kenilvorte tebevyrauja atostogų stovyklos atmosfera. Sutarta, kad rytoj įvyks kriketo rungtynės tarp stovyklos personalo ir intendantūros komandos. Lenktynių tako viduryje – didžiulis sujudimas: pjaunama žolė ir lyginama aikštelė. Noelis paskirtas komandos kapitonu. Sakosi paskutinį kartą žaidęs prieš trisdešimt metų. Neranda baltų kelnių, kurios jam tiktų.

Ko gero, jei keliai bus ir toliau sprogdinami, o transportas stabdomas visur, Pilis užmirš mus ir leis pražaisti visą karą, ramiai užsimiršusiems už savo sienų.

Noelis užėjo apžiūrėti ligonių. Palatoje buvo tik du belaisviai, Maiklzas ir kontūzytasis vyras. Mudu pasikalbėjome apie Maiklzą pritildę balsus, nors jis miegojo. Pasakiau Noeliui, kad dar galėčiau jį išgelbėti, jei prijungčiau vamzdelį, tačiau nenoriu versti gyventi žmogų, kuris gyventi nenori. Nuostatai akivaizdžiai mano pusėje: priverstinai nemaitinti, neprailginti gyvenimo dirbtinai. (O sykiu: neviešinti bado streikų.)

– Kaip ilgai jis dar temps? – paklausė Noelis.

– Gal dvi savaites, gal netgi tris, – atsakiau.

– Bent jau ramus galas, – pasiguodė jis.

– Ne, – patikslinau, – tai skausmingas ir sielvartingas galas.

– Ar negalėtumėte suleisti jam kokių nors vaistų? – pasiūlė Noelis.

– Kad jį pribaigčiau? – paklausiau.

– Ne, aš neturiu omeny pribaigti, – pasakė, – tik padaryti taip, kad jam viskas eitųsi lengviau.

Aš atsisakiau. Negaliu prisiimti tokios atsakomybės, kol vis dar įmanoma, kad jis apsigalvos. Ties tuo ir likome.

*

Kriketo rungtynės įvyko, ir mūsų komanda pralošė: kamuolys slydo šonu per nelygią žolę, ir vengdami smūgių žaidėjai atšokdavo į šalį. Noelis su baltu šiltu treningu, pagražintu raudonu apvadu, kaip koks Kalėdų senelis, vilkintis šiltais apatiniais drabužiais, gavo mušti vienuoliktoje pozicijoje, ir jo varteliai apvirto nuo pirmo smūgio.

– Kur jūs išmokote žaisti kriketą? – paklausiau.

– Moresburge, ketvirtajame dešimtmetyje, mokyklos aikštelėje, per pietų pertraukas, – paaiškino.

Jis stulbina mane kaip vienas iš geriausiųjų tarp mūsų.

Po rungtynių – pobūvis iki vėlios nakties. Atsakomosios rungtynės numatytos vasario mėnesį Simonstaune, jeigu mes dar būsime čia.

*

Noelis labai nusiminęs. Šiandien jis išgirdo, kad Autenhagėje buvo tik pradžia, kad skirtumas tarp perauklėjimo stovyklų ir internuotųjų asmenų stovyklų netrukus bus panaikintas. Bardskerdersbosas netrukus bus uždarytas, o kitos

trys, tarp jų ir Kenilvortas, bus paverstos tiesiog internuotųjų asmenų stovyklomis. Regis, perauklėjimas – išbandymų neatlaikęs idealas, o darbo batalionai gali būti nė kiek ne blogiau papildomi ir iš internuotų asmenų stovyklų.

Noelis:

– Jūs norit pasakyti, kad ketinate internuoti kovų užgrūdintus kareivius čia, Kenilvorte, pačiam gyvenamosios zonos vidury, už plytų sienos ir dviejų spygliuotos vielos vijų vien su saujele senukų, vaikų ir širdininkų jiems saugoti?

Atsakymas:

– Į Kenilvorto stovyklos trūkumus jau buvo atsižvelgta. Iki to laiko, kai ji bus vėl atidaryta, bus padaryta daug materialinių pakeitimų, tarp jų – įrengtos šviesos bei pastatyti sargybos bokšteliai.

Noelis prisipažįsta man mąstąs apie pasitraukimą iš tarnybos: jam jau šešiasdešimt, jis jau atidavęs karo tarnybai pakankamą savo gyvenimo dalį ir turįs našlę dukterį, kuri vis spaudžia jį atvažiuoti gyventi pas ją į Gordono įlanką.

– Geležinei stovyklai vadovauti reikia geležinio žmogaus. Aš ne toks.

Negaliu nesutikti. Kad jis ne geležinis – jo didžiausioji vertybė.

⁂

Maiklzas dingo. Matyt, pabėgo naktį. Atėjusi iš ryto Felisitė pamatė, kad jo lova tuščia, bet apie tai nepranešė („Maniau, kad jis nuėjo į tualetą“). Kai sužinojau apie tai, buvo jau

dešimt. Dabar, žiūrint iš laiko nuotolio, matyti, kaip tai buvo lengva ar būtų buvę lengva normalios sveikatos žmogui. Kadangi stovykla buvo kone tuščia, sargybiniai budėjo tik prie pagrindinių vartų ir prie aptvertos personalo teritorijos vartų. Iš lauko niekas nepatruliavo, o šoniniai vartai buvo paprasčiausiai užrakinti. Viduj nebuvo nė vieno žmogaus, kuris norėtų išsigauti lauk, o vidun negi kas laušis. Na, Maiklzą mes pamiršome. Jis, matyt, ištipeno lauk, perlipo tvorą – vienas Dievas težino kaip – ir vogčiomis išsliūkino. Viela, regis, nebuvo perkirpta, bet Maiklzas – pakankamai pamėkliška būtybė, kad prasmuktų pro bet kur.

Noelis pateko į keblią padėtį. Pagal nustatytą procedūrą apie pabėgimą privalu pranešti ir visą atsakomybę perduoti civilinei policijai. Bet tokiu atveju bus pradėtas tyrimas ir neabejotinai paaiškės visi stovyklos aplaidumo atvejai: pusei personalo leidžiama nakčiai pasišalinti, atsisakyta patruliavimo tarnybos ir pan. Alternatyva buvo sukurpti pranešimą apie mirtį ir leisti Maiklzui išnykti. Aš primygtinai raginau Noelį viską pakreipti į šią pusę.

– Dėl Dievo meilės, užbaikim Maiklzo istoriją nedelsdami, – pasakiau jam. – Vargšas nevisprotis išėjo numirti pašalėj kaip koks paliegėlis šuo. Tebūnie taip, netempkit jo atgal ir neverskit numirti čia, apšviestam prožektoriaus ir spoksant svetimiems žmonėms. – Noelis nusišypsojo.

– Jūs šypsotės, bet aš sakau teisybę: tokie kaip Maiklzas turi ryšio su mudviem nesuprantamais dalykais. Jie išgirsta didžiojo gerojo šeimininko šauksmą ir jam paklūsta. Negi nesate girdėjęs apie dramblius?

– Maiklzas nieku gyvu neturėjo patekti į šitą stovyklą, – kalbėjau toliau. – Tai buvo klaida. Iš tikrųjų visas jo gyvenimas buvo klaida nuo pat pradžios iki pat galo. Žiauru taip kalbėti, bet aš vis tiek pasakysiu: jis – žmogus, kuriam išvis nereikėjo gimti tokiame kaip šis pasaulyje. Būtų buvę geriau, jeigu jo motina būtų jį paslapčia uždusinusi, kai pamatė, koks jis, ir įmetusi į šiukšlių dėžę. Bent jau dabar leiskite jam ramiai išeiti. Aš parašysiu mirties liudijimą, jūs jį kontrasignuosite, o koks nors klerkas Pilyje įsegs jį į aplanką nė nepažvelgęs, ir tokia tad bus Maiklzo istorijos pabaiga.

– Jis vilki stovyklos chaki spalvos pižamą, – pasakė Noelis. – Policija suims jį ir, kai paklaus, iš kurgi jis atėjęs, jis atsakys jiems: iš Kenilvorto; jie patikrins ir pamatys, kad jokio pranešimo apie pabėgimą nebuvo, o tada jau prasidės pragaras.

– Jis nevilki pižama, – atsakiau. – Aš nežinau, ką jis susirado apsivilkti, bet pižamą paliko. O dėl prisipažinimo, kad yra iš Kenilvorto, tai jis to neprisipažins jau vien dėl tokios paprastos priežasties, kad nenori būti sugrąžintas į Kenilvortą. Jis jiems papasakos vieną iš savo kitų pasakėlių, tarkim, kad jis atėjo iš Rojaus sodo. Išsitrauks savo moliūgų sėklų pakelį, pabarškins jomis, nusišypsos jiems viena iš jam būdingų šypsenų, ir jie išsiųs jį tiesiai į beprotnamį, jeigu beprotnamiai dar neuždaryti. Jūs girdėjote apie Maiklzą paskutinį kartą, Noeli, prisiekiu jums. O, be to, ar žinote, kiek jis sveria? Trisdešimt penkis kilogramus, – viena oda ir kaulai. Jis nevalgė ničnieko dvi savaites. Jo organizmas nebesugeba virškinti įprastinių maisto produktų. Stebiuosi, kad jis surado jėgų atsikelti ir eiti, o tai, kad perlipo per tvorą –

tikras stebuklas. Kiek dar jis gali tverti? Viena naktis po atviru dangum – ir jį pribaigs grynas oras. Jo širdis neatlaikys.

– Jei jau taip sakot, – įsiterpė Noelis, – ar kas nors patikrino, gal Maiklzas guli kur lauke ... gal kartais jis nesugebėjo perlipti per tvorą ir nukrito kitoje pusėje? – Aš iškart atsistojau. – Nes mažiausiai, ko mums čia reikia kaip reklamos, – aiškino toliau, – tai musėmis aplipusio anapus tvoros gulinčio lavono. Tai ne jūsų darbas, bet jeigu norite patikrinti, dėl Dievo meilės, padarykit tai. Galit paimti mano mašiną.

Mašinos aš nepaėmiau, apėjau stovyklą pėsčias.

Anapus tvoros aplink visą stovyklą buvo tankiai prižėlę piktžolių, o palei galinę tvorą turėjau brautis per žolę aukštumo sulig keliais. Nepamačiau nei jokio kūno, nei nutrauktos vielos. Po pusvalandžio sugrįžau ten pat, nuo kur pradėjau, šiek tiek nustebintas to, kokia maža gali pasirodyti stovykla iš išorės, o joje gyvenantiems ji atrodo ištisas pasaulis. Paskui, užuot sugrįžęs atraportuoti Noeliui, paklajojau po Rouzmedo prospektą margame ąžuolų pavėsy, mėgaudamasis vidudienio ramuma. Pro mane pravažiavo senukas ant dviračio, kuris sugirgždėdavo kiekvienąsyk, kai jis užmindavo pedalą. Jis kilstelėjo ranką mane pasveikinti. Man dingtelėjo, kad, eidamas jam įkandin prospektu tiesia linija, apie antrą valandą atsidurčiau paplūdimyje. Ar esama kokios nors priežasties, paklausiau save, kad tvarka ir drausmė nesubyrėtų būtent šiandien, o ne rytoj, kitą mėnesį arba kitais metais? Kas būtų naudingiau žmonijai: jei aš praleisčiau popietę darydamas apskaitą ambulatorijoje ar jei nueičiau į paplūdimį, nusirengčiau ir atsigulčiau vien su trumpikėmis, gerdamas savin

palaimingą pavasario saulę, žiūrėdamas, kaip vaikai šėlsta vandenyje, o paskui nusipirkčiau ledų mašinų stovėjimo aikštelės kioske, jeigu tas kioskas dar ten yra? Galų gale ką pasiekė Noelis pastaruoju metu plušdamas prie savo rašomojo stalo ir balansuodamas išvykusius ligonius su atvykusiais? Ar ne geriau jam būtų nusnūsti? Gal visuotinė laimės suma pasaulyje padidėtų, jei mes paskelbtume šią popietę laisvą ir nueitume į paplūdimį: komendantas, daktaras, kapelionas, fizinio lavinimo instruktoriai, sargybiniai, šunų prižiūrėtojai, visi drauge su tais šešiais sunkiais ligoniais iš internuotųjų bloko, palikę prižiūrėti stovyklą tam kontūzytajam. Gal mes sutiktume merginų. Galiausiai kuriam gi galui mes kariaujame tą karą, jei ne tam, kad padidintume pasaulio laimės sumą? O gal mano atmintis šlubuoja, gal aš supainiojau karus?

– Maiklzas neguli kitapus tvoros, – atraportavau. – Ir nedėvi drabužių, kurie bus mums kaltinimas. Jis vilki tamsiai mėlyną kombinezoną su užrašu MEDKIRČIAI nugaroje ir priekyje, kuris kabojo ant vinies centrinės tribūnos tualete nuo dievai žino kada. Todėl mes galime drąsiai ir saugiai jo išsižadėti.

Noelis atrodė pavargęs: toks senas ir pavargęs žmogus.

– Be to, – kalbėjau toliau, – gal galėtumėt man priminti, kam mes kariaujame šį karą? Kažin kada man buvo pasakyta, bet tai buvo seniai, ir aš, regis, pamiršau.

– Mes kariaujame šį karą tam, kad mažumos galėtų tarti savo žodį, kai sprendžiamas jų likimas, – atsakė Noelis.

Mudu persimetėme tuščiais žvilgsniais. Kad ir kokia buvo mano nuotaika, man nepavyko užkrėsti ja Noelio.

– Paruoškit man tą savo žadėtą pažymėjimą, – pasakė jis. – Datos nerašykite, palikite tuščią vietą.

Paskui, kai vakare sėdėjau prie seselės stalo neturėdamas ką veikti, palata skendėjo tamsoje, lauke duskinosi pietryčių vėjas, o kontūzytasis ramiai sau kvėpavo, man kaip žaibu trenkė, kad aš leidžiu savo gyvenimą veltui, aš leidžiu jį veltui diena dienon gyvendamas vien laukimu, kad, tiesą sakant, aš pats sava valia pasidaviau į nelaisvę šiam karui. Išėjau lauk ir stovėdamas tuščiame lenktynių take, įdūręs akis į dangų, švariai iššluotą vėjo, tikėjausi, kad ta nerimo dvasia išnyks ir vėl sugrįš ramybė. Karo metas – tai laukimo metas, kartą pasakė Noelis. Kas gi mums liko veikti čionai, šioje stovykloje, jei ne laukti, paklūstant gyvenimo eigai ir vykdant savo pareigas, tolydžio įsiklausant į karo gausmą anapus sienų ir stengiantis išgirsti, kaip keičiasi jo tonas? Ir vis dėlto man šovė mintis paklausti save, ar Felisitė, jei kalbėsime vien tik apie Felisitę, nesijaučia gyvenanti tarsi sustabdyta laike, gyva, bet negyva, kol istorija dvejoja, kuriuo keliu pasukti. Felisitė, jeigu turiu teisę spręsti pagal mudviejų bendravimą, visada įsivaizdavo istoriją tik kaip vaikystėje išmoktus atsakymus į klausimus. („Kada buvo atrasta Pietų Afrika?“ – „1652-aisiais“. „Kur yra didžiausias pasaulyje žmogaus rankų darbo urvas?“ – „Kimberlyje“.) Aš abejoju, kad Felisitė įsivaizduotų aplink mus sūkuriuojančias ir verpetuojančias laiko sroves: mūšio laukuose ir karo vadavietėse, fabrikuose ir gatvėse, savivaldybės posėdžių salėse ir atskiruose kabinetuose, pradžioj miglotas, bet nuolat linkstančias į pokyčio akimirką, kai iš chaoso gimsta aiški struktūra ir istorija pasireiškia visa

savo triumfuojančia prasme. Jei neapsirinku, Felisitė nemano esanti likimo nublokšta ir palikta likimo valiai laiko duobėje, tokio laukimo laiko, stovyklos laiko, karo laiko duobėje. Jai laikas – toksai pat kaupinas, koks buvo visada, net tas paklodžių skalbimo, grindų šlavimo laikas, o man, viena ausim klausančiam banalių pokalbių, iš kurių susideda stovyklos gyvenimas, kita – jusles pranokstančio Didžiojo Projekto giroskopų sukimosi, laikas jau ištuštėjo. (O gal aš per menkai vertinu Felisitę?) Ir netgi tas kontūzytasis, nusisukęs nuo visko į savo vidų, apsiaustas lėto gesimo vyksmo, gyvena vadavimusi mirtimi intensyviau, nei aš gyvenimu.

Nors mus dėl to ištiktų nemalonumai, noriu, kad koks policininkas išdygtų prie mūsų vartų, laikydamas Maiklzą už pakarpos kaip skudurinę lėlę, ir pasakytų: „Jums reikia akyliau stebėti tuos šunsnukius“, – paliktų jį čionai ir išžingsniuotų. Maiklzas su savo fantazijomis pražydinti dykumą moliūgų žiedais – dar vienas iš tų žmogėnų: pernelyg užsiėmusių, pernelyg kvailų, pernelyg įnikusių klausytis, kaip sukasi istorijos ratai.

*

Šįryt be jokio įspėjimo atvyko sunkvežimių vilkstinė ir atvežė keturis šimtus naujų belaisvių, partiją, iš pradžių savaitę laikytą Redersburge, paskui – šiauriau nuo Bofort Vesto. Visą tą laiką, kai mes čia žaidėm žaidimus, leidome laiką su merginomis, filosofavome apie gyvenimą, mirtį ir istoriją, tie vyrai laukė galvijų sunkvežimiuose, sustatytuose po lapkričio saule šalikelėse, miegojo sugrūsti kaip silkės statinėje

aukštikalnių naktų šaltyje, dusyk per dieną būdavo išleidžiami išsituštinti, misdavo vien tik koše, išvirta ant erškėčių krūmų laužų, sukurtų palei tuos sunkvežimius, stebėdavo, kaip kroviniai, daug svarbesni už juos, darda pro šalį, o ant jų namų ratų voras tuo metu rezga voratinklį. Noelis sakė, kad buvo jau kategoriškai beatsisakąs tos partijos, o tokią teisę jis turi, esant čionykštėms galimybėms, bet kai užuodė belaisvių kvapą, pamatė jų nuovargį, bejėgiškumą, suprato: jei per jį atsiras keblumų, jie paprasčiausiai bus išginti atgal į geležinkelio depą ir suvaryti į tuos pačius sunkvežimius, kuriais atvažiavo, laukti, kol kas nors kur nors tos sunkiai įsivaizduojamos biurokratijos viršuje sukrus arba kol jie išmirs. Taigi visi mes dirbom kiaurą dieną be atvangos juos dorodami: naikinome utėles, deginome senus jų drabužius, aprengėme juos stovyklos uniforma, maitinome, girdėme vaistus, atskyrėme ligonius nuo paprasčiausių badmirių. Palata ir jos priestatas vėl plyšta per siūles, kai kurie iš naujų ligonių ne mažiau liesi nei Maiklzas, kuris, man regis, jau tiek priartėjo prie būsenos, kai gyveni mirdamas ar miršti gyvendamas, kad ir kaip tai įvardytume, kiek tik žmogui tai gali būti įmanoma. Apskritai mes ir vėl pasinėrėme į veiklą, ir netrukus čia ir vėl prasidės vėliavos pakėlimo ceremonija ir auklėjamasis giedojimas, drumsčiantis vasaros popiečių ramybę.

Belaisviai mums papasakojo, kad mažiausiai dvidešimt iš jų numirė pakeliui. Mirusieji buvo palaidoti stepėje nepaženklintuose kapuose. Noelis sutikrino dokumentus. Jie pasirodė besantys visai švieži, sukurpti šįryt Keiptaune, juose atsispindėjo tik atvykėlių skaičius ir daugiau nieko.

– Kodėl jūs nepareikalaujate, kad jie atsiųstų pradinius dokumentus? – paklausiau jį.

– Tai būtų tik laiko gaišinimas, – atsakė Noelis. – Jie pasakytų, kad patys tų dokumentų dar negavo. Tik kad tų dokumentų jie niekad ir negaus. Niekas nenori, kad būtų pradėtas tyrimas. Be to, kas gali teigti, kad dvidešimt iš keturių šimtų – nepriimtinas koeficientas? Žmonės juk miršta, žmonės miršta visą laiką, tokia jau yra ta žmogaus prigimtis, mes jų negalim sustabdyti.

Dizenterija ir hepatitas plinta kaip pasiutę, ir, aišku, kirminai. Mudu su Felisite tiesiog nesugebėsime su jais susidoroti. Noelis sutiko, kad paskirčiau sanitarais du belaisvius.

Tuo tarpu ir toliau planuojama suteikti Kenilvortui itin saugios stovyklos statusą. Kovo 1-oji numatyta kaip tokio statuso įsigaliojimo data. Daug kas bus pakeista, tarp tų pasikeitimų – centrinė tribūna bus sulyginta su žeme ir pastatyti barakai dar penkiems šimtams belaisvių. Noelis paskambino į Pilį protestuodamas prieš tokį termino trumpumą ir jam buvo atsakyta: „Nusiraminkite. Viskuo pasirūpinta. Padėkit mums tik liepdami savo žmonėms išvalyti tą plotą. Jei ten yra žolės, sudeginkite ją. Jei yra akmenų, išrinkit juos. Kiekvienas akmuo meta šešėlį. Sėkmės. Prisiminkite, *'n, boer maak 'n plan**“.

Įtariu, kad Noelis įniko gerti daugiau nei paprastai. Gal dabar bus pats laikas, tiek jam, tiek man, mesti darbą ar išeiti iš tos tvirtovės, nes dabar Pusiasalis ir taps tvirtove, be jo-

* Ūkininkas sukuria planą (*oland.*).

kios abejonės, ir palikt belaisviams prižiūrėti belaisvius, ligoniams gydyti ligonius. Gal mudviem reiktų pasekti Maiklzo pavyzdžiu ir išvykti kelionėn į kokią nors ramesnę šalies vietą, tarkim, į kokį nors sunkiausiai pasiekiamą Karo apylinkių kampelį, ir ten pasistatyti namą tokiems dviem ponams dezertyrams, pasitenkinantiems kukliais ištekliais ir nuosaikiais įpročiais. Pagrindinė problema – kaip nusigauti nesučiuptiems taip toli, kaip nusigavo Maiklzas. Gal iš pradžių reikėtų išmesti uniformas, prisikaupti purvo panagėse ir vaikščiot susikūprinus, kad būtume truputį arčiau žemės, nors abejoju, kad mes kada atrodysime tokie nenusakomi kaip Maiklzas arba kaip jis atrodė dar prieš tai, kai tapo griaučiais. O kai žiūrėdavau į Maiklzą, man visada atrodė, jog kažkas pasisėmė žemės saują, paspjaudė į ją ir suminkė į rudimentinį žmogaus pavidalą, padarydamas vieną kitą klaidą (burna ir, savaime aišku, galvos turinys), praleisdamas vieną kitą smulkmeną (lytį), tačiau galiausiai sukūrė tikrą molio žmogų, panašų į tą, kurį regi valstiečių meno kūriniuose išeinantį pasaulin pro pritūpusios jo šeimininkės motinos šlaunis su jau gatavai sukumpusiais pirštais ir sulinkusia nugara, jau pasirengusį visą gyvenimą glaustytis urvuose, padarą, kuris praleidžia visą laisvą nuo miego laiką palinkęs viršum žemės, kuris, atėjus metui, išsikasa sau kapo duobę, ramiai į ją įsmunka ir užsitraukia ant galvos tarytum antklodę tą sunkią žemę, išviepia paskutinę šypseną, paskui apsiverčia ir įkrenta į miegus, galiausiai jausdamasis esąs namie, o tuo pat metu kažin kur toli jo niekada nepastebėtos ir toliau sau mala istorijos girnos. Kokiam gi valstybės organui šautų į galvą mintis

verbuoti savo agentais tokias būtybes, kokia iš jų būtų nauda, išskyrus tai, kad jie gabentų nešulius ir gausiai mirtų?

Na o aš – jei kurią tamsią naktį įsmukčiau į kombinezoną ir įsispirčiau į teniso batelius, perlipčiau tvorą (perkirpęs vielą, nes esu ne iš oro), – aš esu toks, kad mane sučiuptų pirmas pro šalį einantis patrulis, kol dar stovėčiau ir dvejočiau, kuris gi kelias veda į išsigelbėjimą. Teisybė yra ta, kad praleidau vienintelę progą, kurią turėjau, ir praleidau dar nesužinojęs apie ją. Tą naktį, kai iš čia pabėgo Maiklzas, ir man reikėjo nusekti jam įkandin. Bergždžia teisintis tuo, kad nebuvau tam pasiruošęs. Jei į Maiklzą būčiau rimtai žiūrėjęs, būčiau buvęs tam pasiruošęs visada. Visada būčiau turėjęs po ranka ryšelį su drabužių pamaina ir pilną piniginę, degtukų, sausainių pakelį ir skardinę sardinių. Ir niekada nebūčiau išleidęs jo iš akių. Kai jis būtų miegojęs, būčiau miegojęs prie jo durų slenksčio; kai jis būtų nubudęs, aš būčiau jį stebėjęs. Ir kai jis išsėlino vogčia, būčiau išsėlinęs jam įkandin. Aš būčiau šasčiojęs iš šešėlio į šešėlį jam iš paskos ir perlipęs per tvorą pačiame tamsiausiame kampelyje, paskui nusekęs paskui jį tuo ąžuolais apaugusiu prospektu po žvaigždėmis, laikydamasis nusistatyto nuotolio, sustodamas tada, kada sustotų jis, kad jam nereiktų klausti save patį: „Kas gi ten slenka man iš paskos? Ko jis nori?“, ar net pradėti bėgti, pamanius, kad aš policininkas, civiliais rūbais persirengęs policininkas su teniso bateliais ir kombinezonu, nešinas ryšulėliu, kur paslėptas ginklas. Aš būčiau vangstęsis jo kiaurą naktį šalutinėse gatvėse, kol auštant mudu būtume atsidūrę Keip Fletų dykros pakraš-

čiuose ir atsiskyrę per penkiasdešimt žingsnių būtume vilkę kojas per smėlį ir krūmynus, vengdami lūšnų sambūrių, iš kurių čia vienur, čia kitur į dangų kiltų dūmas. Ir ten, išaušus dienos šviesai, tu būtum atsigręžęs ir galiausiai pažvelgęs į mane, vaistininką, laikinai tapusį karo gydytoju, tapusį tavo sekėju, kuris, kol dar nebuvo praregėjęs, diktavo tau, kada tau galima miegoti, kada nubusti, kaišiojo į nosį vamzdelius ir piliules į gerklę, šaipėsi iš tavęs tau girdint, o svarbiausia – nenumaldomai kimšo tau maistą, kurio tu negalėjai valgyti. Įtarus, netgi piktas, tu būtum palaukęs to tako vidury, kol aš prieisiu ir pasiaiškinsiu.

Ir būčiau atsistojęs priešais tave ir prabilęs. Būčiau pasakęs:

– Maiklzai, atleisk man už tai, kaip aš elgiausi su tavim, aš iki paskutinių dienų nesuvokiau, kas tu esi, ir neįvertinau tavęs. Atleisk man ir už tai, kad va taip seku paskui tave. Pažadu, aš nebūsiu tau našta. (Nebūsiu tokia našta, kokia tau buvo tavo motina? Ko gero, šitaip sakyti būtų neatsargu.) Aš neprašau, kad tu manimi rūpintumeisi, na, tarkim, kad mane maitintum. Man reikia labai paprasto dalyko. Nors ši šalis didžiulė, tokia didžiulė, jog galėtum pamanyti, kad čia užtenka vietos kiekvienam, tai, ką patyriau per gyvenimą, man sako, kad sunku išvengti stovyklų. Ir vis dėlto aš įsitikinęs, kad yra plotų tarp stovyklų, nepriklausančių nė vienai iš jų ir netgi tų stovyklų aplinkai, – na, kad ir kai kurių kalnų viršūnės, kai kurios salos pelkių viduryje ir kai kurie sausros nusiaubti ruožai, kur žmonės mano, kad jiems neapsimoka tenai gyventi. Aš ieškau tokios vietos įsikurti, gal tik kol reikalai pasitaisys, o gal ir suvisai. Tačiau nesu toks kvailas, jog ma-

nyčiau, kad galiu pasikliauti žemėlapiais ir vieškeliais. Todėl pasirinkau tave, kad tu parodytum man kelią.

Paskui būčiau žengęs arčiau, kad tapčiau pasiekiamas ranka ir tu galėtum pažvelgti man į akis.

– Maiklzai, nuo tos pačios akimirkos, kai tu atsiradai pas mus, – būčiau tau pasakęs, jei būčiau jau tada supratęs ir sekęs paskui tave, – mačiau, kad tu nepriklausai jokiai stovyklai. Iš pradžių aš laikiau tave, prisipažinsiu atvirai, pajuokos objektu. Aš iš tikrųjų spyriau majorą van Rensburgą atleisti tave nuo stovyklos drausmės, bet tik todėl, kad man atrodė, jog imtis formalaus tavo perauklėjimo būtų tas pats, kas mokyti žiurkę arba pelę, arba (galiu išdrįsti tai ištarti?) driežą loti, prašyti išmaldos, gaudyti kamuolį. Ir laikui bėgant aš vis dėlto pamažėle pradėjau įžiūrėti tavo pasipriešinimo originalumą. Tu nebuvai didvyris ir neapsimetinėjai didvyriu, net pasninkavimo didvyris nebuvai. Tiesą pasakius tu išvis nesipriešinai. Kai liepdavom tau šokinėti, tu šokinėdavai. Kai liepdavom pašokinėti dar, tu tai darydavai. Kai liepdavom pašokinėti trečią kartą, tu ne atsisakydavai, o tik susmukdavai kaip maišas, ir mes visi, net patys tau nepalankiausi, matydavom, kad tau tai nepavyko tik todėl, kad tu jau išeikvojai visas savo klusnumo atsargas. Todėl pakeldavom tave ir konstatuodavom, kad tu sveri neką daugiau nei plunksnų maišas, ir pasodindavom tave prieš maistą sakydami: „Valgyk, atgauk jėgas, kad vėl galėtum jas eikvoti mums paklusdamas“. Ir tu neprieštaraudavai. Tu nuoširdžiai stengeisi, aš tuo tikiu, daryti taip, kaip buvai lieptas. Tavo valia paklusdavo (atleisk man už tuos vertini-

mus, tai vienintelis būdas pasiaiškinti), tavo valia sutikdavo, bet tavo kūnas spyrėsi. Šitaip aš visa tai regėjau. Tavo kūnas atmesdavo mūsų tau peršamą maistą, ir tu liesėjai dar labiau. *Kodėl?* – klausiau save. Kodėl šitas žmogus nevalgo, juk jis akivaizdžiai miršta iš bado. Paskui, diena dienon tave stebėdamas, pamažėle ėmiau suprasti visą teisybę: kad tu slapčia šaukeisi, nesuvokiant tavo sąmoningajam aš (atleisk už šitą terminą), kitokio maisto, tokio, kokio jokia stovykla nesugebėtų tau patiekti. Tavo valia dar buvo paklusni, bet tavo kūnas šaukėsi būti maitinamas tik jam tinkamu maistu, ir tiktai juo. Taip aš patyriau, kad kūnas nepripažįsta dvilypumo. Kūnas, kaip aš patyriau, nori tiktai gyventi. Savižudybė, supratau, – ne kūno aktas prieš save patį, o valios aktas prieš kūną. Ir čia regėjau kūną, kuris verčiau numirs, negu pakeis savo prigimtį. Aš kiauras valandas stovėdavau palatos tarpduryje stebėdamas tave ir sukdamas sau galvą dėl šitos paslapties. Ne principas, ne idėja slypėjo už tavo sunykimo. Tu nenorėjai mirti, bet merdėjai. Buvai tarsi triušelis, įsiūtas į jaučio griaučius, be jokios abejonės, dūstantis, tačiau sykiu ir alkstantis tikro maisto tarp tų mėsos kalnų.

Čia gal būčiau nutraukęs savo kalbą dykroje, kažkur netoli nuo mūsų pasigirdus kosinčio, krenkščiančio ir spjaudančio žmogaus balsui ir pasklidus medžio dūmų kvapui, bet mano žybsinčios akys būtų prikausčiusios tave dar kuriam laikui prie tos vietos, kur tu stovėjai.

– Aš vienintelis mačiau, kad tu esi daugiau, negu atrodai esąs, – būčiau kalbėjęs toliau. – Pamažėle, kai tavo atkaklusis *Ne* diena dienon įgaudavo kaskart didesnį svorį, pradėjau jaus-

ti, kad tu esi daugiau nei tiktai dar vienas ligonis, dar viena karo auka, dar viena plyta atnašavimo piramidėje, į kurią kas nors galiausiai įsilips ir išsižergęs atsistos viršuj, riaumodamas, mušdamasis į krūtinę ir skelbdamasis visų, kuriuos jis matė aplinkui, imperatoriumi. Tu gulėdavai savo lovoje po langu, šviečiant vien tik nakties šviesai, užsimerkęs, gal net miegodavai. O aš stovėdavau tarpduryje tyliai kvėpuodamas, klausydamasis, kaip dejuoja, šiugžda kiti miegantieji, ir laukdavau; ir vis stipriau ir stipriau jausdavau, kad aplink vieną lovą tarp visų tų lovų tvyro tankesnis oras, tamsa be galo susitelkusi, kažin koks juodas sūkurys gaudžia absoliučioje tyloje virš tavo kūno ir rodo į tave, nors net nejudina paklodžių krašto. Papurtydavau galvą lyg žmogus, mėginantis nusikratyti sapną, tačiau tas jausmas neišnykdavo. „Tai ne mano vaizduotės vaisius, – sakydavau aš sau. – Tasai sutelkto reikšmingumo pojūtis – toli gražu ne kažkas panašus į spindulį, kurį aš nukreipiu į tą ar kitą lovą, kad jis apšviestų ją, ar į chalatą, kuriuo aš apsiaučiu tą ar kitą ligonį, nelygu užgaida. Maiklzo gyvenimas turi kažin kokią prasmę, ir ta prasmė nėra susijusi su mano asmeniu. Jei būtų taip, jei ta prasmė rastųs tik dėl to, kad man kažko stinga, tarkime, stinga to, kuo būtina tikėti, juk visi žinom, kaip sudėtinga numaldyti tikėjimo alkį, kai prieš akis regi tik ateitį, kurią atneša mums šis karas, jau nekalbant apie stovyklas, jei vien tik vulgarus troškimas suvokti prasmę stumtų mane prie Maiklzo ir jo istorijos, jeigu pats Maiklzas būtų niekas daugiau, tik tai, kas jis atrodo esąs (kas tu atrodai esąs), toksai žmogelis, viena oda ir kaulai, su skelta lūpa (atleisk man, įvardiju tik tai, kas taip

akivaizdu), tada turėčiau visas pateisinančias aplinkybes pasišalint į tualetą už žokėjų persirengimo kambarių, užsirakinti paskutinėje kabinoje ir pasileisti sau į galvą kulką. Bet ar buvau kada nors nuoširdesnis, negu esu šį vakarą?“ Taigi stovėdamas tarpduryje nukreipdavau griežčiausią žvilgsnį į save, mėgindamas visaip, kaip tik mokėjau, aptikti nedorumo pradmenį to įsitikinimo šerdyje – tarkime, norą būti tuo vieninteliu, kuriam stovykla – ne vien tik senas Kenilvorto hipodromas, kur primėtyta surenkamų barakų, o toji privilegijuotoji vieta, iš kurios į pasaulį išsiveržė prasmė. Bet jeigu toks pradmuo slypėjo manyje, savo galvos jis nekišo, ir jeigu jis to nedarė, ką aš galėjau padaryti, kad jį priversčiau? (Šiaip ar taip, aš abejoju, kad žmogus galėtų atskirti savo tiriantįjį *aš* nuo savo norinčiojo pasislėpti *aš,* supriešindamas juos kaip vanagą su pele; tačiau sutikim atidėti šią diskusiją tai dienai, kai mes nebėgsim nuo policijos.) Tad aš ir vėlei nukreipsiu akis į išorę, ir, taip, tai vis dar bus tiesa, aš savęs neapgaudinėjau, neliaupsinau, neguodžiau, ir viskas buvo taip, kaip ir anksčiau, gryna tiesa, tai iš tikrųjų buvo tamsos susitelkimas, sutirštėjimas virš vienui vienos lovos, ir toji lova buvo tavo.

Ties šia vieta, manau, tu būtum jau atgręžęs man nugarą ir vėl patraukęs tolyn, pametęs mano minčių giją ir šiaip jau trokšdamas sukarti kuo daugiau mylių, kurios atskirtų tave nuo stovyklos. O gal kaip tik dabar vaikai iš aplinkinių lūšnų, patraukti mano balso, jau būtų susispietę aplink mus, kai kurie vilkintys pižamomis, ir išsižioję jie klausytųs tų didžių aistringų žodžių, tave nervindami. Todėl dabar man reiktų tave vytis, minti tau ant kulnų, kad negaučiau šaukti. Turėčiau pasakyti: „Atleisk

man, Maiklzai, liko jau nebedaug, prašau, turėk kantrybės. Aš tiktai noriu pasakyti, ką tu man reiški, ir tuomet baigsiu“.

Aš įtariu, kad tą akimirką, kadangi tokia jau tavo prigimtis, tu pultum bėgti. Todėl aš gaučiau bėgti paskui tave, irdamasis tarsi per vandenį per tą sunkų pilką smėlį, lenkdamasis šakų ir šaukdamas:

– Tavo viešnagė stovykloje buvo tik alegorija, jeigu tau žinomas tas žodis. Tai buvo alegorija – kalbant aukščiausiu lygmeniu – to, kaip skandalingai ir kaip įžeidžiamai prasmė gali apsigyvent sistemoje, netapdama jos elementu. Ar pastebėjai, kaip kiekvienąsyk, kai aš mėgindavau tave priremt prie sienos, tu išsprūsdavai? Aš pastebėjau. Ar žinai, kokia mintis man šovė, kai pamačiau, kad tu pabėgai nenutraukęs vielos? „Ko gero jis – šuolininkas su kartimi“, – štai ką aš pagalvojau. Ką gi, gal tu ir ne šuolininkas su kartimi, Maiklzai, bet esi didis pabėgimų meistras, vienas didžiausių iš pabėgėlių: aš nukeliu prieš tave skrybėlę!

Tuo metu, vis bėgdamas ir aiškindamas, jau imčiau gaudyt kvapą, ir netgi, galimas dalykas, tu jau pradėtum nuo manęs tolti.

– O dabar paskutinė tema, tavo sodas, – ištarčiau dusdamas. – Pasakysiu tau, kokią prasmę turi tas šventas kerintis sodas, kur žydi dykumos šerdy ir kurio vaisiai – gyvybės penas. Tas sodas, kur tu dabar veržiesi, yra ir niekur, ir visur, išskyrus stovyklas. Tai kitas pavadinimas tos vienatinės vietos, kuri yra tavo namai, Maiklzai, kur tu nesijauti visų apleistas. Jos nėra jokiame žemėlapyje, joks kelias, kuris yra tik kelias, neveda į ją, ir tiktai tu žinai, kaip ten patekti.

Ar aš tiktai įsivaizduoju, ar iš tikrųjų ties šita vieta tu jau sutelksi į bėgimą visas savo jėgas ir atkaklumą, kad net menkiausiam iš stebėtojų taps aišku, jog tu leki, mėgindamas pabėgti nuo to į nugarą tau šaukiančio vyriškio, to vyro mėlynais drabužiais, kuris atrodo tarsi persekiotojas, beprotis, kraugerys, policininkas? Ar bus labai jau netikėta, jei tie vaikai, kurie risnojo paskui mus tik pramogaudami, dabar stos tavo pusėn ir puls mane apsupę, laidys į mane strėles, svaidys pagalius, akmenis, ir man reikės sustoti nuo jų gintis, šaukiant drauge tuos paskutinius žodžius tau, kai tu įnersi toli priekyje į tas giliausias akacijų tankmes, dabar jau bėgdamas kur kas smarkiau, nei būtų galima tikėtis iš nevalgančio žmogaus...

– Ar aš neklystu? – šauksiu. – Ar supratau tave? Jeigu neklystu, pakelk dešinę ranką, jei klystu, pakelk kairę!

Trečias skyrius

Drebančiais nuo ilgos kelionės pėsčiomis keliais, prisimerkęs nuo akinančios ryto šviesos Maiklas K sėdėjo ant suolo prie miniatiūrinės golfo aikštės Jūros kyšulio esplanadoje veidu į jūrą, ilsėdamasis, kaupdamas jėgas. Oras buvo tykus. Jis girdėjo, kaip bangos atsimuša į uolas apačioje ir kaip atsitraukdamas šniokščia vanduo. Kažin koks šuo sustojo apuostyti jo kojų, paskui prie suolo nusišlapino. Pro šalį, neatsilikdamos viena nuo kitos, prabėgo trejetas mergaičių, mūvinčių šortais, su sportiniais marškinėliais, kažką tarpusavyje šnabždančių, po jų liko švelnus išdrikęs į tolį

kvapas. Nuo Paplūdimio gatvės atskimbčiojo ledų pardavėjo varpelis, iš pradžių jis artėjo, paskui ėmė tolti. Kupinas ramybės, jausdamasis esąs savoje teritorijoje, dėkingas šiltai dienai, K atsiduso ir leido galvai iš lėto nulinkti į šoną. Pats nežinojo, ar jis numigo, ar ne, bet prasimerkęs pasijuto galįs traukti toliau.

Jam pasirodė, kad Paplūdimio gatvėje daugiau langų, užkaltų lentomis, nei jis prisiminė iš anksčiau, ypač pirmajame aukšte. Tie patys automobiliai stovėjo pastatyti tose pačiose vietose, nors dabar jie atrodė labiau aprūdiję; kažkoks karkasas, be ratų ir sudegęs, gulėjo paverstas ant šono prie pakrantės sienelės. Maiklas perėjo promenada, suvokdamas esąs nuogas po tuo mėlynu kombinezonu, suvokdamas, kad iš visų čionykščių vaikštinėtojų jis vienintelis yra basas. Bet jei kieno nors akys jį paskubom ir nužvelgdavo, tai nužvelgdavo veidą, o ne kojas.

Jis priėjo tą išdegintos žolės ruožą, kur tarp stiklo šukių ir apanglėjusių šiukšlių jau kalėsi žali daigai. Mažas berniukas ropštėsi ant pajuodusių žaidimo prietaiso strypų, jo pėdos ir delnai buvo suodini. K patraukė per veją, perėjo gatvę ir iš saulėkaitos pateko į neapšviesto Žydrosios pakrantės rezidencijos vestibiulio tamsą, kur ant sienos perskaitė juodais purškiamais dažais iškilpotą užrašą JOEY RULES. Pasirinkęs vietą kitam koridoriaus gale nuo durų su grėsminga kaukole, už kurių kitados gyveno jo motina, atsitūpė, atsirėmė į sieną ir pamanė: jokios bėdos, žmonės palaikys mane elgeta. Prisiminė prarastą beretę, kurią būtų galėjęs pasidėti šalia išmaldai rinkti: taip jo vaizdas būtų visiškai užbaigtas.

Laukė keturias valandas. Niekas nepasirodė. Nusprendė nesistoti ir nemėginti atidaryti tų durų, nes nežinojo, ką darytų jas atidaręs. Popietei įpusėjus, kai jam nuo šalčio ėmė gelti kaulus, išėjo iš to pastato ir nuėjo į paplūdimį. Ant balto smėlio po šilta saule užmigo.

Kai pabudo suprakaitavęs kombinezone, buvo ištroškęs ir sutrikęs. Susirado paplūdimyje viešąjį tualetą, bet čiaupai ten neveikė. Praustuvai buvo pilni smėlio, vėjo suneštas smėlis gulėjo per visą pėdą prie galinės sienos.

Stovėdamas prie praustuvo ir galvodamas, ką daryti toliau, K išvydo veidrodyje tris paskui jį įėjusius žmones. Viena buvo moteris balta aptempta suknele su šviesiu platinos spalvos peruku, ji nešėsi sidabro spalvos aukštakulnius batelius. Kiti du buvo vyrai. Aukštesnysis priėjo tiesiai prie K ir paėmė už žasto.

– Tikiuosi, baigei čia savo reikalą, – pasakė jis, – nes ši vieta jau užsakyta. – Jis išvedė K į akinančiai baltą paplūdimio šviesą. – Čia dar yra daugybė kitų vietų, kur galima nueiti, – pridūrė ir pliaukštelėjo jam, o gal stumtelėjo.

K atsisėdo ant smėlio. Aukštasis vyriškis įsitaisė prie tualeto durų ir nenuleido nuo jo akių. Jis buvo užsivožęs pakreiptą ant šono languotą kepurę su snapeliu.

Vienur kitur tam mažame pliaže buvo matyti besideginančių saulėje, tačiau nė vienas žmogus nesimaudė, tik kažin kokia moteris stovėjo įbridusi, plakama smulkių bangų; pakėlusi sijoną, tvirtai išsižergusi, ji sūpavo kūdikį čia kairėn, čia dešinėn, taip laikydama jį už rankų, kad jo kojų pirštai užgriebdavo bangas. Vaikas klykė iš baimės ir džiaugsmo.

– Ta mergina – tai mano sesuo, – paaiškino stovintis prie durų vyras, rodydamas į įsibridusią vandenin moterį. – Toji viduj, – parodė pirštu per petį, – irgi mano sesuo. Aš turiu daug seserų. Gausi šeima.

K pajuto skaudžius tvinksnius galvoje. Geisdamas skrybėlės arba kepurės jis užsimerkė.

Iš tualeto išėjo tas kitas vyriškis ir, neprataręs nė žodžio, nuskubėjo laiptais viršun į esplanadą.

Saulės kraštelis palietė tuščios jūros paviršių. K pagalvojo: aš neskubėsiu, kol tasai smėlis atvės, o paskui pagalvosiu, kur eiti toliau.

Aukštas nepažįstamasis stovėjo šalia, baksnodamas jam į šonkaulius bato nosimi. Už jo stovėjo abi jo seserys, viena su pririštu už nugaros vaiku, kita, dabar jau vienplaukė, nešina ir peruku, ir bateliais. Tyrinėjanti bato nosis rado plyšį kombinezono šone, jį praskėtė ir atidengė plikos K šlaunies lopą.

– Jūs tik pažvelkit, šitas vyriškis nuogas! – šūktelėjo nepažįstamasis, pasisukęs į abi savo moteris ir juokdamasis. – Nuogas vyras! Kada tu paskutinį kartą valgei, žmogau? – Jis bakstelėjo K į šonkaulius. – Nagi duokim šitam žmogėnui ko nors tokio, kas jį išbudintų!

Moteriškė su kūdikiu išsitraukė iš krepšio į rudą popierių suvyniotą butelį vyno. K atsitiesė ir pagėrė.

– Tai iš kurgi tu, žmogau? – paklausė nepažįstamasis. – Ar dirbi šitiems? – parodė ilgu pirštu į kombinezoną, į aukso raides ant kišenės.

K buvo jau beatsakąs, tik staiga jo skrandis susitraukė be jokio įspėjimo, vynas išsiliejo dailia auksine srovele ir iš karto susigėrė į smėlį. K užsimerkė: viskas aplinkui sukosi.

– Ei! – paragino nepažįstamasis ir nusijuokė, tapšnodamas K per nugarą. – Šitai vadinama gerti tuščiu skrandžiu! Tiesą pasakius, tave pamatęs aš tariau sau: „Šitas žmogėnas akivaizdžiai išbadėjęs! Šitam žmogėnui akivaizdžiai reikia prisikimšti skrandį sotaus maisto!“– Jis padėjo K atsistoti. – Eime su mumis, pone Medkirty, ir mes tau duosim šio bei to, kad nebūtum toks liesas!

Visi drauge jie žingsniavo per esplanadą, kol surado tuščią būdelę stotelėje. Nepažįstamasis ištraukė iš krepšio nepriektą duonos kepalą ir kondensuoto pieno skardinę. O iš užpakalinės kelnių kišenės išsitraukė kažkokį ploną juodą daiktą ir pakišo jį K po akių. Kažką padarė, ir daiktas pavirto peiliu. Sušvilpęs iš nuostabos visiems aprodė žvilgančius ašmenis, paskui vis juokėsi nepaliaudamas, plekšnodamas sau per kelį, rodydamas pirštu į K. Kūdikis, išsproginęs akis per motinos petį, irgi pradėjo juoktis ir plakė orą kumšteliu.

Galiausiai nepažįstamasis susitvardė, atriekė storą duonos riekę, papuošė ją kondensuoto pieno kilpomis bei garbiniais ir padavė K. Visi į jį spoksojo, o K valgė.

Jiems beeinant, pasitaikė lašantis čiaupas. K atsiskyrė nuo jų atsigerti. Gėrė taip, jog atrodė, kad niekad nesustos. Vanduo, regis, kiaurai liejosi jo kūnu; gatvės gale jam teko nusišalinti ir pritūpti virš kanalizacijos, po to galva jam taip apsvaigo, kad jis ilgai ieškojo kombinezono petnešų.

Perėję tuo gyvenamuoju kvartalu, jie ėmė kopti žemutiniais Signalo kalvos šlaitais. Einantis visiems iš paskos K sustojo atgauti kvapą. Sesuo su kūdikiu irgi sustojo.

– Sunkus! – pasiskundė, rodydama į kūdikį ir nusišypsojo. K pasisiūlė panešti jos krepšį, bet ji nesutiko. – Niekis, aš pratusi, – pasakė.

Jie pralindo pro skylę tvoroje, ženklinančioje miško draustinio ribas. Nepažįstamasis ir antroji sesuo ėjo pirma jų zigzagais kylančiu į kalvą keliu; apačioje jau pradėjo žybčioti Jūros kyšulio šviesos; jūra ir dangus horizonte švietė tamsiai raudonai.

Visi sustojo po pušų guotu. Baltai vilkinti sesuo dingo tamsoje. Po kelių minučių sugrįžo vilkėdama džinsais ir nešina dviem išsipūtusiais plastmasiniais maišeliais. Antroji sesuo atsisegė palaidinę ir padavė kūdikiui krūtį; K nežinojo, į kurią pusę žiūrėti. Vyriškis paklojo antklodę, uždegė žvakę ir įstatė ją į skardinę. Paskui išdėliojo vakarienę: duonos kepalą, kondensuotą pieną, neprapjautą apvirtą ir parūkytą dešrą („Auksas! – pasakė mojuodamas dešra K prieš nosį. – Už šitai reikia mokėti auksu!“), tris bananus. Atsuko vyno butelį ir perleido jį per rankas. K gurkštelėjo gurkšnelį ir grąžino butelį.

– Ar neturėtumėt vandens? – paklausė.

Vyriškis papurtė galvą.

– Vyno turime, pieno turime, dviejų rūšių, – atsainiai parodė į moterį su kūdikiu, – bet vandens tai jau ne, bičiuli, apgailestauju, vandens čia nėra. Rytoj bus, pažadu. Rytoj išauš nauja diena. Rytoj tu turėsi viską, ko reikia, kad taptum nauju žmogumi.

Apkvaitęs nuo vyno, nuolat stvarstydamasis žemės, kad išlaikytų pusiausvyrą, K valgė duoną su kondensuotu pienu, suvalgė netgi pusę banano, bet dešros atsisakė.

Nepažįstamasis kalbėjo apie gyvenimą Jūros kyšulyje.

– Ar tau neatrodo keista, kad mes miegam ant kalno kaip kokie valkatos? Mes ne valkatos. Mes turim maisto, mes turim pinigų, mes užsidirbam pragyvenimui. Žinai, kur mes gyvenome anksčiau? Pasakyk ponui Medkirčiui, kur mes gyvenome.

– Normandijoje, – pasakė džinsais mūvinti sesuo.

– Normandijoje, Normandijos 1216. Paskui pavargom nuolat laipioti laiptais ir atėjome čionai. Čia mūsų vasaros kurortas, kur mes atvykstame papiknikauti. – Jis nusijuokė. – O žinai, kur mes gyvenome prieš tai? Pasakyk jam.

– Kirpėjuose, – pasakė sesuo.

– Kirpėjuose, bendroje vyrų ir moterų kirpykloje. Taigi matai, Jūros kyšulyje gyventi lengva, kai žinai, kaip tai daryti. Bet dabar pasakyk man, iš kur *tu* atėjai? Nesu tavęs matęs anksčiau.

K suprato, kad atėjo eilė kalbėti jam.

– Aš tris mėnesius išbuvau Kenilvorto stovykloje, iki vakar vakaro, – pasakė jis. – Prieš tai buvau sodininkas, samdomas savivaldybės. Tai buvo labai seniai. Paskui turėjau iš čia išvykti, nuvežti motiną į kaimą, taip reikėjo dėl jos sveikatos. Mano motina dirbo Jūros kyšulyje, ji turėjo ten kambarį, mes pro jį praėjome. – Jam ėmė tampyti skrandį, jis pasistengė susitvardyti. – Ji mirė Stelenbosche, pakeliui į kaimą, – pridūrė. Viskas aplinkui plaukte plaukė, paskui ir vėl sustojo. – Aš ne visada gaudavau užtektinai pavalgyti, – aiškino toliau.

Maiklas suvokė, kad moteris su kūdikiu šnabžda kažką tam vyrui. Kita moteris nusišalino už virpančių žvakių šviesos rato. Jam dingtelėjo, jog jis nepastebėjo, kad tos dvi seserys būtų ištarusios viena kitai bent vieną žodį. Šovė į galvą ir tai, kad jo istorija buvo nereikšminga, neverta pasakoti, kupina vis tų pačių senų spragų, kurias jis nežinojo kaip užpildyti. Kitaip tariant, jis tiesiog nežinojo, kaip reikia pasakoti kokią nors istoriją, kaip palaikyti klausančiųjų susidomėjimą. Šleikštulys praėjo, bet jį išmušęs prakaitas atšalo, ir jis ėmė drebėti. Tada užsimerkė.

– Matau, tave jau lenkia miegas! – pasakė nepažįstamasis plekšnodamas jam per kelį. – Laikas gultis! Rytoj būsi jau kitas žmogus, pamatysi. – Jis paplekšnojo K per kelį dar kartą, dabar jau ne taip smarkiai. – Viskas tau bus gerai, bičiuli, – pridūrė.

Jie susitaisė gultą ant pušų spyglių. Anie, regis, turėjo patalynės baltinius krepšiuose ir juos išsilankstė. Maiklui surado storos plastmasės lakštą, padėjo jam susivynioti. Užsidaręs toje plastmasėje, prakaituodamas ir drebėdamas, kankinamas ūžimo ausyse, K miegojo tik priešokiais. Jis nemiegojo, kai vidury nakties tasai vyriškis, kurio net vardo jis dar nežinojo, atsiklaupė prie jo, uždengdamas jam medžių viršūnes ir žvaigždes. K pamanė: turiu prabilti, kol dar ne per vėlu, bet neprabilo. Nepažįstamojo ranka užkliudė gerklę ir pagrabinėjo ieškodama kombinezono krūtinės kišenės sagos. Sėklų pakelį ištraukė taip garsiai, kad K buvo gėda dėtis negirdinčiam. Todėl jis sudejavo ir krustelėjo. Toji ranka akimirką sustingo, paskui vyriškis pasitraukė į tamsą.

Likusią nakties dalį K išgulėjo žiūrėdamas pro šakas į slenkantį dangumi mėnulį. Išaušus išsliaužė iš tos kietos plastmasės ir nuėjo ten, kur gulėjo kiti. Vyriškis miegojo šalia moters su kūdikiu. Kūdikis jau buvo nubudęs: žaisdamas su motinos megztinio sagomis žiūrėjo į K bebaimėmis akimis.

K papurtė vyriškį už peties:

– Ar galėčiau atgauti savo pakelį? – sušnabždėjo stengdamasis nepažadinti kitų. Vyriškis suniurnėjo ir nusisuko.

K rado savo pakelį už kelių jardų. Ieškodamas ropomis susirinko maždaug pusę išbarstytų sėklų. Susidėjo jas į kišenę ir užsegė sagą, kitas paliko likimo valiai, galvodamas: kaip gaila, pušų pavėsyje niekas neišaugs. Paskui patraukė tuo kilpuotu keliu žemyn.

Perėjo tuščiomis ankstyvo ryto gatvėmis ir nužingsniavo į paplūdimį. Saulė dar buvo neišlindusi iš už kalvos, ir smėlis basoms kojoms buvo šaltas. Todėl jis patraukė tarp uolų, apžiūrinėdamas atoslūgio paliktas balas, stebėdamas savo gyvenimą gyvenančius moliuskus ir aktinijas. Paskui, pavargęs nuo to užsiėmimo, perėjo per Paplūdimio gatvę ir išsėdėjo valandą atsirėmęs į sieną priešais senąsias motinos duris, laukdamas, kad pasirodytų kas nors tenai gyvenantis ir jį pastebėtų. Paskui sugrįžo į paplūdimį ir atsigulęs smėlyje klausėsi vis garsėjančio ūžimo ausyse, taip ir nesuprasdamas, ar tai gaudė jo gyslomis tekantis kraujas, ar galvoje skriejančios mintys. Jis pajuto, kad kažkas jame atsipalaidavo arba atsipalaiduoja. Kas atsipalaiduoja, jis dar nežinojo, tačiau sykiu jautė, jog tai, ką jis anksčiau manė esant savyje kietą ir panašų į virvę, tampa tižiu ir pluoštingu, ir tiedu pojūčiai, rodės, buvo susiję.

Saulė jau buvo aukštai danguje. Ji atsidūrė ten akimoju. Jis neprisiminė tų valandų, kurios, matyt, prabėgo. Buvau užmigęs, pamanė, ne, blogiau, negu užmigęs. Buvau išnykęs, bet kur? Jis buvo jau nebe vienas pliaže. Už kelių žingsnių nuo jo, prisidengusios veidus skrybėlaitėmis, saulėje deginosi dvi merginos su maudymosi kostiumėliais, buvo dar ir daugiau žmonių. Sukaitęs ir sutrikęs, Maiklas nuklupiniavo per smėlį į viešąjį tualetą. Čiaupai vis dar buvo sausi. Ištraukęs rankas iš kombinezono, atsisėdo ant vėjo supūsto smėlio krūvos, nuogas iki pusės, ir stengėsi susikaupti.

Jis vis dar ten sėdėjo, kai aukštasis vyriškis įžengė vidun su ta, kurią Maiklas manė esant antrąja jo seserim. Jis pamėgino atsistoti ir išeiti, bet vyriškis jį apkabino.

– Mano bičiuli, pone Medkirty! – sušuko jis. – Kaip malonu tave matyti! Kodėl tu palikai mus taip anksti šį rytą? Argi aš nesakiau tau, kad tai bus tavo didžioji diena? Žiūrėk, ką aš tau atnešiau! – Jis ištraukė iš švarko kišenės pusbutelį brendžio. (Kaip jam pavyksta išlikti tokiam tvarkingam gyvenant ant to kalno, stebėjosi K.) Vyriškis vėl nuvedė K prie to vėjo sunešto smėlio. – Šįvakar mes einame į vakarėlį, – sušnabždėjo. – Ten tu susipažinsi su krūva žmonių. – Jis gurkštelėjo ir perdavė butelį K. K trūktelėjo vieną gurkšnį. Malonus suglebimas pasklido jam iš širdies į galvą palaimingai ją atbukindamas. Jis atsigulė, pasinėręs į savo svaigulį.

Pasigirdo kuždėjimas, paskui kažkas jam atsegė paskutinę kombinezono sagą ir įkišo vėsią ranką vidun. K atsimerkė. Tai buvo toji moteris: ji klūpojo prie jo ir glostė jam varpą. K nustūmė jos ranką ir pamėgino atsistoti, tačiau tada prabilo tas vyras:

– Atsipalaiduok, bičiuli, čia Jūros kyšulys, šiandien tokia diena, kada išsyk nutinka visi geri dalykai. Atsipalaiduok ir mėgaukis. Pasivaišink dar. – Jis įstatė butelį į smėlį greta K ir dingo.

– Kas yra tavo brolis? – paklausė K vos beapversdamas liežuvį. – Kuo jis vardu?

– Jo vardas – Gruodis, – pasakė moteris. Ar jis gerai išgirdo? Ji pirmą kartą kalbėjosi su juo. – Toks yra vardas, užrašytas jo kortelėje. Rytoj jis gal turės jau kitą vardą. Kitą vardą, kitą kortelę, policijai, kad jie jį supainiotų su kuo nors kitu. – Ji pasilenkė ir paėmė jo varpą į burną. Jis norėjo nustumti ją, tačiau jo pirštai atšoko nuo kietų, negyvų jos peruko plaukų. Tada jis atsipalaidavo, leisdamas sau pasiklysti tame įsigavusiame jam į galvą svaigulyje ir tolimoje drėgnoje šilumoje.

Po kurio laiko, per kurį jis gal net nusnūdo, pats to nežinojo, ji atsigulė greta jo ant sunešto smėlio, vis dar laikydama rankoje jo lytį. Ji buvo jaunesnė nei atrodė su tuo sidabro spalvos peruku. Jos lūpos vis dar buvo drėgnos.

– Tai jis iš tikro tavo brolis? – suniurnėjo Maiklas, turėdamas galvoje tą lauke laukiantį vyriškį.

Ji šyptelėjo. Remdamasi alkūne, pabučiavo jį į burną, praskyrusi jo lūpas liežuviu. Ir energingai ėmėsi varpos.

Kai viskas buvo baigta, K pajuto, kad jų abiejų labui privalo kažką pasakyti, tačiau dabar žodžiai vienas po kito ėmė slysti jam iš galvos. Ramybė, kurią jam buvo suteikęs brendis, rodės, jau buvo jį bepaliekanti. Jis gurkštelėjo iš butelio ir perdavė jį merginai.

Virš jo bolavo kažin kokie pavidalai. Jis atsimerkė ir išvydo tą merginą, jau apsiavusią bateliais. Prie jos stovėjo tasai vyras, jos brolis.

– Numik, bičiuli, – pasiūlė šis balsu, atsklidusiu iš labai toli. – Vakare aš ateisiu vėl ir pasiimsiu tave į žadėtąjį vakarėlį, ten bus daugybė maisto ir ten tu pamatysi, kaip žmonės gyvena Jūros kyšulyje.

K pamanė, kad jie galiausiai nuėjo, tačiau vyriškis sugrįžo ir pasilenkęs virš jo sušnibždėjo jam į ausį kelis žodžius:

– Sunku būti maloniam žmogui, kuris nieko nenori, – pasakė jis. – Tau reikia nebijoti sakyti, ko nori, tuomet ir gausi tai. Tai mano patarimas tau, liesas bičiuli. – Jis patapšnojo K per petį.

Galiausiai likęs pats vienas, drebantis nuo šalčio, su perdžiūvusia burna, su gėda, patirta dėl to nuotykio su mergina, tūnančia tarsi koks šešėlis jo minčių kertėje, K susisagstė, išniro iš tualeto ir nužingsniavo į pliažą, kur saulė jau leidosi, o merginos su maudymosi kostiumėliais jau dėjosi daiktus eiti. Bristi per smėlį buvo sunkiau negu anksčiau, kartą jis net prarado pusiausvyrą ir pargriuvo. Išgirdo ledų pardavėjo skimbčiojimą ir pamėgino pasivyti jį, paskui prisiminė, kad neturi pinigų. Valandėlę jo galvoje taip prašvito, kad jis susivokė esąs ligonis. Rodės, jau nebekontroliuoja savo kūno temperatūros. Jį mušė karštis ir krėtė šaltis vienu metu, jei tai buvo įmanoma. Paskui jį vėlei apgaubė migla. Laiptų apačioje, kai jis stovėjo, laikydamasis už turėklo, pro jį praėjo anos dvi merginos, žvilgsnius nukreipusios į šalį ir, kaip jam pasi-

rodė, sulaikiusios kvapą. Jam lipant laiptais aukštyn jis žiūrėjo į jų sėdynes ir stebėjosi sukrutusiu jame didžiuliu noru suleisti pirštus į tą minkštą kūną.

Atsigėrė iš čiaupo už Žydrosios pakrantės rezidencijos, užsimerkęs, galvodamas apie tą vėsų vandenį, kuris teka iš kalnų žemyn į rezervuarą virš De Valo parko, o paskui tūkstančiais vamzdžių tamsioje žemėje po gatvėmis, kad ištekėtų būtent čia ir numalšintų jo troškulį. Nebegalėdamas susilaikyti išsituštino ir gėrė vėl. Jausdamasis dabar toks lengvas, kad net nebuvo tikras, jog kojos liečia žemę, perėjo iš besibaigiančios dienos šviesos į to koridoriaus šešėlį ir nedvejodamas pasuko durų rankeną.

Kambaryje, kur anksčiau gyveno jo motina, buvo prigriozdinta gausybė baldų. Kai jo akys priprato prie prieblandos, jis įžiūrėjo begalę kėdžių iš plieninių vamzdelių, sukrautų nuo grindų iki pat lubų, didžiulius suglaustus paplūdimio skėčius, baltus vinilinius stalus su skylėmis per vidurį, o prie pat durų gulėjo trys dažytos gipsinės statulos: elnias su šokoladiškai rudomis akimis, nykštukas su tamsiai geltonu švarkeliu, kelnėmis iki kelių ir žalia kepuraite su kutu bei didesnis už tuodu padaras medine nosimi, kurį K atpažino kaip Pinokį. Viskas buvo apgulta balto dulkių sluoksnio.

Patrauktas kvapo K ištyrė tamsų kampą už durų. Ten ant guolio iš suplotų kartonų, patiestų tiesiai ant grindų, užčiuopė susigarankščiavusią antklodę. Paskui apvertė tuščią butelį, ir šis nusirideno šalin. Nuo antklodės sklido sumišas saldaus vyno, cigaretės pelenų, seno prakaito kvapas. K apsivyniojo

ta antklode ir atsigulė. Vos tik jam spėjus įsikurti, ausyse vėl pradėjo ūžti ir galvoje vėl ėmė tvinkčioti tas senas skausmas.

Štai aš ir sugrįžau, pamanė jis.

Nuaidėjo pirmoji sirena, skelbianti komendanto valandą. Jos aimaną pagavo kitos sirenos, kaukiančios per visą miestą. Ta kakofonija darėsi vis garsesnė, paskui nuščiuvo.

Maiklas negalėjo užmigti. Atmintis prieš jo valią nuolat sugrįždavo prie to palinkusio virš jo varpos sidabro plaukų šalmo, prie merginos šnarpavimo, kai ji darbavosi ties juo. Aš tapau labdaros objektu, galvojo. Kur tik aš nueinu, visur yra žmonių, laukiančių pritaikyti man savo labdaros būdus. Praėjo šitiek metų, o aš vis dar atrodau esąs našlaitis. Jie elgiasi su manimi kaip su tais Jakalsdrifo vaikais, kuriuos jie buvo pasirengę maitinti, nes jie dar buvo per jauni, kad būtų dėl ko nors kalti. Iš vaikų jie telaukė, kad šie išmikčiotų jiems padėką. O iš manęs jie tikisi daugiau, nes aš pasauly gyvenau ilgiau. Jie nori, kad aš atverčiau širdį ir jiems papasakočiau savo narvuose išgyvento gyvenimo istoriją. Jie nori išgirsti apie visus tuos narvus, kur aš esu gyvenęs, lyg būčiau banguotoji papūgėlė arba baltoji pelė, arba beždžionė. Ir jei Huis Noreniuse, užuot išmokęs skusti bulves ir skaičiuoti, būčiau išmokęs pasakot istorijas, jeigu jie būtų vertę mane lavintis kiekvieną dieną pasakojant savo gyvenimo istoriją, stovėdami prie manęs su lazda, kol aš ją pilte išpilsiu neužsikirsdamas, gal ir būčiau išmokęs jiems įtikti. Aš būčiau jiems papasakojęs kalėjimuose nugyvento gyvenimo istoriją, kur aš diena dienon, metai iš metų stovėdavau prispaudęs kaktą prie vie-

los, spoksodamas į tolumą, svajodamas apie nutikimus, kurių aš niekad nepatirsiu, ir kur sargybiniai apšaukdavo mane bjauriausiais žodžiais, įspirdavo sėdynėn ir nusiųsdavo iššveist grindų. Išklausę mano istoriją žmonės linguotų galvas, ir juos apniktų gailestis bei pyktis, jie užverstų mane maistu ir gėrimais, o moterys guldytųsi mane į savo lovas ir motiniškai glamonėtų tamsoje. Tačiau visa teisybė yra tai, kad aš buvau sodininkas, iš pradžių dirbau savivaldybei, paskui sau, o sodininkai leidžia savo laiką įdūrę nosį į žemę.

K be perstojo vartėsi ant to kartono. Jis atkreipė dėmesį į tai, kad beatodairiškas jo kartojimas: *teisybė, teisybė apie mane* jį jaudino. „*Aš esu sodininkas*", ištarė dar kartą balsu. Kita vertus, ar sodininkui ne keista miegoti sandėliuke tokiu atstu nuo jūros, kad girdisi bangų muša?

Aš veikiau panašus į žemės kirminą, pamanė. Jis irgi savotiškas sodininkas. Arba į kurmį, irgi sodininką, tik jis nieko nepasakoja, nes gyvena tyloje. Bet kurmis arba žemės kirminas ant cementinių grindų?

Jis pamėgino colis po colio atpalaiduoti kūną, kaip kitados mokėjo.

Aš bent jau nebuvau protingas, galvojo, ir sugrįžau į Jūros kyšulį kupinas istorijų apie tai, kaip buvau mušamas stovyklose, kol tapau liesas kaip žarsteklis ir galvoj susidrumstė protas. Buvau nebylus ir kvailas iš pradžių ir liksiu nebylus ir kvailas pabaigoj. Nėra ko gėdytis, kad esi nevisprotis. Nevispročius jie uždarydavo pirmiausiai. O dabar jie jau turi stovyklų vaikams, kurių tėvai pabėgo, stovyklų žmonėms,

kuriuos ištinka traukuliai ir iš burnos eina putos, stovyklų žmonėms su didelėmis galvomis ir su mažomis galvomis, stovyklų žmonėms, kurie neturi akivaizdžių pragyvenimo šaltinių, stovyklų žmonėms, išvarytiems iš jų dirbamų žemių, stovyklų žmonėms, kuriuos jie rado gyvenančius liūčių nuotakų vamzdžiuose, stovyklų gatvės merginoms, stovyklų žmonėms, kurie nemoka sudėti dviejų su dviem, stovyklų žmonėms, pamiršusiems dokumentus namie, stovyklų žmonėms, kurie gyvena kalnuose ir naktimis sprogdina tiltus. O galgi iš teisybės pakanka jau vien to, kad išvengei stovyklų, kad gyveni ne visose stovyklose vienu metu. Gal kolei kas tai jau pakankamas laimėjimas. Kiek dar yra žmonių, kurie liko nei uždaryti, nei stovi sargybiniais prie vartų? Aš pabėgau iš tų stovyklų, galimas daiktas, jei per daug nesirodysiu, pabėgsiu ir nuo labdaros.

Mano klaida, samprotavo K, grįždamas mintimis atgal, buvo tai, kad aš neturėjau daugybės įvairių sėklų, po vis kitokių sėklų maišelį kiekvienoje kišenėje: moliūgų sėklų, aguročių sėklų, pupų, morkų sėklų, burokų sėklų, svogūnų sėklų, pomidorų sėklų, špinatų sėklų. Kad neturėjau sėklų ir batuose, ir palto pamušale, jei kartais būtų užpuolę kelio plėšikai. Ir dar mano klaida buvo tai, kad visas savo sėklas aš pasėjau kartu vienam sklypelyje. Man reikėjo pasėti jas po vieną, išbarstyti jas stepėje per mylių mylias žemės ploteliuose, neką didesniuose nei mano delnas, sudaryti žemėlapį ir visą laiką jį nešiotis, kad galėčiau apeiti juos kiekvieną vakarą ir palaistyti. Nes, jeigu aš ir sužinojau ką nors kaime, tai, kad viskam užtenka laiko.

(Ar tai ir yra viso to reikalo moralas, svarstė K, visos istorijos moralas: kad viskam užtenka laiko? Ar moralai ir atsiranda būtent taip, savaime, drauge su įvykiais, kai jų tikiesi kuo mažiausiai?)

Jis prisiminė tą sodybą, pilkus erškėčius, akmenuotą dirvą, kalvų grandinę, violetinius ir rausvus kalnus tolumoje, didingą, ramų, mėlyną ir tuščią dangų, pilką ir rudą žemę po saule, išskyrus tik vienur kitur, kur, įdėmiau pažvelgęs, staiga išvysdavai ryškiai žalią taškelį – moliūgo lapo ar morkos šluotelės.

Jam neatrodė neįmanoma, jog tas žmogus, tegu ir kas jis būtų, nepaisydamas komendanto valandos pareitų, kada tik jam patiks, miegoti į šitą perdvokusį kampą (K jį įsivaizdavo kaip susikūprinusį seneliuką su buteliu, išlindusiu iš šoninės kišenės, kuris vis murma sau į barzdą, vieną iš tų senukų, į kuriuos policija nekreipia dėmesio), jis būtų pavargęs nuo gyvenimo pajūryje ir norėtų pagyventi mažumėlę kaime, jeigu tik rastų kas jam parodo kelią. Jiedu išmiegotų viename guolyje, juk taip jau buvo daroma; ryte, vos tik išaušus, jiedu išeitų lauk, pasiieškotų nuošalesnėse gatvelėse niekieno karučio ir, jeigu jiedviem pasisektų, dešimtą valandą abu jau lėktų vieškeliu, neužmiršę sustoti pakeliui nusipirkti sėklų ir vieną kitą daiktą, ko gero, aplenkdami Stelenboschą, kuris, atrodo, buvo bloga lemianti vieta.

Ir jeigu tas senukas išlipęs iš vežimo pasirąžytų (dabar viskas vyksta pagreitintai), pažvelgtų ten, kur buvo pompa, kurią kareiviai susprogdino, kad nieko sveiko nebeliktų, ir pasiskųstų tokiais žodžiais: „Kurgi mes rasime vandens?“,

jis, Maiklas K, išsitrauktų iš kišenės arbatinį šaukštelį ir didelį virvės kamuolį. Jis išvalytų nuolaužas iš šachtos žiočių, sulenktų šaukštelio kotą, pririštų prie jo virvę, nuleistų jį giliai po žemėmis į šachtą, o kai ištrauktų, tame šaukštelyje būtų vandens; ir šitaip, tartų jis, galima išgyventi.

J. M. COETZEE
Maiklo K gyvenimas ir laikai

Redaktorė *Kristina Miliūnienė*
Viršelio dailininkas *Edvardas Jazgevičius*
Meninė redaktorė *Deimantė Rybakovienė*
Korektorė *Lidija Girevičienė*
Maketavo *Jurga Morkūnienė*

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-01110 Vilnius
el.p. info@vaga.lt; http://www.vaga.lt
tel. +370 5 2498121; faks. +370 5 2498122

Spausdino AB „Spindulys“, Gedimino 10, LT-44318 Kaunas
www.spindulys.lt

Coetzee, John Maxwell

Co-39 Maiklo K gyvenimas ir laikai: [romanas] / J. M. Coetzee; iš anglų kalbos vertė Violeta Tauragienė. – Vilnius: Vaga, 2005. – 238 p.

ISBN 5-415-01772-0

Nobelio premijos ir dviejų Bukerio premijų laureato, Pietų Afrikos respublikos rašytojo romanas. Tai paprastas, bet įtaigus pasakojimas apie Maiklo K vienatvę ir išgyvenimus anarchiškame, brutaliame pasaulyje karo metais.

UDK 820(680)-3

Johnas Maxwellas Coetzee (geriau žinomas kaip J. M. Coetzee) – rašytojas, literatūros kritikas ir vertėjas – viena ryškiausių figūrų ne tik Pietų Afrikos, bet ir pasaulio literatūroje, 2003 metais apdovanotas Nobelio literatūros premija. J. M. Coetzee gimė 1940 m. Keiptaune (PAR), studijavo informatiką ir anglų filologiją, dėstė Bufalo (JAV) ir Keiptauno (PAR) universitetuose. Šiuo metu gyvena Australijoje, dirba Adelaidės universitete.

Aštuonių romanų autorius yra pelnęs daugybę garsių literatūros premijų. Kūrinių stiliumi J. M. Coetzee lyginamas su Kafka ir Beckettu, o poveikiu Afrikos literatūrai – su Marqueso įtaka Lotynų Amerikai. J. M. Coetzee rašo apie mirties ir prievartos paženklintą pasaulį, dažnai vaizduoja vienišą palaužtą žmogų, ieškantį nors menkos išeities. Keiptauno sodininko Maiklo K gyvenimo istorija karo apimtoje šalyje paprasta ir jaudinanti, atskleidžia žmogiškumą ir vidinio pasaulio gelmes.

Knygos leidyklos kaina
www.vaga.lt